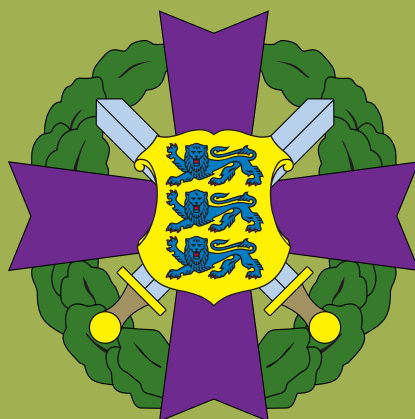

**EESTI KAITSEVÄE
KAPLANITEENISTUS**

**SURMATEATE
EDASTAMINE**

2009

SURMATEATE EDASTAMINE

Surmateate edastamise käsiraamat ühes
praktiliste nõuannete ja näidetega

**Käesoleva raamatu on aluseks on Saksa kaplaniteenistuse
käsiraamat “Überbringen einer Todesnachricht”,
mille tõlkis Merle Engelkes ning keeleliselt toimetas Elo Kuuste.
Sisulist toimetamist koordineeris Eesti Kaitseväge kaplaniteenistus.**

2009

Originaal: Überbringen einer Todesnachricht
Teine, täiendatud väljaanne

Väljaandja:

Evangeelsed kaitseväevaimulikud Schleswig-Holsteini Liidumaalt ja Hamburgist,
teiste hulgas Heike Tamminga-Boyke, Burkhard Kiersch ja Armin Wenzel.

Impressum

Väljaandja: Kieli Evangeelne Kaitsevæedekanaat Kaplanite konvendi nimel
(Evangelisches Militärdekanat Kiel für den Konvent der Militärpfarrerinnen und
Militärpfarrer), Niemannsweg 220, 24106 Kiel

Trükk: Schleswiger Druck & Verlagshaus
24822 Schleswig, Postkast 1209
Tel.: 04621 – 28075 ESDN
Faks: 04621 – 26979
www.sdv-buchverlag.eu

Järeltrükk, kopeerimine ja ka osade kaupa publitseerimine ainult kooskõlastatult Kieli
kaitsevæedekanaadiga.

ISBN 978-2-88242-184-3

Eessõna eestikeelsele väljaandele

Eesti Kaitseväe kaplaniteenistus on aastaid osalenud Läänemeremaade kaplanite konverentsidel. Seal käsitletud materjalide hulka kuulub ka käesolev käsiraamat “Surmateate edastamine”. Tutvudes surmateate edastamise praktikaga teistes sõjavägedes ning hinnates meil välja kujunenud olukorda, otsustas kaplaniteenistus paluda meie saksa kolleegidelt luba nimetatud teose tõlkimiseks. Kieli Evangeelse Militaardekanaadi peakaplani Armin Wenzeli abi selle projekti õnnestumiseks on olnud hindamatu.

Käsiraamatu tõlkimisele ja väljaandmisele panid omakorda õla alla Eesti Kirikute Nõukogu ja Eesti Kaitsevägi. Tõlkimise võttis enda kanda Merle Engelkes. Teksti kohendas ja muutis eesti keeles ladusaks prl Elo Kuuste Kaitseväe Ühendatud Õppeasutuste Väljaõppevahendite Keskusest.

Käsiraamatu tõlget on aidanud toimetada kaplanid: kpt Merike Kütt, kpt Urmas Roosimaa ja ltn Ott Aro. Suur tänu väga asjakohaste märkuste ja parandusettepanekute eest ka Kaitseväe Tervisekeskuse ülemale kol-ltn Merike Johansonile, psühholoog ltn Merle Parmakule KVÜÕA Rakendusuringute Keskusest ning ltn Marge Sillastele Sotsiaalse ja Psühholoogilise Toetuse Jaoskonnast ning kriisinõustaja Tiina Naaritsale. Projekti juhtis ja peatoimetaja kohuseid täitis vanemkaplan kpt Gustav Kutsar, kelle initsiatiivi ja ennastsalgava tööta vaevalt see käsiraamat ilmavalgust näeks.

Kindlasti pole raamatu tõlkimine ja toimetamine andnud ideaalset tulemust. Tekstis oli mitmeid lauseid ja tekstilõike, mille toimetamisel tuli teha valikuid. Näiteks on tõlkes kasutatud Bundeswehri asemel üldistava terminina *sõjaväge* ning üksikutes kohtades, vastavalt kontekstile, *kaitseväge*. Eriti olulised märkused või täiendused on aga lisatud joonealuste märkustena.

Väljaandjad loodavad, et käesolev käsiraamatu tõlge on hea võrdlusmaterjal ja juhis, mille alusel saaks kunagi tulevikus välja töötada ning avaldada Eesti olusid ja vajadusi arvestava käsiraamatu.

Hea on küll õppida teiste kogemustest, kuid kõige hinnalisemad õppetunnid on paraku alati need, millega meil ise on tulnud silmitsi seista. Et oleksime nendeks paremini valmistunud, loodame saada tuge käesolevast tõlkest.

Tallinn 2009

kol-ltn Taavi Laanepere
Eesti Kaitseväe peakaplan

Eessõna

Kaitseväevaimulikud Schleswig-Holsteini Liidumaalt ja Hamburgist töötasid kaheksa aasta eest välja surmateate edastamise käsiraamatu. Esimene väljaanne sai nii kiiresti otsa, et juba õige pea pidi ilmuma uus järeltrükk. Selleks said samad kaitseväevaimulikud taas kokku, et lisada teise väljaandesse oma uusi kogemusi. Nad kaalutlesid kaua aega, kas tuleks esimeses väljaande aluseks olnud faasimudelitest loobuda. Loomulikult on vestluse kulg alati väga individuaalne. Ka see on õige, et seaduspärasused, mida võib surmateate edastamisel eeldada, võivad viia vastastikuse mõistmise kadumiseni. Kaalutlus oli, et just teadmised kuue faasi mudelist – eelaimus ja eitamine, selgusele jõudmine, viha ja agressioon, lootusetus ja depressiivsus, esmane teabe läbitöötamine, aktsepteerimine – annavad teate edastajale kindlustunde. Need faasid on selgitavateks näideteks kuidas mõista seda, mis võib surmateate edastajat ees oodata.

Esmajoones sooviksin ma tänada oma eelkäijat, militaardekaani Dr. Heinz Zimmermann-Stocki. Tema algatas täiendatud väljaande loomise ja aitas kaasa selle valmimisele. Samal põhjusel tänan ma ka pastor Christine Nagel-Bienengraberit, kes on nüüdseks tagasi pöördunud Põhja-Elbe kiriku pastoriks, ja kaitseväe kaplanit Thorsten Jessenit, kes asus tööle Lahnsteini. Nemad kuuluvad koos impressumis nimetatutega kitsaima väljaandva staabi hulka. Minu eriline tänu kuulub meie endisele kaplanaadi sekretärile Karin Salischile, kes hoolitses väsimatult kirjatöö eest ning tegi sisu ja kujunduse kohta väga palju kasulikke ettepanekuid.

Lõpuks tahan ma veel tänada psühholoogi Corinna Krafti. Tema ei nõustanud meid mitte üksnes psühholoogilistes erialaküsimustes, vaid tõlkis ka käsiraamatu põhiosa inglise keelde.

Kiel, mai 2008

Armin Wenzel
evangeelne peakaplan

Väljaandja eessõna

Esimese väljaande kohta katkenditena

Käsiraamat “Surmateate edastamine” tugineb hingehoiupraktika kogemustele kirikus ja Bundeswehris (Saksa sõjaväes). Selle kirjutasid sõjaväevaimulikud eesmärgiga olla abiks neile, kellel seisab ees ülesanne edastada surmateade. Eelkõige peaks see käsiraamat pakkuma julgust selle hädavajaliku ülesande täitmiseks.

Kui tuleb edastada surmateade, pöörduvad Bundeswehr, piirivalve, politsei, arstid, tuletõrje ja päästeametid abi saamiseks kiriku poole. Kes tahab aga ennast ise sellise võimaliku ülesande jaoks ette valmistada, saab parimal juhul siseringkondades käibel olevad lehed vajalike märksõnadega. Käesoleva raamatu avaldamisega tahame me üritada seda lünka täita.

Selle käsiraamatu koostamisega mõtlesime meie, kaitseväevaimulikud, esmalt noorte kompaniiülemate peale, kes peavad vastavalt teenistuslikele eeskirjadele nendele alluvate sõdurite surma puhul omastele surmateate edastama.

Sellest hoolimata on see kirjutis suunatud aga ka kõikidele teistele, kes oma ühiskondliku positsiooni, elukutse või mõne erilise elusituatsiooni tõttu satuvad olukorda, kus tuleb edastada surmateade. Need, kes töötavad kirikliku hingehoiu valdkonnas, piirivalves, politseis, tuletõrjes, haiglas, vanade- või hooldekodus, peavad arvestama sellega, et kõne all olev ülesanne võib kord nende ette kerkida.

Harilikult tabab selline ülesanne meid täiesti ettevalmistamata. Siis ei ole meil enam aega ennast kurssi viia teiste inimeste kogetuga, mis surmateate edastajat hukkunu omaste juures oodata võib. Sellisel puhul võivad abiks olla taskukaardid.

Käesoleva käsiraamatu koostamisel olid osalised kõik Schleswig-Holsteini ja Hamburgi kaitseväevaimulikud. Nemad tõid kaasa endi kogemused. Seejuures ilmnis, et surmateate edastamisel on igal vestlusel küll oma iseloom ja kulg, kui aga võrrelda ülesmääratud vestluste protokolle omavahel, selguvad teatud reeglipärasused ja surmateate saanud inimeste tüüpilised reaktsioonid. Et neid seaduspärasusi kontrollida, kaasasime võrdlusmaterjalina siia teosesse Elisabeth Kübler-Rossi vestlusprotokolli tema “Intervjuust surijaga”. Seda tehes arvasime, et Elisabeth Kübler-Rossi kirjeldatud surijaga vestluse faasidel on teatud sarnasus surmateate edastamise protsessiga.

Kui keegi, kes peab edastama surmateate, on leidnud sellest lugemismaterjalist mõtteid ja juhiseid, mis võiks olla talle selle raske ülesande juures abiks, on autorite vaev ennast igati ära tasunud.

Kiel, aprill 2000

Saatesõna

Paremini kui käesolevas raamatus on praktiliselt võimatu kirjelda seda, mida tuleb tõsises olukorras teha ja mida tegemata jätta. Tänan südamest kõiki, kes osalesid selle käsiraamatu koostamisel.

Kahtlemata on õige see, et pole ainuõiget valemit, kuidas omakseid külastades käituda. Kuna inimese surm puudutab nii teate edastajat kui ka teate saajat, jääb mõlema poole vajaduste rahuldamine alatiseks väljakutseks. Käesolev kirjutis annab väärtuslikke nõuandeid, mis võivad leinavate majas olla nähtamatuks 'käsipuuks'.

Need, kes saavad surmateate edastajana tuge ja kindlust usust, võivad leida oma tööks lohutust ning julgustust kahest piiblitekstist: Laul 139, 1-12; Ro. 8, 38 ja 39.

See, kas niisugused mõtted võiksid olla omastele juba enne matuseid abiks, tuleb väga hingehoiulikult läbi mõelda. Vähem on sageli rohkem. Aga on hea, kui on võimalik vaimutoidust tuge saada.

Ka surmateate edastamisel on heaks saatjaks Evangeelse Kaplanaadi loosung: *Domini sumus* – me oleme ja jääme Jumala kätte.

Berliin, jaanuar 2008

Peter Krug
evangeelne kaitseväge piiskop

Tervitussõnad

Sõduritena me peame – eriti üha sagenevate ja ohtlikumaks muutuvate operatsioonide ajal – olema ettevalmistatud selleks, et ootamatult võib tekkida vajadus surmateate edastamiseks. Evangeelsete kaitseväevaimulike konvendi välja töötatud käsiraamat on koos vastavate kaitseväes käibel olevate eeskirjadega suureks abiks. Eriti vajalik on see kirjatöö ülematele, olles neile toeks surmateate peenetundelisel edastamisel.

Selles raamatus ei pakuta mingeid patenteeritud lahendusi, vaid abi ja impulsse, kuidas selle olukorra ning sellega kaasnevaga arukalt toime tulla. Sellepärast soovitan ma käesolevat kirjatööd eelkõige kõikidele distsiplinaarülematele ning kõikidele kompaniiveebitele. Intensiivne (vaimne) ettevalmistus hoiab ära ohu, et käitutakse ebasobivalt.

Ühest küljest lihtsustab vastav ettevalmistus oluliselt seda, et sõnum jõuaks ühemõtteliselt sõnumi saajani ja teisest küljest seda, et surnu omaksed võtaks teate edastaja või siis edastajate meeskonna abistajatena omaks. Ainult sel moel on võimalik olla surnu lähedastele toeks nende algses leinas – see võib vaid väike panus, aga see on piisavalt oluline panus ning see aitab kaasa lähedaste hingelisele tervenemisele.

Koblenz, aprill 2008

Alois Bach
brigaadikindral
Zentrum Innere Führung
ülem

Sisukord

Eessõna eestikeelsele väljaandele	3
Eessõna	4
Väljaandja eessõna.....	5
Saatesõna.....	6
Tervitussõnad	6
Surm keset elu.....	8
I PEATÜKK Ettevalmistused surmateate edastamiseks.....	9
1. Mille peale tuleb mõelda – olukorraga toimetulek	9
2. Mida tuleb endale teadvustada – toimetulek omaenese tunnetega	10
3. Millele tuleb tähelepanu pöörata – ettevalmistused külastuseks.....	11
Surmateate edastamine juudi ja moslemi perekondades.....	13
Abinõud surmajuhtumite puhul operatsioonipiirkondades.....	15
II PEATÜKK Surmateate edastamine	16
1. Eelmärkused	16
2. Surmateate edastamine	17
2.1 Eelaimdus ja eitamine	17
Esmaabi šoki korral.....	21
2.2 Selgusele jõudmine	22
2.3 Viha ja vaenulikkus	23
Süü, süütunne.....	25
2.4 Lootusetus, depressiivsus.....	28
Suitsiid	30
2.5 Esmane juhtunu tunnistamine	33
2.6 Leppimine	35
3. Huvastijätmine	36
4. Pärast teate edastamist – eneseabi.....	38
5. Tegevuste nimekiri	39
5.1 Enne külastust	39
5.2 Külastuse ajal	40
5.3 Külastuse lõpus	40
III PEATÜKK Näiteid tegelikust elust.....	42
1. Vestluse protokoll	42
1.1 Liiklusõnnetus.....	42
1.2 Suitsiid – sõdur võttis endalt elu.....	46
1.3 Surmavad vigastused kaitsevägeõppusel	50
1.4 Südameinfarkt	54
2. Õppekava ühele ohvitseride töögrupile	57
Kirjanduse register	58
LISA tegevuste nimekiri	60

Surm keset elu

Meie ühiskonnas on kokkupuude surmaga võimsaks väljakutseks, kui mitte öelda üle jõu käivaks koormaks. Surm kui reaalsus tõrjutakse teadvusest kõrvale või pisendatakse millekski, mis juhtub kellegi teisega, kusagil mujal. Me puutume harva vahetult surmaga kokku. Sotsioloogi Gerhard Schulze¹ vaatluste järgi tahavad inimesed võimalikult vähe surmale mõelda ja surmast rääkida.

Sellepärast on surmaga tegelemine meie tänases maailmas pandud üksikute elukutsete õlule, nagu näiteks matusekorraldajad, pastorid või arstid.

Bioloogiliselt võttes on surm² inimese, looma ja taimede elufunktsioonide seiskumine. Meditsiiniliselt vaadelduna saabub selline seiskumine erinevatel organitel ja kudedel eri ajal. Enne organite täielikku suremist on teatud kindla aja jooksul võimalik neid seiskumise järel uuesti elustada. Vastavalt sellele tuleb teha vahet kliinilisel ja bioloogilisel surmal, milleks kliiniline surm lõpuks üle läheb. Kliinilise surma all mõeldakse umbes kolm minutit kestvat südame- ja hingamisseisakut, mil taaselustamine on veel võimalik. Südamemassaaži ja kunstliku hingamisega on veel võimalik surma vältida. Kui seda ei tehta, järgneb üksikute organite ja seejärel kudede bioloogiline surm (ainevahetuse seisk, rakujaotumise peatumine ning lõpuks surmatunnused ja siseorganite mandumine). Kui saabub aju bioloogiline surm, tunnistab arst inimese surnuks.

Surm on vältimatu. Inimene teab, et ta peab surema ja talle on selge, et ta maisel elul on kunagi lõpp. Surmaga silmitsi seistes tekivad küsimused: kas see oligi kõik; mis tuleb pärast surma? Vastused on erinevad. Surmamõtteid saab kõrvale tõrjuda, aga niisamuti saab surmateemaga üksikasjalikult tegeleda. Kristlike arusaamade järgi³ viib surmateemaga tegelemine teadlikuma eluni: “Kuna ma tean, et mu elu on lühike, püüan anda oma elule mõtte”. Kristlikus kontekstis oleks see uskumine Jumala armastuse jõusse. Läbi surma kogemise ma enda seotust Jumalaga, suudan enda elu Jumala kätte anda ja olen veendunud selles, et Jumal mind armastab. Nagu ütleb apostel Paulus: “Sest ma olen veendunud selles, et ei surm ega elu, ... ega mingi muu loodu või meid lahutada Jumala armastusest, mis on Kristuses Jeesuses, meie Issandas!” (Rm 8, 38jj).

¹ Schulze, Gerhard, “Erlebnisgesellschaft. Kultursoziologie der Gegenwart.”, Frankfurt Maini ääres 1993

² “Tod (Surm)” Meyeri bioloogia leksikonis, Mannheim 1994 (3), 3. köide, lk. 217

³ Eberhard Jüngel, “Tod (Surm)”, Berliin 1972 (2)

I PEATÜKK

Ettevalmistused surmateate edastamiseks

1. Mille peale tuleb mõelda – olukorraga toimetulek

Surmateate edastamine on kindlasti üks raskeimaid ülesandeid, mida ülematel tuleb täita. Nii teate saaja kui ka edastaja psüühiline pinge on erakordselt suur.

Teate saajatele tähendab lähedase inimese surmast teadasaamine erakordselt suurt hingelist traumat. Täiesti ootamatult on lähedane inimene nende elust kadunud ning nemad peavad kuidagi edasi elama selle teadmise ja tagajärgedega. Kuni selle ajani toimunud strateegiad keeruliste olukordadega toimetulekuks enam ei toimi. Maailm variseb kokku.

Reaktsioonid surmateatele võivad olla **väga erinevad**. Üks leinab vaikselt, teine aga röögib oma valu välja, kolmas üritab leida süüdlast või jätab mulje, et teade jätab ta täiesti rahulikuks. Võivad esineda ka tugevad tunnete muutumised: hirm, meeleheide, viha, agressioon ja muud emotsioonid vahelduvad mõnikord väga järsku. Tihti jääb mulje, nagu ei tajutaks juhtunut selle täies ulatuses ja surnu lähedane reageerib täiesti ebaharilikult. Niisiis peab teate edastaja olema valmis selleks, et teade võib esile kutsuda väga erinevaid reageeringuid ning pole ainuõiget käitumist.

Ükskõik, milliste tunnetega teate saaja ka ei reageeriks, teate edastajal ei ole õigust neid reaktsioone hukka mõista. Ta ei tunne enda vastas istuva inimese elulugu ega tea, millised olid teate saaja suhted surnuga. Lisaks on see võib-olla ainus viis, kuidas teate saaja suudab surmateadet kuulmise järgses šokiseisundis oma tundeid väljendada.

Kasulik on teada, et sellised (kuigi vahel raskelt mõistetavad) reaktsioonid on täiesti loomulik käitumine ning esinevad alati siis, kui seni toimivad toimetulekustrateegiad enam ei tööta. Inimestel, kes kannatavad mõne ekstreemse psüühilise kogemuse mõjude all, tekib **äge reaktsioon stressile**⁴ (Mõiste *reaktsioon* iseloomustab vastupidiselt *häirele* eelkõige normaalset reaktsiooni ebanormaalsele sündmusele). Tegelikult ei suudeta enam kogeda adekvaatselt, kõik toimub nagu unes (ta tunneb end kõrvaltvaatajana, 'nagu uimastatult'). Hingeline segadus ja abitus muudavad inimese kõigepealt depressiivseks, apaatseks ning ajavad meeleheitele. Hiljem üritatakse seda seisundit kompenseerida rahutuse, üliaktiivsuse, aeg-ajalt ka ründava suhtumisega.

Äge reaktsioon koormusele kestab tihti vaid mõned tunnid, vahel mitu päeva, harva neli nädalat. Harilikult taandub see iseenesest.⁵

Mõistmine ja peenetundeline solidaarsus aitavad siin omakseid kindlasti rohkem kui ükskõik kui hästi põhjendatud hinnangud. Teate edastaja ei ole terapeut. Tema ülesanne on tasakaalustada esmaseid reaktsioone surmateatele.

⁴ World Health Organisation, International Classification of Diseases, 10. väljaanne, F43.0

⁵ "Psychosoziale Betreuung im Rettungsdienst" teoses: "Handbuch des Rettungswesens", D II.1.6

2. Mida tuleb endale teadvustada – toimetulek omaenese tunnetega

Iga surmateate edastamine puudutab ka sõnumiviijat. Võib juhtuda, et teate edastaja on sellega kuidagi isiklikult seotud: surnud on sõber, naaber, töökaaslane.

Paratamatult viib selline sündmus edastaja mõtted tema enda surelikkusele. Kas see oleks võinud järsku tabada teda ennast või tema perekonda? Või kohkub ta tagasi tundmatu olukorra ees, mis teda teate edastamisel surnu omaste juures ootab? Kuidas on lood pisaratele voli andmisega?

Mida rohkem on surmateate edastaja teadlik oma tunnetest, seda paremini oskab ta teadet edastades reageerida vastuvõtja käitumisele ja viimast mõista.

Ta peaks esitama endale järgmised küsimused: Kas ma olen piisavalt empaatiavõimeline, et tunnetada surnu omaste olukorda? Kas ma suudan aimata, mis võib olla kaasale hell teema? Kuivõrd ma suudan distantseeruda oma tunnetest ning olla võimeline kõnelema ja tegutsema? Kuidas õnnestuks mul julgustada omakseid rääkima? Kui mina oleksin surnu omaste olukorras, mis suudaks mind sellistel hetkedel lohutada?

Sellistes olukordades ei ole alati lihtne väljendada oma soovi läheduse või siis distantseerumise järele nii, et teataja suudaks käituda just nõnda, nagu surnu lähedasele sobib. Pole olemas mingeid patenteeritud valmisretsepte. Lähedus, mida üks soovib, võib teise jaoks olla juba lämmatav; distantseerumine, mida mõni vajab, võib teise jaoks tunduda juba eemaldumisena.

Igal inimesel on head, looduse poolt kaasa antud vahendid, et panna vestluskaaslane lähedust tundma. Selle üle peaks surmateate edastaja mõtisklema ning iseennast julgustama. Oluline on, et surmateate edastaja ei ürita varjuda mingi rolli või tehnika taha. Ta peaks minema surmateadet edastama just nimelt sellena, kes ta on, ilma teeskluseta. Üheks laialt levinud nõuandeks on: jää iseendaks, siis sa jääd inimeseks!

Kuid mitte keegi ei taha üksnes oma tunnete lootma jääda. Vestlust saab juhtida ja osadeks jaotada. Iga vestlus koosneb verbaalsetest ning mitteverbaalsetest elementidest. Kasulik on mõlemaid elemente teadlikult tunnetada. **Seda on võimalik õppida.** Niisuguse kohtumise õnnestumine sõltub suuresti sellest, kuivõrd me suudame olla kaastundlikud kuulajad-lohutajad, kes elavad kaasa omaste segastele tunnetele, ilma ise nendesse uppumata. Meid võib sealjuures saata edu, kuid samas on tegu väljakutsega.

Abiks on, kui teate edastaja on endale selgeks mõelnud alljärgnevad küsimused:

- Kui suurt lähedust on mul võimalik tegelikult taluda?
- Kui suurt distantseerumist ma vajan?
- Kui suurel määral psüühilist lähedust ma talun enne, kui minus tekib kiusatus põgeneda (pikk pilkkontakt, põgus puudutus, embamine)?
- Mil määral olen valmis laskma end käesolevasse olukorda kaasata ja sel endale korda minna?
- Millal mulle tundub, et olen nurka surutud või et mind lausa rünnatakse?
- Mis paneb mind otsima teise lähedust rohkem, kui temal seda võib-olla vaja läheb?
- Mil määral talun lähedust? Kui suurt distantseerumist vajan? Mil määral on mul jõudu selle olukorraga toime tulla?

- Kuidas ma tulen toime süütunde, teadvusekaotuse ja kaotuskogemustega?
- Milliseid tundeid need minus tekitavad?
- Milliseid hirme need minus tekitavad?
- Milliseid usuküsimusi need minus puudutavad?
- Kui minule surmateade edastati, kuidas mina seda kogesin? Mis oli selle juures mulle kõige raskem?
- Mis tegi mulle head?
- Mida ma suudan ja mida ma tahan sellel kohtumisel saavutada?
- Milliseid tõlgendusi ma saan pakkuda?
- Kas mu usk on mulle abiks?
- Millised abivõimalused on minu käsutuses, milliseid ma saan pakkuda?
- Kuidas võtab teate saaja selle teate vastu?
- Milline keskkond mind ootab?

Oht varitseb juhul, kui teate edastaja ei ole teadlik iseenda motiividest ning kui ta asetab teise inimese tahtmatult hooldusobjekti rolli. Nii võib ta enese elukäigust tingitud konfliktseid emotsioone teate saaja peal välja elada või võimendada tema abitust võttes auahne abistaja positsiooni.⁶

3. Millele tuleb tähelepanu pöörata – ettevalmistused külastuseks

Ideaaljuhul võiks surmateate edastaja võtta kas üksi või võimaluse korral koos saatjaga endale aega, et mängida mõttes läbi surnu lähedaste võimalikud reaktsioonid, alates uksekella helistamisest kuni korterist lahkumiseni, ning mõelda eelnevalt põhjalikult läbi, kuidas käituda kõikvõimalike eeldatavate reaktsioonide puhul. Isegi siis, kui tegelikult läheb hoopis teisiti, annab hea ettevalmistus esinemiskindlust ja näitab professionaalsust. Pange tähele: **Mõtlemine on proovikäitumine.**

Väga olulised on kiirus ja diskreetsus. Sõjaväes aset leidnud või katastroofidega seotud surmajuhtumite korral on meediahuvi suur. Omaksed ei tohi kuulda teadet kõigepealt uudistest ega raadiost.⁷

Erilise situatsiooniga on tegemist siis, kui teate saajat ei leita kohe. Seda esineb küllalt sageli. Sellisel juhul ei ole muud lahendust, kui küsida naabritelt. Inimestele, kes esinevad ametlikes riietes (vormirõivas, ametiriietus), antakse harilikult meeleldi informatsiooni. Tuleb küsida teiste lähedaste inimeste kodu- või töökoha aadressi. Kui see ei õnnestu, tuleb paluda ametlikult teavet elanikeregistrist. Lähedaste otsimisel on oluline vältida küsitletavatele naabritele või muidu tuttavatele külastuse põhjuse avaldamist. Teate saaja ei tohi saada surmateadet trepikojas. Postkasti võib igal juhul jätta teate palvega helistada lisatud numbrile. Pärast teate jätmist peab teate edastaja olema kogu aeg kättesaadav (jätke mobiiltelefoni number!), et otsekohe omaste juurde

⁶ Frank Waterstraat. “Sterbenmüssen und Sterbenkönnen – Gedenken zum Tot”, *Deutsche Feuerföhrzeitung* (Saksamaa Tuletõrjeajaleht) 12/1994, 3

⁷ Et hoiduda sellistest vigadest surmateate puhul, viivitati II Maailmasõja ajal kirjade tagasisaatmisega, et omaksed saaksid surmateate kõigepealt selleks ettenähtud kompetentselt isikult. Vt.: Bundeswehr aktuell. Bundeswehri ajaleht, väljaandja Saksamaa Kaitseministeerium, Pressi- ja Infokeskus, Bonn, 3.4.2000, nr. 13, 36, lk.6: *Lootus ja vaev sõjas*, Markus Elsner: “Langenud suure Saksamaa heaks”. Sellise kirjega tembeldati kirjad, mis saadeti pärast sõduri surma koju tagasi. Kuid seda ei tehtud kohe, vaid rangelt teenistusekirju järgides viivitusega, et need ei jõuaks kohale enne ametlikku surmateadet.

sõita. Viimaseks väljapääsuks on lähedaste otsimine raadio kaudu (näiteks, kui omaksed on puhkusel ja keegi ei tea, kus).

Hoolimata asja kiireloomulisusest ei tohi surmateadet **mitte kunagi** edastada **telefoni teel**, sest helistaja ei tea, kuidas teate saaja sellisele telefonikõnele reageerib.⁸ Teate saaja võib teadvuse kaotada või meeletult karjuma hakata. Võib-olla teeb inimene telefoni teises otsas midagi ettearvamatut? Selliseid olukordi saab kontrolli all hoida ainult siis, kui teade edastatakse silmast silma. Teate edastajad peavad oskama anda esmaabi minestamise ja šokiseisundi korral.

Saksa sõjaväes on olemas keskne teenistuseeskiri, mis reguleerib surmateate edastamist. Vastavalt sellele eeskirjale peab vahetu ülem (näiteks kompaniülem, väeosa ülem) **edastama surmateate** surnu kõige lähedasematele omaksetele. Juhul kui ei ole praktiliselt midagi teada perekondlikest suhetest, peab surmateate edastaja otsustama, kelle juurde ta kõigepealt läheb. Välisoperatsioonidel olevad sõdurid on enne lähetusse minekut väeosale esitanud oma lähedaste andmed, kellele tuleb tema surma korral kõigepealt teade viia. Teate edastaja lepib kaplaniga surmateate edastamise suhtes kokku ja sõidab võimalusel koos kaplaniga omaste juurde. Kaplan on sel juhul tema **saatjaks**.

Enne seda, kui surmateate edastaja ja tema saatja teele asuvad, peavad nad võimalikult põhjalikult tutvuma surmajuhtumi asjaoludega. Seda tuleks teha põhjalikult. See, kes on halvasti informeeritud, võib kaotada usaldatavuse.

Alljärgnevad kuus küsimust võivad olla abiks kontrollimisel, kas kogu vajalikule teabele on mõeldud:

- **Kes** surnu on?
- **Kuidas** see juhtus?*
- **Mis** juhtus?
- **Kus** see juhtus?
- **Kuhu** surnu toimetati?
- **Kust** saab teate saaja lisateavet?

Teate saaja juurde minnakse alles siis, kui surmajuhtum on täiesti kindel. (“Me tahame teid ette valmistada selleks, et *äkki võib* teie poeg surnud olla” ei ole surmateade.)

Kui kogu teave on täiesti kindel, kehtib põhimõte: omaste juurde tuleb alati minna kahekesi, mitte kunagi üksinda! See mitte üksnes ei rõhuta teate usutavust, vaid sellel on ka muud põhjused:

1. Alati on keegi kohal, kes saab abi kutsuda.
2. Kahekesi teadet edastades ja omastele toeks olles saab teineteist täiendada, sest neli silma ja kõrva märkavad rohkem kui kaks.¹⁰

⁸ “Sie haben eine Todesnachricht zu überbringen” (Te peate edastama surmateate). Väljaandja: kristlik politsei hingehoid Tübingeni piirkonnas koostöös Biberbachi politseijuhtkonnaga.

⁹ * Eestikeelset teksti toimetanud tugiteenistuste soovitus: Kuidas ... ? = kas sai kohe surma või suri ...

¹⁰ Dieter Kreysler “Überbringen einer Todesnachricht” (Surmateate edastamine). Psühholoogia politseiametnikele, 6. köide, Stuttgart, 1988

3. Pärast on võimalik saatva isikuga kõik veel kord läbi arutada.

Teade tundub usutavam, kui teate edastajat ja tema saatjat saab tuvastada nende ametiriituse järgi kui isikuid, kel on kõrge auaste või kelle sõnadel on kaalu (ohvitser, pastor).

Teate edastaja ja teda saatev isik peavad olema ette valmistunud selleks, et võivad korteris kohata ka lapsi, sõpru või isegi võõraid isikuid. Surmateade puudutab perekonna sisemist ringi. Abikaasa või täiskasvanud lapsed kuuluvad sellesse ringi. Kuna teate edastaja ja saatja ei ole suutelised hindama, kes 'teised isikud' asjasse puutuvatele omastele on, võib paluda neil 'teistel isikutel' viisakalt, kuid kindlalt jätta teate edastaja ja saatja omastega üksi. Hoopis teine on olukord siis, kui teate saaja avaldab selgelt soovi nende jäämiseks.

Eriti keeruline olukord võib tekkida, kui kohal on väikesed lapsed. Teate edastaja ja teda saatev isik peavad laskma lapsevanematel otsustada, kas nende arvates on laste juuresolek mõttekas.

Teate edastamiseks tuleb planeerida vähemalt **45 minutit**. Praktika on näidanud, et selline ajavahemik on väga sobilik, kuna see ei ületa üldiselt keskendumisvõimet. Üksikjuhtudel võib aga olla vajalik palju pikemaks ajaks omaste juurde jääda.

Niisiis on surmateate edastajale kasulik valmistuda mõttes ette paljudeks võimalusteks ning mõelda läbi, mis mõtteid ja tundeid see situatsioon temas endas tekitab ja tekitada võib.

Surmateate edastamine juudi ja moslemi perekondades

Allpool räägime lähemalt, mida tuleb arvestada edastades surmateadet juudi või moslemi perekonnas.

1. Surmateate edastamine juudi perekonnas

Võib juhtuda, et pärast surmateate edastamist soovivad omaksed hukkunu surnukeha esimesel võimalusel kätte saada. Juudi traditsioonide järgi tuleb surnu 48 tunni jooksul maha matta.

Matused ja leinamise kord juudi koguduses¹¹

Pärast surma antakse surnukeha üle juudi matusetalituste korraldajale (*Chewra Kadischa*) – kui selline on läheduses olemas. Matusetalituses surnukeha puhastatakse ja valmistatakse ette. Vastavalt käsule “siis ei tohi ta laip jääda ööseks ..., vaid sa pead ta selsamal päeval kindlasti maha matma...”(5. Mo. 21, 23) tuleb surnu matta maha surmapäeval või 48 tunni jooksul; see ei kehti sabaatil (pühapäev) ja puhkepäevadel. Matused algavad matusetalitusega leinamajas väljaspool surnuaeda. Siin loetakse tähendusrikas palve *Kaddisch des Waisen*. Surnuaias, haul loetakse see palve veel üks kord. Sellele järgneb komme rebida rõivaste servad puruks, misjärel loetakse kohti Psalmidest, surnu maetakse maha ning haud aetakse täis. Lõpuks korratakse uuesti *Kaddisch*'it.

¹¹ Israel M. Lau, “Kuidas juudid elavad”, Gütersloh, 2004, lk 341-358

Pärast matmist on seitse päeva kestav leinaaeg, mida nimetatakse *Schiwa*'ks. Leinajad ei tööta ja keskenduvad üksnes kaotuse läbitöötamisele. Sel ajal käivad leinajatel külas tuttavad ning sugulased, kes lohutavad ning toovad vahel ka süüa. Selle kõige juures loetakse teatud puhkudel üha uuesti *Kaddisch*'it. Lisandub argieluga ühendatud leinaaeg, mille kestvus oleneb sugulusastmest – selle pikkus võib olla erinev. Surmapäeva tähistatakse igal aastal, süüdatakse küünal ja mõeldakse surnule.

2. Surmateate edastamine moslemi perekonnas¹²

Kui surmateade tuleb edastada moslemi perekonnas, tasub kaasa kutsuda moslemi vaimulik.

Sisenedes moslemi majja või korterisse, käituge viisakalt nagu harilikult.

Moslemitel on tavaliselt kombeks võtta koridoris jalanõud jalast ära. Niisiis, küsige pärast tervitamist, kas peate kingad jalast ära võtma.

Tervitades on soovitatav jälgida külastatavat perekonda ja kohandada oma käitumine selle järgi. Nii võib juhtuda, et mõni naine ei ulata teile tervitamiseks kätt. See ei ole ebasõbralikkuse väljendus. Osades moslemi ringkondades ei ole naisel lubatud perekonnast väljapoole kjuuluvatele meestele kätt anda (Koraan, Suura 24, 31).

Tervitades võib selguda, et teate edastamist takistab keelebarjäär. Üritage siis leida tõlk.

Vestluse käigus võib juhtuda, et isikud, keda õnnetus on tabanud, reageerivad väga emotsionaalselt (see kehtib eriti naiste kohta), kuna nad on pärit idamaisest kultuuriruumist. Seega peab teate edastaja olema ette valmistatud selleks, et võib kohata leinamise rituaalset vormi: vali kaeblemine, suured žestid, juuste katkumine, põrandale viskumine.

Surmateate vastuvõtmisel mängivad kaalukat rolli ettekujutused surmast. Moslemite ettekujutus surmast või elust pärast surma mõjutab traagilise sündmusega toimetulekut. Nii usutakse, et õnnetusjuhtumi läbi suremine on ainuüksi Allahi töö. Erinevalt lääne ühiskonnast tõstatatakse siin süü küsimus vaid teatud määral. Viha ja süüdistused esinevad harvemini.

Moslemi surma korral tuleb surnukeha nii kiiresti kui võimalik maha matta ja teispoolsusse minekuks ette valmistada. Enne matuseid pestakse kogu surnu keha lootuses, et sedasi jõuab ta Allahi ette paradiisi puhtana. Naisi pesevad naised ja mehi mehed. Matustel hoitakse surnukeha kas surnuaias või mošees Meka suunas. Siis loetakse Janaza-palve, surnute palve. Selle järel leiab aset matmine. Põletamine või matused merel ei ole moslemitel tavaks. Surnu ei maeta kirstus, vaid valges rätikus. Paljud moslemid tahavad, et nad maetaks mõnel islamimaal, seepärast võib sageli ette tulla surnukeha saatmist mõnele teisele maale.

Lähedaste soov valmistada õnnetuse läbi hukkunu matusteks ette ja võimalus viia ta üle mõnele islamimaale võib surmateate edastamisel olla oluliseks vestlusteemaks.

¹² Hadayatullah Hübsch, Islam 99, Nienburg 1995, lk 199-201

Abinõud surmajuhtumite puhul operatsioonipiirkondades¹³

Vastavalt operatsioonikäsule teavitatakse välisoperatsioonidel aset leidnud surmajuhtumi korral kohe kaitseväge peastaabi Situatsioonikeskust, mis omakorda teavitab 1. Jalaväebrigaadi. Vastavalt väeosa kinnitatud juhenditele kaasatakse hukkunu omastele surmateate edastamisse kaplaneid, psühholooge ja teisi vastava ettevalmistuse saanud isikuid.

¹³ **Bundeswehri operatsioonipiirkondades:** Vastavalt "Peainspektori poolt välja antud korraldusele sõdurite surmajuhtumi korral välisoperatsioonidel" 26.06.2002 informeeritakse otsekohe kaitsevävaimulikke maal, kus välisoperatsiooni läbi viiakse. Samaaegselt informeeritakse surmajuhtumitest operatsioonipiirkondades Bundeswehri operatsioonide juhtstaabi operatsioonide keskust (OPZ) Potsdamis. OPZ hakkab siis asja vastavalt kindlaksmääratud kavale menetlema. Selle kavaga on kindlaks määratud muuhulgas ka kaitsevääkapanite teavitamise kord ning kaitsevääkapanite kaasamine hukkunu omastele surmateate edastamisse

II PEATÜKK

Surmateate edastamine

1. Eelmärkused

On loomulik, et endalt küsitakse, kui hästi selline jutuajamine kulgeb. Tundmatu ees tuntakse loomulikku hirmu.

Vestlusprotokolle analüüsid ilmnevad teatud reeglipärasused surmateate edastamise käigus aset leidnud vestlustes. Enamuses vestlusprotokollides oli näha, et sellised vestlused koosnevad kuuest faasist, mis sarnanevad Elisabeth Kübler-Rossi kirjeldatud leina- ja surmaprotsessi¹⁴ faasidega.

Need faasid on:

Esimene faas:	Eelaimdus ja eitamine
Teine faas:	Selgusele jõudmine
Kolmas faas:	Viha ja vaenulikkus
Neljas faas:	Lootusetus, depressiivsus
Viies faas:	Esmane juhtunu tunnistamine
Kuues faas:	Leppimine

Need faasid*¹⁵ pole kivisse raiutud seaduspärasused, vaid peaksid pigem aitama teate edastajal teate saaja emotsioone mõista. Protokollide alusel on täheldatud, et sellised vestlused arenevad teatud määral astmeliselt või siis spiraalselt. Nende faaside teadvustamine võimaldab teate edastajal vestlust edasi arendada. Osadele teate edastajatele on tuttav tunne, kui pikemate vestluste käigus käidaks nagu ringiratast. Üksikute faaside teadvustamine vestluse käigus on teate edastajale küll keeruliseks 'köielkõnniks', aga faasid aitavad tal ka oluliselt paremini mõista stagnatsiooni ja ebameeldivaid hetki vestluses ning ta suudab neid seega vältida. See, kes tunneb, mõistab ja ennekõike ka oskab neid faase juba oodata, võib mahajäänutele õige reageerimisega suureks abiks olla.

Siinjuures on oluline ära tunda faaside kulg vestluse käigus ning mitte üritada vestlust vastavalt faaside kulgemisele mõjutada.

Oluline ei ole faase pähe õppida, vaid neid ära tunda ja nendele vastavalt reageerida. Teate edastaja peab olema piisavalt paindlik, et kohaneda vestlusega. Ta peab hoiduma püüetest iga hinna eest faaside skeemi järgida.

Samuti peaks olema teadlik sellest, et surmateate edastaja vajab kogemusi. Esimest korda surmateadet edastades ei tohiks esitada endale tingimust, et kõik tuleb kohe käsiraamatu järgi ja perfektselt teha. Enesele sellise tingimuse esitamine võib põhjustada lisastressi ning võtta teate edastajalt loomulikkuse vestluses ja seega ka usutavuse.

¹⁴ Elisabeth Kübler-Ross "Interviews mit Sterbenden" (Intervjuud surijatega), lk 5

¹⁵ Toimetaja (Eesti) lisatud märkus: Lein on protsess, mis võib kokku kesta ca 1 aasta ning kus faasid ei pruugi järgneda samas järjestuses ning kogu kompleksuses. Käesolevas kontekstis vaatleme Kübler-Rossi leinaprotsessi faase lühema ajavahemiku jooksul kui tavaks – alates surmateate saamisest kuni hüvastijätuni matusetseremoonial.

Mõne sõnaga faasidemudelid

Faasiline leinakulg, nagu Elisabeth Kübler-Ross seda kujutab, ei ole üks-üheselt tõestatav, aga sellele vaatamata tasub seda võtta orientiiriks ja abiks mõistmisel. Traumaatilisi reaktsioone ja leina kulgu ei saa normidesse suruda. Vestlusprotokollide analüüsimisega tegelevad inimesed jõuavad sarnaste faasimudeliteni, nagu Elisabeth Kübler-Ross on leina- ja surmaprotsessi kohta välja toonud.

Nii jõuab psühhoanalüütik John Bowlby¹⁶ näiteks alljärgneva nelja faasini:

1. tuimus;
2. igatsus ja otsimine;
3. organiseerimatus ja meeleheide;
4. enese uuesti defineerimine.

Need faasid võivad oluliselt erineda nii ühe inimese puhul erinevates olukordades kui ka erinevate omaste vahel. Sellepärast ei peaks keegi, kes esimest korda surmateadet edastab, neid endale tuimalt pähe õppima. Ta asetaks end sellega surve alla, mis võtaks talt loomulikkuse vestluse juhtimisel. Nende jaoks aga, kellel on selles valdkonnas juba kogemusi, võib olla abiks oma kogemuste võrdlemine meie omadega ja Kübler-Rossi, Bowlby ning teistega.¹⁷ Faaside kulu teadvustamine on abiks. Faasid on oluliseks abiks, et suuta paremini mõista, miks vestlus ühel korral edenes, teisel hoopis takerdus või ühele paigale ringi tammuma jäi. Samuti, miks langes teate saaja ühest juba läbielatud faasist täielikult tagasi ning käitus, nagu kuuleks ta surmateadet esimest korda.

2. Surmateate edastamine

Vestluse jaoks ettevalmistamisest rääkisime I peatükis üksikasjalikult. Nüüd on teate edastaja teel teate saaja poole.

2.1 Eelaimdus ja eitamine

Uksel algab esimene vestluse faas:

Teate edastaja on maja või korteri uksel oleva sildi järgi veendunud, et ta on õiges kohas.¹⁸ Ta helistab uksekella. Uks avatakse. Ta tahab nüüd öelda “Kena päeva!”, aga meenub alles nüüd, et see ei olegi ju enam kena päev. Pole see kena talle, teate saajast rääkimata. Mida peaks ta nüüd siis kiiresti ütleva? Esimene ebakindlustunne on käes. Kas tuleks tõepoolest kasutada tavapärasest tervitust?¹⁹ Aga “Tervist!” või “Kuidas

¹⁶ John Bowlby “Verlust, Trauer und Depression (Kaotus, lein ja depression)“, lk. 114, ilmunud kirjastuses Fischer, Frankfurt Maini ääres, 1983

¹⁷ Rainer Rehberger “Angst zu trauern (Hirm leinata)” seeriast “Im Leben lernen” (Elust õppimine) 169, Stuttgart 2004, lk 35 ff ja töövihik “Zentrum Innere Führung”, 2/96, lk 76: “Leinaprotsess hõlmab endas 4 faasi, mille leinaja peaks läbima, et suuta kaotus läbi töötada”

¹⁸ Dieter Kreysler, a.a.O., lk. 17: “Enne teate edastamist tuleb veenduda, et vastas seisab ikka õige teate saaja”

¹⁹ Dieter Kreysler, a.a.O., lk 16: “Fakt, et koduksel seisab ootamatult politseiametnik, ei ennusta harilikult head. See on nii. Aga kuidas peaks ametnik tervitama? Sügavamas mõttes on sellisel tervitusel sümbolne tähendus.”

läheb?” muudaks kohmetuse veelgi suuremaks. See näitab, kui suuri raskusi valmistab surmateate edastamisel juba ainuüksi tervitusrituaal.

Seega võib rahulikult kindlaks jääda harilikule tervitusvormile. Mida tavalisem on tervitus, seda süütumalt omaksed seda tunnetavad. Rituaalne tervitamisviis on omamoodi tugi, mille najal alustada esmast verbaalset kontakti ning seega leevendada veidi ‘surmateatega uksele lajatamist’. Vastuvõtja tähelepanu on suunatud pigem sellele, et mingid ‘võõrad’ on ilmunud ametlikult nende koduuksele. See signaaliseerib, et on juhtunud midagi ebaharilikku. Seepärast ei ole sugugi harv juhus, et ukssel olija reageerib tervitusele ehmunult: “Mida te soovite? Mida te tahate? Kas midagi on juhtunud?”

Enne nendele küsimustele vastuse andmist on oluline, et teate edastaja looks silla enda ja omaste vahele ning annaks mõista: kuigi ma olen ‘mundris’, tulen ma teie juurde kui inimene. Ta esitleb ennast ja oma saatjat nimepidi.²⁰ Ta nimetab oma ametialase positsiooni (mina olen kapten Ü, tema on kaplan B). Rollid peaksid olema eelnevalt kindlaks määratud. Et kõrvaldada igasugune kahtlus, kas vestlus toimub ikka õige maja ukssel, peab vahetult pärast enda esitlemist järgnema teate edastaja küsimus: “**Kas me oleme õigel aadressil, on see E korter/maja?**” Enne igasuguste kahtluste kõrvaldamist ei tohiks teate kohta mitte ühtegi detaili avaldada.

Dialogi näide:

O = hukkumu omaksed

E = surmateate edastaja

S = teate edastajat saatev isik (kaplan)

E: Tere päevast!

O: Tere päevast!

E: Mina olen kapten Ü ja tema on kaplan B. Kas teie olete proua A, NA ema?

O: Jah, kas midagi on juhtunud?

E: Mul on teile üks oluline teade. Kas me tohime sisse astuda?

O: Kas minu pojaga on midagi? Mis mu pojaga on?

E: Me sooviksime seda teile korteris rääkida!

Kahjuks on sageli esinenud situatsioone, kus surmateade on edastatud valedele isikutele, naabrile, lapsehoidjale või teistele isikutele.

Olles kindlaks teinud, et seistakse õige maja ukssel, võib järgneda järgmine samm. Rõhutada tuleb teate tähtsust: “Mul on teile üks **oluline** teade!” Selleks, et teadet ei edastataks ukשלävel, peaks nüüd järgnema palve: “Kas me tohime sisse astuda?”

Ühest küljest võtab teate edastaja sellega vestluse juhtimise enda kätte, teisalt annab ta omastele võimaluse tegutsemiseks. Tegemist on ju surnu lähedase maja või korteriga, tema kutsub sisse, avab elutoa- või köögiukse. Sel hetkel saab ka surnu lähedane esimest korda pärast oma elu äkilist segipaiskamist uudist ‘seedida’ ja mõelda, kuidas edasi talitada. Ta juba aimab, millise teatega on tegu. See peab olema mingi halb teade. Ta kas ütleb selle juba välja või ei söanda teha seda otse, vaid vihjamisi. Mõned

²⁰ Dieter Kreysler, a.a.O., lk 17: “Ma ei tule üksnes ametnikuna, kellel on täita teatud funktsioon, vaid tulen ka inimesena, keda asi puudutab.”

tahavad kohe ilma pikema jututa rohkem teada saada. Sel juhul annab teekond tupp surnu lähedasele võimaluse sügavalt hinge tõmmata ning valmistada hinge, keha ja vaimu tundmatu, kuid siiski juba kardetava jaoks ette.²¹ Surnu lähedasele on antud veel natuke armuaega. Ta avab ukse, palub nad sisse, kartes kõige kohutavamad. Tal ei ole aga veel põhjust kokku variseda, kuna ta aimdus ei ole veel kinnitust saanud. Kui ta seejärel selle kinnituse saab, ei taba see teda enam nagu välk taevast, see ei mõju enam ilmtingimata nagu nokaut.

Niisiis ei tohi teate edastaja öelda oma sõnumit vales kohas. Majauks või koridor ei ole õige paik selliste teadete edastamiseks, mis löövad teate saajalt selle sõna kõige otsesemas tähenduses pinna jalge alt. Surmateate edastamise ajal peaks hukkunu lähedased olema teate edastaja täieliku jälgimise all. Teate edastamisega viivitamine sõnadega “Ma sooviksin seda teile korteris rääkida” ei ole seega ebaviisakas ega julm piinamine, vaid sellel on oluline psühholoogiline ja hingehoidlik funktsioon.

Lisaks: selline teade vajab sobivat ümbrust ning sobiv koht selleks on elutuba, kus omaksed ja teate edastaja saavad üksteisele täielikku tähelepanu osutada. Teade edastatakse elutoas*²², aga alles siis, kui kõik asjaosalised on istet võtnud. Inimesed tunnevad ennast istudes kindlamalt. Lisaks sellele saab nii hoida ära õnnetusi, kui kellelgi pea hakkab ringi käima või teate saaja kaotab teadvuse. Siin, elutoas, saab **tähtsast** teatest **kurb** teade: “Ma pean teile edastama ühe **kurva** teate. Teie poeg on surnud.”

*E: Ma pean teile edastama ühe **kurva** teate. Teie poeg on surnud. Ta võttis endalt täna hommikul kasarmus elu.*

O (karjatus): Ei, see ei saa ju ometi tõsi olla!

Et hoida ära omaste piinavaid küsimusi, tuleb kogu tõde selgelt ja otsekoheselt välja öelda: “Ta võttis endalt täna hommikul kasarmus elu.” Tegelikult tuleb võtta tõsiselt, selleks tuleb poja surm ka ilma üksikasju varjamata välja öelda. Kaksiti mõistetavat sõnumit ei tohi edastada, et ei tekiks valesid lootusi. “See ei saa ju ometi tõsi olla,” on sellisel juhul sage kaitsereaktsioon.

Juba maja uksele esinevad mõnedel omastel esimesed eitamise reaktsioonid. Nad tahavad sõnumit ilmtingimata majauksel kuulda. Mõned nõuavad seda väga otsusekindlalt. Sest, et **veel** on võimalik lüüa maja uks teate edastaja nina ees lihtsalt kinni, et mitte vaadata halva teate tegelikkusele silma. Kübler-Ross tunneb sureja reaktsioone: “Sellise piinarikka eitamisega reageerib patsient eriti siis, kui teda teavitab järsku ja liiga vara inimene, kes ei tunne hästi tema valmidust selliseid uudiseid vastu võtta.”

Teade lähedase inimese surma kohta tuleb alati ebasobival ajal ja koormab üle teate saaja psüühilised võimed. Sellepärast peab teate edastaja teadma, et ta võib nii jubeda teate edastamisel kohata täielikku vastuseisu. Kõik temas võitleb siis selle teate vastu: keha, psüühika, hing.

²¹ Dieter Kreysler, a.a.O., “Need mõned sammud koduükselt korterisse võivad olla abiks, et see uus teadmine ei tabaks omakseid nii väga järsku.”

²² * Märkus (toim.): ...või ruumis, kuhu teate vastuvõtja teate edastaja lubab.

Üks karjub oma valu välja, teine on kohutavast sõnumist nagu halvatud. Ta hõljub šokiseisundis. Keha, vaim ja hing kaitsevad ennast selle uskumatu teate eest kas halvatusesarnase seisundi või minestusega, kõnevõime kaotamise ja mõnikord ka nürimeelselt, apaatselt, tardunud pilguga (“Oo, Jumal, miks pidi see just minuga juhtuma?” karjub tumm hing.²³).

Mõned inimesed suhtuvad uudisesse tõrjuvalt, püüdes seda tähtsusetuna näidata. Nad on irevil ning võivad teate edastajat mitte tõsiselt võtta.

Teised lihtsalt tõrguvad kehaliselt kibeda tõe vastu. Keha reageerib lämbumistunde ja oksendamisvajadusega. Ehmatuse on liiga suur. Klomp jääb selle sõna kõige otsesemas tähenduses kurku kinni.²⁴

Teised omakorda võivad näida segaduses olevat. Teatega ei suuda leppida ei nende vaimne, hingeline ega ka füüsiline maailm. Nad ei suuda teate tähendust mõista või ignoreerivad seda. Inimesed räägivad hoopis muudest asjadest, on kuidagi eemalolevad. Sellisel juhul tuleb arst appi kutsuda.

Meditatsioonilised abijõud tuleb kaasata ka emotsioonide puudumisel, siis kui teate saaja paistab tardunud ja sõnaahtrana. Sellele võib järgneda kollaps. Võib juhtuda, et ta tahab, et te võimalikult kiiresti tema kodust lahkute – suitsiidioht!²⁵

Külm, kleepuv higi, kahvatuks tõmbunud nägu, hingeldus. Esmaabikursustel soovitatakse nende nelja tunnuse esinemisel asetada patsient šoki-asendisse (jalad ülles tõstetud; soe tekk peal). Kahvatuks tõmbunud nägu, madal pulss, need kõik võivad olla selle tunnusteks.

Agas võimalikud on ka mahasurumis- ja pettemanöövrid. Ebameeldiv teema lükatakse kõrvale, see on äratuntav ka sümbolsete tegevuste järgi: laud pühitakse käe või rätikuga ära. “Mulle kulub selle šoki peale kõigepealt üks naps marjaks ära.” Hakatakse tegema äsja toas alustatud töid, haaratakse käsitöökorv, nagu ei oleks midagi juhtunud. Teine võimalus juhtunud eitada või sellele mõtlemist vältida, on vahetada teemat. Sellisel juhul hakatakse tihti rääkima **enda** haigustest.

Kõige ilmsem on mahasurumisel ja teemavahetusel on erinevad põhjused. Kõige ilmsem on see, et inimesed lihtsalt ei suuda teadvustada või tunnetada, et lähedane on surnud. On ju raske mõista, et lähedast inimest ei ole enam olemas. Anti ju talle äsja veel kätt või musi või öeldi “head aega” ... ning nüüd selline teade! See kõik ei saa ju tõsi olla!

Need kõik on täiesti tavalised reaktsioonid ebatavalises olukorras. Situatsioon ise on ebanormaalne, mitte omaksed.

Teistele saab välkkiirelt selgeks, milline asendamatu roll surnul nende elus oli. Nende jaoks tähendab see teade nüüd näiteks isolatsiooni välismaailmast. Kogu varasem kontakt ülejäänud ühiskonnaga käis läbi surnu ning tema sotsiaalse aktiivsuse. Tema kuulus seltsidesse, tema abikaasa oli alati vaid saatjaks. Nii võib teate tõrjumise taga olla peidus ka hirm selle ees, et ennast tuntakse väärtusetusena ja abituna. Nende peas

²³ Neljas faas (depressioon) teatab juba oma tulekust, aga veel on liiga vara, et selle faasiga tegelema hakata.

²⁴ Dieter Kreysler, “Überbringen einer Todesnachricht” (Surmateate edastamine), lk 20

²⁵ Teil on vaja edastada surmateade.

võivad tekkida mõtted: “Mida ma nüüd peale hakkan?” ja “Mu elul ei ole enam mõtet!”

Aga ka ühiskondlikel põhjustel ei taheta mõnikord surmateadet mõista. See on tavaliselt nii, kui tegemist oli suitsiidijuhtumiga. Mida naabrid mõtlevad? Millised perekonnatragöödiad võivad siin välja tulla? Ei ole harvad püüded juhtunut naabrite eest varjata. Sellisel juhul ei tunnetata niivõrd surma kui lähedase inimese kaotust, vaid kardetakse teiste inimeste põlgust, mis nende arust sellega kaasneda võib.

Teate edastaja peab aru saama sellest, et ‘eitamisel’ ei pea alati olema midagi pistmist lähedase inimese surmaga, vaid selle taga võib olla hoopis osa, mida lähedane surnu elus mängis või hirm selle ees, mis surnust mahajäänuid nüüd ees ootab.

Üldiselt läbitakse see vestluse faas kiiresti, sageli ei koosne see isegi ühest tervest lausest, vaid pikematest pausidest ja abitust nutust. Teate edastaja peab selle välja kannatama. Hukku lähedane tajub ka ise, et ta ei saa mõistusega midagi sellise sõnumi vastu ette võtta, samal ajal kui ta süda juhtunut veel tunnistada ei taha. Teate edastaja kohalviibimine iseenesest teeb võimatuks karmi reaalsust eitada.

Oluline on, et teate edastaja jäta lähedasele kogu aeg aega tunneteks ja kaitsereaktsioonideks ning ei hakkaks liiga vara lohutama (“Küll kõik saab jälle korda”) või teadet pidevalt kordama (“Te peate sellega leppima”).

Nutmine on hea märk. See näitab, et šokk on möödas. “Pisaratega kaob tardumus, eluvaim tuleb jälle sisse. Šokk möödub.”²⁶

Mis siis päriselt juhtus? Lähedane tahab seda lõpuks täpselt teada. Selle küsimuse esitamisega hakkab ta samm-sammult sõnumiga leppima.²⁷

Sellela liigub vestlus edasi.

Hea on kõik, mis aitab väljendada teate edastajat enda alla matta ähvardavaid emotsioone.

Esmaabi šoki korral

Sõna ‘šokk’ kasutatakse sageli psüühiliste ekstreemsituatsioonide korral. Meditsiinilises mõistes on šokk verevarustuse tugevad häired kehas. Vererõhk langeb nii palju, et veri ei ringle enam piisavalt. Organitesse ei toimetata enam piisavalt hapnikku ja süda peab kiiremini töötama, st pulsilöövide arv minutis tõuseb.

Šoki tunnused on kahvatu külm nahk, külm higi otsaesel, külmatunne, kiiresti lööv nõrgenev pulss (üle 100 löögi minutis täiskasvanutel), nõrkusetunne ja tugev rahutusseisund. Need märgid ei esine alati kõik korraga ja samaaegselt. Harilikult jääb šokis olija esialgu teadvusele.

Šokk võib muutuda eluohtlikuks. Seega tuleb kohe selles osas midagi ette võtta.

²⁶ Dieter Kreysler, a.a.O, lk 28

²⁷ Kübler-Ross “Intervjuu surijatega”, lk 17: “Eitamine on enamikul juhtudel mööduv faas, mis muutub varsti kas või osaliseks aktsepteerimiseks.”

Juhtnõõrid šokiseisundis inimese abistamiseks on järgmised:

- **Helistage hädaabinumbrile!** Eestis on hädaabinumbrid **112** (tuletõrje- ja päästkeskus) ning **110** (politsei, annab teate päästkeskusele edasi).
- Šokis inimese eest tuleb kogu aeg hoolitseda. Mitte mingil juhul ei tohi talle rahustuseks alkoholi anda.
- Võimalikud verejooksud tuleb peatada.
- Šokis inimene peab lamama tekil selili. Kui on külm, tuleb talle tekk peale panna – aga teda ei tohi üle soojendada (näiteks soojakotti kasutades).
- **Pange inimene šokiasendisse!** Šokis inimene lamab selili, ta jalgade alla lükatakse sobiv ese, nii et jalad on natuke kõrgemal (ca. 20 kuni 30 cm). Seda tehes tuleb vältida survet ja valu.

Tähelepanu! Šokiasendit tohib kasutada ainult siis, kui kannatanu on teadvusel!

Seda ei tohi kasutada minestuse korral, luumurdude korral jalgade-, vaagna- või lülisambapiirkonnas, koljuvigastuste puhul ega ka äkki tekkinud valude korral kõhuõõnes! Südamenõrkuse, näiteks südameinfarkti või õhupuuduse tõttu tekkinud šoki puhul tuleb kannatanu ülakeha kõrgemale tõsta!

- Tuleb tagada rahu.
- Kitsad riietusesemed tuleb avada.
- Tuleb tagada värske õhu juurdevool kinnistes ruumides.
- Kannatanul tuleb paluda sügavalt ja rahulikult hingata.
- Kannatanut tuleb lohutada ja rahustada.
- Kannatanu teadvuselolekut, hingamist ja pulssi tuleb kontrollida pidevalt, kuni päästeteenistuse saabumiseni.

Siinjuures on tegemist **esmaabivõtetega**. Selle õppimine vaid kirjelduse lugemise teel on väga raske. Käige esmaabikursusel, seal näidatakse teile esmaabivõtteid ja te saate juhendaja käe all harjutada.

2.2 Selgusele jõudmine

O: Kuidas see juhtus? Kas on võimalik, et tegu on eksitusega, et tegu on kellegi teisega?

Kuidas see juhtus? Kas on võimalik, et tegu on eksitusega, et tegu on kellegi teisega?²⁸ Need on võtmeküsimused, mis nõuavad, et nüüd antaks teavet surma põhjuste kohta. Teade peab olema usaldusväärne ehk teate saaja ei tohi selle tõlevastavuses kahelda, selleks peab teate edastaja ise olema informeeritud nii hästi kui võimalik.

On ilmtingimata vajalik teada surma asjaolusid ja põhjust. Vastasel juhul võivad omaksed mõelda, et on siiski veel lootus, kuna ei ole ju piisavalt tõestusmaterjali. Selleks puhuks peab teate edastaja olema valmistunud esitama kindlaid fakte õnnetuse kohta. Kuigi (võimalusel vormis) ametiisik mõjub kurva teate esitamisel usaldusväärse ja usutavana, on parem omada ka asitõendeid (näiteks telegramm) või

²⁸ Dieter Kreysler, a.a.O., Lk. 21

osata nimetada tunnistajaid ja konkreetseid fakte. Vastus “Ma ka ei tea nii täpselt” õhnestab teate usutavust. Mida rohkem selliseid vastuseid teate edastaja annab, seda suurem on oht, et hukkunu lähedane langeb tagasi eituse esimesse faasi ja jätkab valede lootuste hellitamist.

Selgusele jõudmiseks piisab vahel vaid sellest, kui vaadatakse korraks telegramm üle.

Sageli areneb surma põhjuste selgitamisest esimene usalduslik vestlus, millest tekib mulje, nagu hakkaks lähedane surmateadet omaks võtma. Selline vestlus võib alata järgmiste küsimustega: “Kas ta kannatas väga palju?”, “Kas ta küsis minu järele?”, “Kas on mõni kiri?”, “Kas ta suri kiiresti?”. Iseäranis nende küsimuste juures tahaks teate edastaja hädavalet kasutada ja öelda ‘jah’. Aga kuna on võimalik, et näiteks salvestiste (*black box*) kaudu jõuab avalikkuse ette teistsugune teave, oleks ausam rääkida oma lootustest: “Ma loodan, et see toimus tema jaoks kiiresti.”

Võimalik on ka lausuda esimesed lohutavad sõnad. Lähedane astub esimesed sammud juhtunu tunnistamise teel, ta hakkab nende asjaoludega järk-järgult leppima.

Liiga varajane lohutamine võib aga teate juhtunu tunnistamise ja sellega leppimise protsessi pärssida. Ükski äsja lähedase kaotanud inimene ei suuda nii kiiresti ja ilma igasuguse vastupanuta alistuda ‘saatusele’. Äsja lähedase kaotanud inimene tunneb, et ta ei saa leppida sellega, et midagi nii kohutavat juhtus. Talt on ju midagi ära võetud. Kõik temas ‘keevad’ negatiivsed-agressiivsed tunded on vaja kellegi või millegi vastu suunata. Keegi või miski peab süüdlane olema või selleks saama.

Teate edastaja võib saada ehmatuse osaliseks. Nimelt, suure tõenäosusega on just viha ja vaenulikkus esimesed emotsioonid, mis tekivad omastes pärast seda, kui teade lähedase inimese surmast on lõplikult nende teadvusse jõudnud. Surnu omaste järsk meeleolumuutus tabab vahel teate edastajat nagu välk selgest taevast.

Sellega algab järgmine faas.

2.3 Viha ja vaenulikkus

Nüüd võib teate edastaja jaoks õhkkond muutuda. Kadunu lähedane muutub vaenulikuks. Miks see just teda tabas? Sellise ebaõigluse üle kaevatakse ja see kutsub esile viha. Kui lasta lähedase kaotanud inimesel vaenulikkus ja muud negatiivsed tunded välja elada, siis kaotavad need selle käigus oma hävitava jõu.

Ta peab oma viha ja tunde, et elu on ülekohtune, millegi vastu suunama. Aga kes on süüdi? Täiesti ootamatult võetakse kellelki tema poeg ära. Ja seda veel niisugusel kohutaval moel. See on valus. Algab süüdlase otsimine. Viha, vimm, raev, kadedus ja vihkamine võivad välja pursata.²⁹ Selleks, et rahuneda, võib lähedane tembeldada nüüd patuoinaks ka teate edastaja või tema kaaslaste või institutsioonid, mida nad esindavad. Teate edastaja ei peaks ennast selle rünnaku vastu kaitsma, kuna see aitab hukkunu lähedasel seda faasi läbi elada.

Teid kasutatakse teatud mõttes piksevardana. Sellised rünnakud ei ole isiklikult teie vastu suunatud, seetõttu ei tohiks te ka ennast solvatuna tunda. Isegi siis, kui surnu lähedane taob rusikaga vastu teie vormirietust. Selles faasis ei ole tegelikult tegemist õigluse otsimisega, vaid see on osa välja elamisest, mida nii keha kui ka vaim vajavad.

²⁹ Kübler-Ross, “Intervjuu surijatega”, lk 26

O: Sõjavägi on süüdi. Sõjavägi muutis teda täielikult – tegi temast teise inimese, muutis tundmatuseni.

või

O: Miks lubab Jumal sellistel asjadel juhtuda?

Kui surnu oli sõdur, on sageli süüdlaseks **sõjavägi**. Suitsiidi puhul või surma korral välismissioonil võib eriti tihti kuulda järgnevaid argumente: “Sellest ajast, kui ta sõjaväkke läks, oli poiss täiesti muutunud.” või “Kui ta ei oleks Afganistani läinud, oleks ta praegu veel elus.” Teadet edastav ülem tunneb tõenäoliselt ennast puudutatuna. Kuid sellega ei peeta teda silmas. Kisendav hing lihtsalt vajab kedagi. Jõuetu raev on vaja välja elada ning selleks on vaja see kellegi või millegi vastu suunata. **Oluline on, et lähedane saab oma viga ja ängi välja elada, et vastasolija võimaldaks seda ja et seda ei peidetaks ega surutaks mingite läbimõeldud argumentidega alla: allasurutud negatiivsed tunded muudavad depressiivseks.** Need pöörduvad surnu lähedaste eneste vastu ja võivad pikapeale viia raske depressioonini, kuni lõpuks suitsiidini välja. Seetõttu on just selles raskes faasis oluline, et teate edastaja ja tema saatja mitte üksnes ei kannataks surnu lähedase viha välja, vaid parimal juhul muutuks ka abilisteks, kes julgustavad omakseid väljendama allasurutud, veel aktsepteerimata tundeid. Näiteks võiks öelda: “Ma kujutan ette, et te tunnete ennast hetkel ehk väga jõuetuna ja samal ajal vihasena. Sellises olukorras tahetaksegi täiest kõrist karjuda, käed taskus rusikasse suruda ning kedagi selle eest vastutavaks teha, et asjalood nii läksid.”

Mõnikord veeretatakse süü ka **Jumalale**.³⁰ Teate edastajat saatev kaplan on järsku tähelepanu keskpunktis. Mida tal on öelda sellise julma Jumala kaitseks?³¹ Kaplani, kiriku või Jumala ründamine näib loogilisena. Miks lubab Jumal sellistel asjadel juhtuda? Sellisele kaebusele võib Piiblist paralleele leida: Hiib ja psalmistid on meile sellise palve jätnud.³² “Kes suudab palvetada ja nuriseda, satub sellistel hetkedel võitlusse Jumalaga.”³³

Teate edastaja ega tema saatja ei tohiks järgi anda soovile hakata Jumala teid õigustama või kaitsma. Selliste süüdistuste taga on alati küsimus elu mõttest, kaalul on surnu ja surnu omaste elumõte. Ootamatu surm seab surnu lähedased silmitsi elu võimaliku mõttetusega ja tõstatab rohkem kui kunagi varem küsimuse elu mõttest. Kuid teoloogiline arutelu on siin sama kohatu kui manitsus, et nii ei tohi Jumalast rääkida. Sellise käitumise tagajärjel lähedase viha vaid suureneks või ta tunneks ennast veelgi üksikumana ja seda ajal, mil ta vajab just eriti tuge.³⁴

³⁰ Dieter Kreysler, “Surmateate edastamine”, lk 12

³¹ Hingehoid kriisiolukordades, lk. 8, “Die Frage nach der Gerechtigkeit” (Õigluse küsimus)

³² Hiob, Römer 9, 14; Laulud 44

³³ Hans van der Geest, “Unter vier Augen. Beispiele gelungener Seelsorge” (Nelja silma all. Näiteid õnnestunud hingehoiust), lk 101

³⁴ E. Kübler-Ross kirjutab enda kogetud viha-faasist ühes Jumala süüdistamisega teoses “Psühholoogia täna”, Lk. 36: Ma needsin ära Jumala ja oma kaitseingli, andsin neile kõiksugu sõimunimesid, mida tean, kuna nad panid mu surma ja elu vahelise dilemma ette ... Ma võtsin kõik oma needmised tagasi ning ma tean, et Jumal ei ole mu peale selle pärast pahane. Jumal ei solvu nii kiiresti, nagu meie, inimesed, seda arvame. Kui olla Jumala peale vihane, tuleb talle seda öelda. Ainult mitte see silmakirjalik kuulekus! Oli ääretult vajalik käia läbi selle halvatuse ja meeleheite aeg, et õppida tundma rahu.

Kui teate edastaja või tema saatja püüavad end kaitsta, arvavad surnu lähedased, et nende tunnetega ei arvestata. Võib juhtuda, et hukunu lähedane tunnetab sellist käitumist eemaletõrjumisena ja järjekordse sotsiaalse isolatsioonina. Lisaks sellele tunneb ta, nagu oleks ta emotsioonid teiste ees paljastatud ning seega muutub ta oma hingevalus haavatavaks. Tagajärjeks on see, et enese tühjaks rääkimise asemel tõmbub surnu lähedane tagasi. “Tugevad tunded kaovad aga alles siis, kui välja öeldud ja elatud.”³⁵

Esineb isegi sellist asja, et viha võib surnu vastu pöörduda: “Seda ta nüüd siis sai, ma olen talle seda kogu aeg rääkinud.” või “No lõpuks on siis asjad nii kaugel!” või “See ju pidigi nii lõppema. See naine ei olnud ta jaoks õige, tema on kõiges süüdi.”³⁶, “Nüüd jätab ta mu üksi!”.

Samuti võib viha olla suunatud teiste lähedaste vastu. “Sa andsid alati järgi.” või “Sa olid temaga liiga range.” Või teiste samaealiste vastu: “Miks pidi minu poiss surema ja see päevavaras elab?”

Nagu juba öeldud, on selles faasis eriti tähtis, et surnu lähedasega suheldes oldaks väga osavõtlik. Et suuta ennast taas koguda, vajab surnu lähedane mõistmist.³⁷ Teate edastaja ja kaplan on “meediumiks, mille kaudu surnu lähedane saab kõnelda surmast ja surelikkusest (Laul 90) ja ehk kaudses mõttes ka surnu endaga”.³⁸

Nii jääb talle tema väarikus alles ja teda ei trambita jalge alla väidetega, et tema poolt teate edastajale ja saatjale esitatud argumendid ei pea paika. Ta ei pea võtma seda uut olukorda apaatse leppivusega, vaid pigem leidma endale läbi Jumala ja inimestega vaidlemise ja võitlemise uue tee, kuidas eluga toime tulla! **See vihafaas nõuab teate edastajalt erakordset kaasaelamisvõimet**, et kannatanu emotsionaalse rünnaku korral õigesti käituda ning seda ka sellistel juhtudel, kui endas tekivad agressiivsed tunded.³⁹

Süü, süütunne

Õnnetuste, õnnetusjuhtumite, kallaletungide või atentaatide puhul on alati oluline teada süüdlast või see välja selgitada. Seda nõuab seadus, seda on vaja selleks, et kindlustusi välja maksta ning ka ühiskond vajab toimimiseks süüdlase väljaselgitamist.

Kui keegi on süüdi, rikub seadust või reegleid, siis teda karistatakse. Karistusel on erinevad eesmärgid, millest üks on lunastus, üks taas heakstegemise vormidest, mis omakorda muudab võimalikuks andestamise. Kes on mingi süüteo pärast ühiskonnast eraldatud, tuleb pärast edukat lunastamist uuesti tagasi võtta.

Kuid selline süü käsitlus peegeldab ainult üldist õigussüsteemi, mis püüab arvestada üldiseid väärtushinnanguid ja käitumisnorme ning nende alusel õiglase otsuse langetada. Paraku on see aga ainult üks ‘mündi’ külg.

³⁵ Hans van der Geest, lk 160

³⁶ Dieter Kreysler, a.a.O. lk 13

³⁷ Kübler-Ross, “Intervjuu surijatega”, lk 28

³⁸ Dieter Kreysler, a.a.O., lk 33

³⁹ S. II. 4

Raskused tekivad siis, kui õigussüsteem tunnistab kellegi õnnetuse või enesetapu põhjustamise süüst puhtaks (või ta on oma süü lunastanud), aga teda piinab siiski süütunne. Ta ei suuda seda loogiliselt põhjendada ega sõnastada, tal on lihtsalt selline tunne.

Õnnetusjuhtumise osaleda või sellesse kuidagi kaasatud olla võib väga mitmel moel. Seega tuleb iga juhtumit vaadelda eraldiseisvana ning arvestada, et iga osaline on eraldi isiksus, et inimesi ei saa mõõta 'ühe puuga'. Väita, et ta poleks nagunii midagi muuta saanud, et see polnud tema kätes, võib kõlada küll asjalikuna, kuid ei aita siiski sellisel puhul süütunnet leevendada.

Me räägime õnnetuse põhjustajast, kuigi tegelikult on ka tema ohver. Põhjustaja seetõttu, et inimese vigastused või surm juhtusid ette kavatsemata. Hoopis teistsugused lood on süüdlasega, kes teeb teisele inimesel kahju kas teadlikult või lausa omakasu eesmärgil.

Üks kannatuste põhjus võib olla just see, et maailm pole must ja valge. Sageli pole võimalik ühetähenduslikult kuulutada inimest süüdlaseks, samuti võib olla ka ohvri rolliga.

Võtame sageliesineva näite: laps jookseb parkivate sõidukite rea vahelt ootamatult tänavale. Lähenev sõiduk sõidab vastavalt liikluseeskirjadele 30 kilomeetrit tunnis. Sellest hoolimata ei piisa kokkupõrke vältimiseks pidurdamisest. Laps sureb sündmuskohal.

Kas õnnetuse põhjustaja on laps? Või tema koolikaaslased, kes teda mänguhoos narritasid või taga ajasid ning kõnniteelt sõiduteele jooksmata panid? Või lapsevanemad, kes ei olnud lapsele piisavalt liiklusohutust õpetanud? Või autojuht, kes ei sõitnud küllalt tähelepanelikult? Kas ta oleks pidanud aimama ette, millist ohtu võivad kujutada kõnniteel hullavad lapsed? Või äkki on õnnetuse põhjustaja hoopis meie ühiskond ja see, et meie liiklus arvestab rohkem sõidukitega ja vähem jalakäijaga? Kes on ohver? Kas surnud laps või autojuht, kes peab elama sellega, et oli otsustav osaline lapse surmas? Kas siin üldse on võimalik rääkida süüst? Me eelistame rääkida 'traagilisest õnnetusest' ning peame sellega silmas, et juhtus midagi, mille puhul pole võimalik ei süüd ega süütust kindlaks määrata.

Surmateate edastamisel puutume kokku mitmete erinevate süü või süütunde vormidega:

- objektiivne, juriidiline süü (näiteks atentaatide või kallaletungide puhul);
- isiklik süütunne, mille aluseks ei pruugi olla objektiivne, juriidiliselt kinnitatav süütegu (näiteks ülalkirjeldatud autojuhi juhtum);
- ellujääja süütunne (seda psühholoogilist nähtust on täheldatud näiteks holokausti üleelanutel).

Me elame tehnoloogia ühiskonnas, milles närviline signi-sagin, suutlikkus teha kiiresti ja palju korruga on normiks. Loomulikult juhtuvad nii õnnetused.

Me elame tehnoloogiaühiskonnas, järjest suureneva mehhaniseerituse ühiskonnas, milles pikad vahemaad pole enam probleemiks, väikestest rääkimata. See kõik

muudab vajalikuks transpordi ja ohtlike ainetega tegelemise. Loomulikult juhtuvad nii õnnetused.

Me teame, et inimesed teevad vigu, et nende keha ja psüühika on äärmiselt haavatav ning haigustele vastuvõtlik, ja et kunagi ei tea ette, mida elu toob. Loomulikult juhtuvad nii õnnetused.

Ning sellest kõigest hoolimata arvame, et meil on kõik kontrolli all. Mõni jõuab alles pärast õnnetust järeldusele, et seniajani läks kõik hästi, kuna tal oli lihtsalt õnne.

Süüdi olemine ja ka süütuna süütundmine hävitab meie minapilti. See on nii-öelda kildudeks purunenud ja meil läheb aega, et seda uuesti üles ehitada, leida endas uusi külgi ning vanadega hüvasti jätta. Traagilise õnnetuse läbi elanud või põhjustanud inimesega peab olema kannatlik. Süütuna süüditundjate jaoks ei ole meie ühiskonnal lunastustegusid. Ka õnnetuses hukkunute omaksed võivad end süüdi tunda – olgu põhjused, millised tahes. Neil tekib soov juhtunut kuidagi heastada. Nad võivad maailmast tagasi tõmbuda, end *vabatahtlikult* isoleerida või näiteks kohtuda vigastatutega või nendega, kes surnust maha jäid.

Sõbrad või ülemad peaksid süütunde võimalikke ilminguid tähelepanelikult jälgima ka siis, kui surnu lähedased neid endale ligi ei lase. Mõnedele tundub iseenda surm ainsa võimalusena asja heastada ning häbile lõpp teha.

Sellega seoses meenub näiteks Vanast Testamendist tuntud mõte ‘silm silma, hammas hamba vastu’. See on soov, et süü saaks hüvitatud, et õiglus saaks jalule seatud. Seejuures aga jääb kergesti kahe silma vahele, et just see tsiteeritud mõtetera esindab tarkust, et trahv peab süüle vastav olema. Vanas Testamendis on olemas ka süütu süüdlase lugu. Nemad pidid ühiskonnast tagasi tõmbuma, niinimetatud ‘pelgulinnadesse’ (4. Mo. 35, 9-15). Seal elasid nad, ilma et neid oleks tülitatud, kuni ülempreestri surmani, misjärel võisid tagasi pöörduda. Omaste tunnet, et nad on ühiskonnast väljatõrjutud, kestis tookord niisiis vaid mingil kindlal ajavahemikul. Tänapäeval jääb paljudele vaid seesmine tagasitõmbumine.

Me palvetame igas Meie Isa palves: “Ja anna meile andeks meie võlad, nagu meiegi andeks anname oma võlglastele.” Kartus, et me ei vasta enda või usu nõuetele, on meis sügavalt juurdunud. Nii sügavalt, et paljud inimesed arvavad hetkel, mil nendega midagi juhtub (olgu see siis kas haigus või õnnetusse sattumine), et see on Jumala karistus nende seniste möödalaskmiste eest.

Jeesus tegi tähendamissõna ja eelkõige oma surma kaudu selgeks: “Siis oli Issandal hale meel oma sulasest, ta laskis tema lahti ja kinkis talle tema võla.” (Mt 18,27). Jeesus tahab, et me kogeksime Jumalat, kes ulatab meile alati lepituseks käe, kui me seda palume (Mt 7,7).

Jeesust ennast mõistetakse ‘inimkonna lunastusena’ (Mt 20,28), ta on keegi, kes vabastab meid meie süürägastikust. Jumal tunnetas Jeesuses süü paratamatust ja andis meile teada: “Mitte keegi, peale Jumala, ei ole täiuslik.”

Mida vältida

Dramatiseerimine	“Ma ei tahaks teie nahas olla!”
Alatähtsustamine	“See võib ju igaühega juhtuda.”
Moraliseerimine	“Miks just teiega nii juhtus!?”
Selgitamine	“See on ju selge, mis siin toimus.”

Soovitus

- Käituge loomulikult ja vaikige pigem, kui teile tulevad pähe ainult sellised laused, mida peaks vältima.
- Ärge olge pealetükkiv ega üritage kiiresti inimese hingeellu tungida, vaid aktsepteerige seda, et tegemist on võõraga.
- Ärge proovige omakseid kiiresti süütunnetest vabastada, ka õigustamata süütunne vajab läbi töötamist.
- Pakkuge välja midagi üheskoos ette võtta. Kui aga teate saaja selle pakkumise tagasi lükkab, siis võtke seda kindla keeldumisena ning ärge tõstatage seda teemat rohkem.

Jeesus hukati, kuigi ta oli juriidilises mõttes süütu. Inimlikust vaatekohast lähtudes oli ta süüks tahe olla Jumala sarnane. Me aktsepteerime nii tema kui ka enda surmaga endi unistuste luhtumist. Tema ülestõusmisega tunnistame me oma usku elavasse Jumalasse, kes laseb oma päikest paista nii heade kui kurjade peale.

Kui puutume kokku süütunde käes vaevlevate inimestega, on nii mõnigi asi abiks, kuid üht-teist tuleks jällegi vältida.

2.4 Lootusetus, depressiivsus

Kui omaksed on elanud oma viha välja, hakkab valu lõpuks väljundit leidma. Ta vajab hingetõmbepausi. “Nii, nagu tehakse peatusi pikal järsul tõusul, et suuta jälle korralikult hingata, ... nii ka siin.”⁴⁰ Kui ta äsja veel kaitses ennast kõigi ja kõige eest, siis nüüd variseb ta vaimses mõttes kokku. Ta tunneb, kuidas see sõnum teda isiklikult puudutab. Ta annab tunnetele voli, on liigutatud, nutab, on ärritunud. Või on tasakaalukas, pingutab, et mitte näidata ägedaid tundepehanguid. Teate edastaja peab laskma surnu lähedastel leinata ja peab seejuures näitama, et viibib lähedal.⁴¹

O: Miks just mina? Alati juhtuvad sellised asjad just minuga!

Surnu lähedane on nüüd nii kaugel, et ta taipab: *See juhtus minuga. Ma olen keskpunktis, kus ma ei taha tegelikult olla. Miks just mina?* Pähe tulevad mõtted on järjest mustemad, muutes teate saaja jõetuks ja abituks. Võib-olla ta ütleb: *Alati juhtuvad sellised asjad just minuga.* Või ta ei ütle üldse mitte midagi. Talle tundub, et Jumal, maailm ja ka surnu on ta maha jätnud, et ta on üksi, kohutavalt üksi, oma hädas maha jäetud. “Kõik elukriisid on põhiolemuselt mahajätmiskriisid ... Sellest lähtuvalt kogetakse igasugust lahkuminekut algselt ja elementaarselt ähvardavana.”⁴² Nüüd on ta omadega täiesti põhjas, ehk nagu psalmisti sõnu kasutades: “Sest mu hing

⁴⁰ Dieter Kreysler, a.a.O., lk 21

⁴¹ Hans van der Geest, lk 102

⁴² Klaus Winkler, “Lebenskrise und Tod – Möglichkeiten einer Verarbeitung” (Elukriis ja surm - läbitöötamise võimalused). Ohvitseride ajakirjas 29-1997. Väljaandja: Saksamaa Evangeelse kiriku meestetööorganisatsioon (Rosowski/Scheffler), lk 32

on täis õnnetust ja mu elu on jõudnud surmavalla lähedale! Mind arvatakse nende hulka, kes lähevad alla auku; ... ja kes on eraldatud sinu käest!”(Psalm 88,4-6).⁴³ Ja ka Jeesus ise koges seda kannatust, kui oli ristil ning karjus: “Mu Jumal, mu Jumal, miks sa oled mu maha jätnud?”⁴⁴ Kõikides elu- ja surmakriisides peab inimene ületama hirmu isoleerituse, abituse ja elu mõttetuse ees.⁴⁵

Alati on oluline, et teate edastaja oskaks inimese ära kuulata. Ka siin oleksid pealiskaudsed lohutused: “Küll kõik jälle korda saab.” või “Pea püsti!” või “Siin ei ole ju isiklikult midagi teie vastu.” Need ainult juhiks äsja lähedase kaotanud inimest teate tegelikust sisust kõrvale ning tooksid lohutuse asemele pigem asjatud lootused. Võib juhtuda, et sel viisil surutakse alla midagi, mida teate saaja peaks tegelikult välja ütleva või elama.

Siin võib olla mitmeid võimalusi:

- On võimalik, et surnu omaste ja surnu vahel ei olnud asjad juba ammu enam korras. See, mis nüüd välja öeldakse, vabastab inimese surve alt, mille all ta võib olla juba aastaid kannatanud.
- On võimalik, et teineteisest lahkuti tüliga. Hukkunu sõitis solvununa minema, ilma harjumuspärasest hüvastijätusuudlust andmata. Nüüd on õnnetus juhtunud. Naine ütleb täis süütunnet: *Mina tapsin oma mehe.*
- On võimalik, et nüüd leinav inimene ei kuulnud ega pannud tähele teatud tundemärke, ei märganud praeguseks surnud lähedase hääletuid appihüüdeid ning saab alles tagantjärele aru, et midagi temaga polnud kõik korras. See äratundmine viib ta sisimas enesesüüdistuseni.
- On võimalik, et asjad, mis puudutavad surmateate saaja enda elu (abieliu ebaõnnestumine, tööga mitte hakkamasaamine), ei ole juba ammu enam korras. Leina kasutatakse juba ammu eksisteeriva eluvalu astjana. Nüüd on surmateate saajal põhjus kõigele käega lüüa. Kõik elulootused maetakse maha.

Seda kõike näidatakse teate edastajale harva. Ta näeb surnu lähedast sageli süüdistava ja vaikivana, pisaratesse uppununa, ilma selle kõige sügavamaid tegelikke põhjuseid teadmata. Teate edastaja ei ole terapeut, ta ei peaks üritama põhjuseid välja uurida. Aga ta peab kuulama ära selle, mida teate saaja räägib ja üritama seda mõista. Hinnangute andmine ei ole siinjuures kohane. Häbi- ja süütunnet ei saa lihtsalt nii vähese ajaga, mis surmateate edastamise peale läheb, selgeks mõelda ning ära kaotada. Depressiooni ravimiseks tuleb kasutada selleks väljaõppe saanud terapeudi abi. Samas pakub enda valu lihtne väljendamine teisele inimesele kohest kergendust. Seda võib käesolevas faasis teate edastaja pakkuda ka ainuüksi ärakuulamise ja vaikimisega. Ühe hingehoiukoolitusel kasutas koolitaja selleks üsna karme sõnu: Kas sa võiksid ükski kord suu kinni hoida? Ta tabas sellega otse naelapea pihta – just seda teate edastaja peabki tegema.

Ainult kuulamisel ja vaikimisel on kaks positiivset külge. Ühelt poolt võivad ‘keeletus’ ning mitteverbaalne kommunikatsioon olla hukkunu lähedastele abiks enda kogumisel, teisalt võivad need kaitsta selle eest, et vestlus tühjaks sisuta lobaks ei

⁴³ Laul 88,4 -6

⁴⁴ Laul 22,2 ja Matteuse Evangeelium 27,46

⁴⁵ Klaus Winkler, “Lebenskrise” (Elukriis), lk 34

muutuks.⁴⁶ Selles faasis oleks kindlasti hea mõte palvetada ühe Lauulu sõnadega.⁴⁷ See võiks olla Laul 39 (*Issand, anna mulle teada mu elu ots ja mu päevade mõõt, et ma tunneksin, kui kaduv ma olen!*) või ka Laul 139 (*Issand, sa uurid mind läbi ja tunnetad mind*). Nende Lauulude kaudu saab üht-teist selgeks piibellikust inimesepildist, millega kaasnevad süü ja andestamine, hüljatuse ja lootuse panemine Jumalale, üksildus ja Jumala armastus.

Võib-olla tahate te vestluse ajal lihtsalt surnu lähedasele käe lohutavalt õlale panna või ta kätt hoida või paitada.⁴⁸ Teate edastaja peab tunnetama, kas taoline käitumine on sel hetkel kohane. Siinjuures võib rolli mängida ka inimeste vanus ja sugu, eriti kallistamise puhul.⁴⁹ Munder kaitseb teate edastajat valestimõistmise eest. Kehalise kontaktiga ei tohi mitte kunagi pealetükkivaks muutuda. Aga pannes lohutades käe surnu lähedase käsivarrele, antakse talle mõista, et ta pole ükski ja et ta võib end turvaliselt tunda.⁵⁰

Sageli otsib surnu lähedane ise kehalist kontakti, et 'kusagilt pidepunkti leida'. "See, kes suudab hetkeks endast väljas oleva omakse kätt hoida või talt isegi ümbert kinni võtta, kogeb, et selline kehaline kontakt rahustab paljusid leinajaid."⁵¹

Teiste muredega kaasa minemine on nii võhiku kui ka spetsialisti jaoks psühholoogiliselt väga raske töö ja see võib kaua aega võtta. Samaaegselt on lähedasel vaja veel täiesti konkreetsete ülesannetega hakkama saada. Surmateade tuleb edastada sugulastele, sõpradele ja naabritele, matused on vaja organiseerida ja surmateate edastaja peab koos oma saatjaga mingil hetkel pöörduma tagasi igapäevaste tööde-tegemiste juurde. Siin saavad kõige paremini abiks olla teised omaksed. Mingil hetkel peaks vestluse käigus kujunema välja õige hetk lahkumiseks. Teate edastajal tekib kindlasti küsimus, millal võib omakse üksinda jätta.

Suitsiid

Armastatud inimese kaotamine on alati valus, eriti teeb valu aga see, kui lähedane teeb enesetapu. Küsimus "Miks ometi?" ei jää teiste surmapõhjuste puhul niivõrd sageli vastamata; mahajääjate süütunne on harva nii tugev kui suitsiidi puhul.

Suitsiidid liigitatakse harilikult kaheks. Esiteks on olemas suitsiid kui ootamatu, äkiline käitumine, šokiseisundis olles reageerimine mingile näilisele sündmusele, millega ei suudeta toime tulla. Selle vallandajaks on niisiis äge kriis, viies vastuvõtja

⁴⁶ Hans van der Geest, lk 57: "Hingehoid on midagi enam kui lihtsalt vestlus. See toimub rohkemates dimensioonides kui pelgalt verbaalne mõttevahetus. ... Verbaalsest kommunikatsioonist erineb mitteverbaalne ka intensiivsuse poolest. ... Mitteverbaalne kommunikatsioon on usaldusväärsem. ... Verbaalselt väljendudes on teisi inimesi kergem eksitusse viia kui mitteverbaalselt suheldes."

⁴⁷ Kübler-Ross, "Intervjuu surijatega", lk 59

⁴⁸ Kübler-Ross kirjeldab oma intervjuudes "Psühholoogia täna" lk 36: "Ma märkasin, et mõistsin patsiente kõige paremini siis, kui jälgisin nende kehakeelt. Suutsin väga raskelt haigeid rahustada, kui istusin nende voodil ja hoidsin nende kätt."

⁴⁹ Monika Hoegen tsiteerib oma 15.02.1998 nädalalehe DIE ZEIT artiklis ühte lähedast sõnadega: "Tema (surmateate edastaja) võttis mul lihtsalt ümbert kinni. See mõjus mulle mu ehmatuses väga hästi."

⁵⁰ Hans van der Geest, lk 62.: "Võib-olla on ülearune öelda, et puudutus annab kaitstuse tunde. Nahk on, nagu ei ükski muu osa inimesest, "kohtumispaigaks"."

⁵¹ Dieter Kreysler, a.a.O., lk 27

šokiseisundisse, milles viibides ta usub, et ei suuda *nii* enam edasi elada. Selleks võib olla partnerist lahkumine, elatise kaotamine või mõnest kehaosast ilmajäämine. Väga sageli on sellised äkksuitsiidid reaktsiooniks armastatud inimese surmale. Vajadus järgneda kaotatud lähedasele, on eriti esimeses surmateate saamise faasis suur. Seetõttu on väga oluline vältida mahajäänu üksinda jätmist, kandes hoolt, et keegi lähedane inimene oleks alati tema juures ning hoolitseks tema eest. Tähele tuleb panna, et äkksuitsiidid järgnevad šokifaasile, mis omakorda võib kesta pikemat aega.⁵² See tähendab, et ka suitsiidirisk on pikemat aega kõrge.

Ootamatu ja äkilise suitsiidi vastandiks on kavatsetud enesetapp. Kavatsetud suitsiidi korral on liikumapanevad põhjused tihti oluliselt mitmetahulisemad ja seega ka mahajääjate jaoks raskemalt läbinähtavad. Harilikult on sellistel puhkudel tegu põhjuste kombinatsiooniga, näiteks juba nimetatud kaotustunded kombineeritud tundeaga, et mitmel tasandil ei olda hakkama saanud (isana/pojana/abikaasana või töös). Siin on oluline roll depressioonil: oletatakse, et umbes poolel suitsiidi teinutest oli sellel ajahetkel depressioon.⁵³

Enesetapu võib kavandada väga kaua. Kõik võimalused mõeldakse hirmutavalt ratsionaalselt läbi ja seetõttu ebaõnnestub kavandatud suitsiid pigem harva. Kui seda on siiski võimalik ära hoida, on harilikult väga suur oht, et tehakse teine katse.

Lähedase inimese surma puhul mängib süüteema sageli keskset rolli. Peaaegu alati otsitakse midagi või kedagi, kelle peale saab panna süü armastatud inimese kaotamise eest.

Suitsiidi korral muutub süüdlase otsimine keerulisemaks. Võimalikud põhjused on ähmasemad ja mitmetahulisemad ning üsna tihti võib inimest piinata küsimus “Kas mina olen süüdi? Kas mina mängisin siin mingit osa?”. Mahajääjatel on peas palju painavaid mõtteid, mis tiirlevad põhiliselt kahe keskse küsimuse ümber:

Miks ta võttis endalt elu?

ja

Kas ma oleks saanud seda ära hoida, kui...?

Lähedase inimese enesetapu põhjuse leidmine on mahajääjatele ühtaegu tähtis ja samas võimatu, sest võimalikest põhjustest ei suudeta sageli aru saada. Surnu lähedane otsib *mõistetavat* põhjust. Kui juba ‘loomulik surm’ näib nii arusaamatu, nii mõttetu, siis seda raskem on mõista vabaturma.

Põhjuste otsimisel on esiteks tegemist mõistmisega, teiseks aga sellega, et kellelegi või millelegi on vaja süü panna ning seega võtta nii kaotatud inimeselt kui ka endalt vastutus selle kohutava teo eest.

Tõeliselt vastuvõetav, omastele mõistetavam põhjus (näiteks surmaga lõppev haigus) leitakse väga harva.

Sama piinav kui *miks*-küsimus, on küsimus, kas oleks olnud võimalik seda ära hoida. Üldiselt on pigem võimalik takistada äkksuitsiide, kui pikka aega kavatsetud enesetappe. Sageli piisab sellest, et olla inimese jaoks, kellega on midagi hullu

⁵² Ohvriabi võrgus, väljaandja: Ch. Lüdke ja K. Clemens, lk 121 ja 90

⁵³ Davidson, G. C., & Neal, J.M. (1998). Kliiniline psühholoogia. Weinheim: Beltz Psühholoogilise kirjanduse ühendus.

juhtunud, lihtsalt olemas või leida keegi teine, kes tema eest hoolitseb. Aga mitte keegi ei saa *kogu aeg* kohal olla. Tõdemus, et ei oldud õigel ajal õiges kohas, võib viia meeletult suure süütundeni. Juba loomuliku surma puhul esitavad paljud endale küsimuse, kas nad oleksid saanud seda ära hoida. Suitsiidi puhul, mille põhjust on hoopis keerulisem leida, on see protsess veelgi raskem. Kas oleks rohkem hoolimist või rohkem vabadust, kiitust või rahalist abi suutnud vabaturma ära hoida? Ja kas mina olen süüdi, et ma jätsin need asjad unarusse?

Mahajääjad on siin oma mõtete ja tunnetega ummikseisus. Vähestel juhtudel oleks omastel olnud *tõesti* võimalik suitsiidi ära hoida. Selle tunnistamine tähendab aga ka seda, et saadakse teadlikuks enese võimetusest lähedane inimene elus hoida. Seda süütunde ja abituse vahele kistud olemist on mahajäänutel raske taluda ning muudab nad endid ohvriteks. Sugugi mitte harva valitakse sellest ummikseisust välja viivaks teeks viha surnu vastu (“Kuidas ta võis mulle seda teha!”).

Suitsiidi teema käsitlemisest eri ajastutel ja veel mõningaid fakte

Suitsiidiga ümberkäimine on tugevalt kultuurist sõltuv. Kui enesetappu vaadeldakse või vaadeldi osades kultuurides, nagu näiteks Indias (Sati) või Jaapanis (Seppuku), isegi auasjana, kuulutas Rooma keiser Augustinus neljandal sajandil enesetappu Euroopas kuriteoks, kuna sellega rikutakse käsku *Sa ei tohi tappa*. 13. sajandil kuulutas Aquino Thomas enesetappu surmapatuks. Keskajal hakati enesetappu karistama kirikust väljaheitmisega ja/või surnukeha veelkordse tapmisega (näiteks: surnu südamesse löödi teivas). Kirikust väljaheidatud enesetappu sooritajat ei tohtinud kiriklikult matta. Selle kõigega valmistati mahajäänutele veelgi rohkem valu ning enesetappu keelatuks kuulutamist (kuigi ei Vanas ega Uues Testamendis ole kusagil selgelt kirjas, et see on keelatud).

Renessansi- (15.-16. saj.) ja valgustusajastul (18. saj.) muutus maailmapilt ning ka suhtumine enesetappu: Montaigne ja Hume olid ‘vabaturma’ esimesed pooldajad. Esimese maana tõmbas Prantsusmaa 1970. aastal enesetappu maha seadusevastaste kuritegude nimistust, kuus aastat hiljem järgis seda Preisimaa. Inglismaal jäi suitsiid kuni 1961. aastani kuriteoks.

Vastavalt kultuurilistele tagamaadele erinevad üksteisest ka suitsiide puudutavad arvud. Läänemaades on suitsiid autoavariide ja mõrvade kõrval 44-aastaste seas üheks sagedasematest surma põhjustest.⁵⁴ Maailma Tervishoiuorganisatsiooni hinnangul leiab igal aastal aset umbes miljon enesetappu. Saksamaal on hinnanguliselt 11 000–12 000 suitsiidi aastas, see on rohkem kui üks protsent kõikidest surmajuhtumitest.

Üldiselt võib lähtuda sellest, et suitsiidikatseid teevad rohkem naised kui mehed. Naiste enesetappukatsed aga ebaõnnestuvad sagedamini. Tegelikult sureb enesetappu läbi rohkem mehi kui naisi, suhe on 3:1. Üheks põhjuseks võib olla valitud meetod: mehed eelistavad sageli ‘karmi’ meetodit (relv, poomine, teadlik autoavarii), samas kui naised eelistavad ‘pehmet’ meetodit (unerohi, veenid), mille puhul on päästmine sagedamini võimalik. Vanuse tõustes kasvab ka suitsiidi ‘tõsidus’.⁵⁵ Enesetappe

⁵⁴ De Leo, D., & Evans, R. 2004. International suicide rates and prevention strategies. Göttingen: Hogrefe & Huber Publishers.

⁵⁵ Hirzel-Wille, M. 2002. Suitsiidsus vanaduses: individuaalne saatus ja sotsiaale fenomen. Bern: Peter Lang AG.

esineb kõikides vanuserühmades, st noored ja raugad ei moodusta mingit erandit. Ja enese elule käe külge panemist esineb kõigis ühiskonnakihtides.

Kolm neljandikku kõikidest enesetapjatest annavad oma kavatsusest ühel või teisel viisil teada, vahel rohkem, vahel vähem silmnähtavalt ja avameelselt. Kuid osa piirdubki ainult sellest rääkimisega ega tee kunagi enesetappu. Seetõttu püsibki visalt müüt, et 'see, kes sellest räägib, ei tee seda'.

Märgiks sellest, et inimene võib kaaluda enesetappu, on mingil moel tavapärasest erinev käitumine, nagu näiteks kinnisvara või muu omandi kinkimine.

Lisaks psüühikahäiretele võib suitsiidile mõtlema panna kehaline haigestumine (kehalise terviklikkuse kaotamine). Riskiteguriteks on ka üksinda elamine, töötus ja relva olemasolu.

Mõtted suitsiidile ei ole sugugi harvad. Uuringutest võib näha, et 40–80 protsenti mitte-kliinilisse gruppi kuulvatest küsitletutest on vähemalt üks kord elus suitsiidile mõelnud.⁵⁶

Juhtnöörid surmateate edastamiseks suitsiidi korral

Suitsiidist tuleb alati rääkida avameelselt ja objektiivselt. Piinlik vaikimine ning ebatäpsed vihjamised stiilis "ei või ju täpselt teada, kas ta äkki ise..." ei aita kedagi. Surnu lähedane võib nii veelgi enam tunda, et ta on oma oletustega üksinda jäetud.

Mingil juhul ei tohi tekitada muljet, et surnust arvatakse tema enesetapu pärast halvasti. Seetõttu tuleks kindlasti vältida hukkamõistvaid märkuseid suitsidaalse käitumise kohta ("No, midagi niisugust ju lihtsalt ei tehta!").

Kuigi selles raamatus on seda juba sageli öeldud, kordame veelkord: mahajäänut ei tohi jätta mitte mingil juhul üksinda, ja seda eriti pärast enesetapukatset, kuna sellisel juhul on järgmise katse oht eriti suur.

2.5 Esmane juhtunu tunnistamine

Pärast esimest, kogu südamest nutmist või embamist ja sellega kaasnevat hingetõmbepausi õnnestub teate saajal harilikult olukorra paratamatust mõistma hakata.

O: Ta oli hea inimene. Kes teab, mis kõik oleks veel võinud juhtuda? Nii oli tema jaoks kõige parem.

või

O: Tema aeg oli käes.

Ta aimab seda, tunneb seda, ütleb selle mõnikord isegi otse välja: nutmine teeb head, kuid ei muuda siiski kaotust olematuks. Ta mõistus ütleb talle, et ta peab midagi tegema või ütleva, kuidagi reageerima, et mitte jääda abitusse seisu püsima. Ta võib oma esmased tunded, viha, mõtted välja öelda! Esimesed muutunud elusituatsiooniga leppimise katsed algavad sageli sõnadega:

"Ta oli hea inimene."

⁵⁶ Davidson / Neal, a.a.O.

“Tema aeg oli käes.”

“Kes teab, mis kõik oleks veel võinud juhtuda?”

“Nii oli tema jaoks kõige parem.”

“Koos elatud aeg oli ilus, see oli intensiivselt elatud aeg, ma ei unusta seda kunagi.”

Kui vestlust alustatakse selliste sõnadega, võiks surmateate edastaja nendest kinni haarata ja näiteks küsida: “Missugune inimene ta oli?”

Kui surnu lähedane hakkab nüüd surnu elust rääkima, on algne šokk möödas ja ta astub esimesi samme juhtunu mõistmise ja tunnistamise teel. Siin on teate edastajal võimalus täiendada kõneldavat positiivsete asjadega, võib-olla pajatades lugusid surnu tööelust. Ta ei vaiki enam, vaid aitab kaasa sellele, et hukkunu lähedased hakkavad olukorda paremini mõistma.

Mõnikord mõjub surm omastele vabastavalt, kuigi nad ei oska või ei saa seda välja näidata. Surnusse lugupidavalt suhtumise juurde kuulub ka ettevaatlik ausus. Näiteks saab mõni ülem öelda: “Temaga ei olnud alati lihtne, aga tal ei olnud kogu aeg ka iseendaga kerge läbi saada.”

Surnu lähedane meenutab hea meelega oma kogemustest surnu häid külgi. Et ta ei langeks nüüd tagasi sügavasse leina meeleheitesse, oleks suureks abiks, kui teate toojad suudaksid tekitada temas tunde, et elul on veel mõte. Surmateate edastaja või tema pastorist saatja peaksid nüüd äratama lootust olukorras, mil lootusetusetunne ähvardab pidevalt tagasi tulla.⁵⁷ Mõni kindlust sisendav lause surmateate edastajalt või tema saatjalt pakub turvatunnet. Abiks võivad olla laused, nagu: “Me ei mõista Jumala otsust, küll aga kõigel on Jumala juures oma mõte“ või “Elu on midagi palju enam kui aeg, mille me veedame maa peal” või “Kui surmaga oleks kõik lõppenud, mis mõte siis üldse meie elul oleks?” või lihtsalt lause “Jumal annab teile jõudu”. See on surnu lähedastele abiks. Selline lähenemine aitab sugulast, kelle lähedane inimene “elab nüüd teispoosuses”⁵⁸, kus Jumal võtab surmalt tema võimu, ning tekib salapärase suhe, “mille konkreetsem tõlgendamine”⁵⁹ jäetakse vastasistuja hooleks. Surnu lähedane tunneb ennast küll tühjana, aga samas mingis mõttes vabanenuna. Ta suudab surmateatega teatud määral leppida, edasi elada siis, kui temas haigutavasse tühjusse on võimalik sisendada lootust, et surmaga ei ole kõik lõppenud.

Loomisloos räägitakse, et Jumal lõi kaosest inimeste jaoks korra. Me võime olla kindlad, et kuigi ootamatu kaotus tekitab me hinges suure segaduse ja tühjuse, leiame me Jumala abil peagi taas jalgealuse.

Sellises olukorras võiks meelde tuletada ka 73. Psalmi: “Ometigi jään mina ikka sinu juurde; sa oled haaranud kinni mu paremast käest.”⁶⁰

Nüüd jõuab üha enam surnu lähedaste teadvusse, et nende elusituatsioon on muutunud. Aga selle arusaamiseni peavad nad jõudma ise. Kõrvalseisvad isikud ei tohi neid selleks sundida, neid kõigest väest selles suunas tõugata.

O: Kas ma võin teile kohvi pakkuda?

O: Kas te tahate tema tuba näha?

⁵⁷ Kübler-Ross, “Intervjuu surijaga”, lk 95: “Me veendume, et kõikidel patsientidel on lootus ning nad lasevad eriti keerulistel aegadel lootusel ennast kanda.”

⁵⁸ Hans van der Geest, lk 52

⁵⁹ Hans van der Geest, lk 52

⁶⁰ Laul 73,23

Vestluse arenedes märkab teate saaja sageli, et ta ei ole oma 'külalist' veel kostitanud. "Kas ma tohin teile tassi kohvi keeta?" – selle rituaaliga keskendub ta taas 'argistele toimetustele'. Aga kohvikeetmine on midagi hoopis enam kui pelgalt rituaal. Külaviibija pannakse kas teadlikult või alateadvuslikult proovile. Kui ta lükkab pakkumise tagasi, annab ta sellega märku, et tal ei ole rohkem aega ning et tõenäoliselt teda ei huvita, mida tunneb surmateate saanud inimene ning mis temast edasi saab. Kui ta võtab pakkumise vastu, tekib vestlusse pööre, õhkkond muutub palju usalduslikumaks.

On veel üks asi, millele teate edastaja peaks kohvipakkumise situatsioonis tähelepanu pöörama. Surnu lähedane lahkub elutoast, et minna kööki. Ta on nüüd esimest korda pärast surmateate saamist üksi. Teate edastaja peab nüüd otsustama, kas surnu lähedane tundub talle piisavalt emotsionaalselt stabiilsena, et silma alt ära lasta või peaks temaga kaasa minema. Kui talle tundub, et surnu lähedast pole tark üksi jätta, peaks ta üritama vesteldes kööki kaasa minna või pakkuma välja: "Oodake, ma aitan teid."

See annab surnu lähedasele võimaluse end natuke koguda. Kohvi keetes tuleb talle taas eluvaim sisse. 'Uue olukorra valitsejana' suudab ta ka ennast valitseda ning ta teeb 'kohvitamise' käigus järgmisi pakkumisi: "Kas te tahate tema tuba näha?" Surnu lähedane võtab teate edastaja huvi surnu elu vastu kui märki osavõtlikkusest ning on selle eest tänulik.⁶¹ Toa näitamine on esimene, kuid sageli alateadlik hüvastijätt surnuga. Vahel tuleb see teate edastajalegi üllatusena, et surnu lähedane räägib järsku alateadlikult mineviku vormis: "See oli tema tuba. Ta elas siin." Ta jätab teiste inimeste kuuldes lahkunuga esimest korda hüvasti, ta suudab lõpuks valjusti tunnistada, et lähedane pereliige on surnud.

Tulevikuväljavaated

O: Mis nüüd edasi saab?

Esimese teate saamise ja sellega leppida üritamise faasi lõpus ootab surnu lähedane harilikult teavet selle kohta, mis nüüd konkreetselt edasi saab. Sagedased küsimused, nagu näiteks "Mis ma nüüd tegema pean? Mis nüüd edasi saab?", annavad surmateate edastajale märku sellest, et surnu lähedane võtab ohjad enda kätte. Ta teab, et teate tooja lahkub varsti pärast kohvijoomist. Surnu lähedane tahab nüüd hakata planeerima, mis kõik tuleb ära teha, kui ta on taas üksi jäänud.

2.6 Leppimine

Nüüd läheb vaja surmateate edastajat. Ta peab edastama veel tähtsat informatsiooni, mis on oluline järgmistel päevadel surmateatega toimetulekuks. Ta võib pakkuda kaitseväge abi (nõustaja, sotsiaaltöötaja), aga eelkõige siiski iseenda toetust.

Sellise isikliku pakkumisega näitab ta, et hindab surnu lähedase usaldust, seda, et temal, võõral inimesel, lastakse perekonna siseasjadesse pilku heita. Surnu lähedane

⁶¹ Te peate surmateate edastama. 5. veerg.

tunneb, et teda mõistetakse ja läbi selle pakkumise ja kogu vestluse on tema ja teate edastaja vahele tekkinud usalduslik side. Nüüd peavad teate edastaja ja tema saatja näitama, et surnu lähedaste abistamine on neile isiklikuks südameasjaks. Nad peavad näitama, et mõistavad omakseid ja et nende siiras soov on omakseid aidata.⁶² Nõuanded, abi, näpunäited ja mõistaandmine, et ollakse edaspidigi valmis toetama, on need, mis lootusele tegelikult jõudu annavad ning mida on võimalik pakkuda.⁶³ Mis asjad on vaja veel korraldada? Sugulastele tuleb teatada. Teate tooja pakub siinjuures sõjaväe sotsiaalteenistuse abi. Ta valmistab ette, et sotsiaalnõunik tuleb järgmiste päevade jooksul. Surnu edasitoimetamise peab enda peale võtma mõni matuseid korraldav ettevõtte. Harilikult on surnu kohtumeditiini viimine kohaliku matusekorraldaja ülesanne.

Kuidas käituda siis, kui lähedased tahavad surnut veel üks kord näha? Seda otsustavad lõppude lõpuks omaksed ise. Kui nad tahavad surnut näha, peab teate edastaja juba **eelnevalt** arvestama asjaoluga, et teda võidakse paluda omakseid saatma.

Kohalikku pastorit tuleb paluda, et ta külastaks surnu perekonda matuste asjus. Kui omaksed soovivad, et matused viiks läbi teate edastajat saatev kaplan, tuleb kokku leppida hilisem vestluse aeg, et seda täpsemalt arutada (näiteks järgmisel päeval).

Surmateate edastajat saatev kaplan peaks hoiduma sõnadest “teie surnu ei kuulu minu vastutusalasse, selleks peate te paluma kohalikku pastorit”. Sellist asja tunnetatakse ükskõiksusena. Kuid samas võib olla väga suureks abiks, kui soovitate paluda matuseid läbi viima kohalikku pastorit, kes näiteks leeritas surnut.

Sellise esimese pilguheitena järgmistesse tundidesse ja päevadesse on võimalik sisse juhatada hüvastijätt. Aga ka siin peaksid teate edastaja ja tema saatja olema kokku leppinud järgmistes küsimustes: Kui teate edastaja ja saateisik lahkuvad, kes on omaste lähedal? Mõni lähedane sugulane? Sõber või naaber? Koguduseõde, kohalik pastor? See peaks olema välja selgitatud ning esimesel võimalusel pärast korterist lahkumist tuleks see ära korraldada.

Tihtilugu tõstatab surnu lähedane vestluse käigus üles iseenda tuleviku teema. Mismoodi läheb tema elu nüüd edasi? Mida ta pihta hakkab? Kes on tulevikus tema juures? Kas ta võiks tööl käima hakata? Mida ta õppinud on? Kuidas ta saaks taas leida oma elu mõtte ja koha maailmas, kui nii oluline osa tema elust on järsku kokku varisenud? Siin surmateate edastaja loomulikult otsesid vastuseid ega lahendusi välja pakkuda ei saa. Teate toojalt ei oodatagi ettekannet uute eluvõimaluste kohta, kuid soovitame tal tungivalt rääkida selles faasis ka enda elukogemustest, see julgustaks surnu lähedast ning tekitaks temas taas lootust, et elu läheb edasi. Ka siin on surmateate edastajal (iseäranis kaplanil) võimalus viidata Jumala julgustavale armastusele, nagu me tunneme seda 121. Psalmist: “Ei ta lase su jalga vääratada, ei su hoidja tuku!” (Psalm 121).

3. Hüvastijätmine

⁶² Hans van der Geest, lk 47: “Solidarsuse ... on lootust. Seda ei väljendata niivõrd verbaalselt, kui realiseeritakse armastusväärse hoolitsusega. Seal, kus on armastus, seal on lootust.”

⁶³ Dieter Kreysler, a.a.O., lk 22: “Ametnik mõtleb praktiliselt. Tal on reaalsus meeles. Ta pakub abi, andes edasi talle teadaolevat informatsiooni.”

Kui vestlus on jõudnud sellesse faasi, tuleks hakata seda vaikselt lõpetama, mitte alustama taas otsast peale. Teate edastaja sai teada, kes oli surnule kõige lähedasem pereliige ning kes on omakorda viimasele kõige lähedasemad inimesed, kellelt tuge võib oodata. Nii võib ta juhatada hüvastijätku sisse järgmiste sõnadega: “Te peaksite nüüd oma õele/naabrile helistama. Ma jään veel nii kauaks siia.” Kui algusest peale on kohal veel mõni sugulane või lähedane, võib teate edastaja juhatada hüvastijätku sisse järgmiselt: “Ma sooviksin nüüd lahkuda, oma telefoninumbri ma teile juba andsin. Te võite mulle tõesti iga kell helistada.” Seda, miks nüüd hüvasti jäetakse ja lahkutakse, ei ole vaja põhjendada. Igasugune põhjendus mõjub omastele ettekäänete otsimisena ja võib näida isegi kohmakana.

E: Kas me saame teid veel kuidagi aidata? Te peaksite nüüd oma õele helistama. Me jääme veel nii kauaks siia.

E: Me sooviksimme nüüd lahkuda. Te võite meile igal ajal helistada.

Kaplan võib enne lahkumist pakkuda välja, et loeb koos kohalviibijatega meie-isa-palvet ning lõpetuseks õnnistab mahajääjaid.⁶⁴ Seejärel on aga mõttekas tõesti kohe lahkuda, et kõik küsimused ei kerkiks uuesti üles ja vestlus ei läbiks veel kord kõiki faase.

Mõnikord on hingehoiu seisukohast sobilik, et teate edastaja jätab esimesena hüvasti ning jätab teda saatva isiku, hingehoidja mõneks ajaks omastega omavahele. Teate edastaja võiks sellisel juhul öelda: “Ma jätan nüüd hüvasti, kaplan jääb veel mõneks hetkeks teie juurde. Te tahate võib-olla veel mõningatest asjadest temaga nelja silma all rääkida.”

Kui kaplan jäetakse surnu lähedastega üksi, siis eeldab surnu lähedane, et kaplan täidab oma vaimuliku rolli. Võib-olla hakkas talle omakse esimeses leinas midagi silma, millest ta tahaks rääkida nüüd, kui teate edastaja on lahkunud. Kui seda juba enne ei tehtud, siis peaks siinkohal rääkima ka sellest, kas omaksed soovivad kiriklikke matuseid. Matuseid ettevalmistav vestlus peaks aga, nagu juba varem mainitud, leidma aset mingil muul ajahetkel.

Pärast hüvastijätku on võib teate edastaja ülesande täidetuks lugeda, seda muidugi juhul, kui ta on võõras inimene. Edasine suhtlus peaks aset leidma vaid siis, kui omaksed pöörduvad ise tema poole. Hoopis teised lood on aga siis, kui teate tooja on näiteks surnu üksuse või väeosa ülem. Sõjaväelise matusetalituse ja ülema hauakõne korral on edaspidised kontaktid vältimatud. Samuti kuulub kamraadluse juurde mahajääjate eest hoolitsemine (kas kiri või külaskäik aastapäeval, sõprade hulgas tavaks olnud rituaalid). Surmateate edastaja ja tema saatja vahel peaks pärast teate edastamist *tagasiside* eesmärgil aset leidma ‘järelvestlus’.

⁶⁴ Deutsches Allgemeines Sonntagsblatt nr 16, 17.04.1998. lk 22, teema juurde “Hingehoid kriisisituatsioonides : Surmal on tulekuga rutt” kirjutab Rainer Jung, et surmaga silmitsi tunnevad ka kirikust kaugel olevad inimesed, et kristlikud rituaalid on neile toeks, seda eelkõige võimaluse tõttu jätta rahulikult ja väarikalt surnuga hüvasti. Kriisisituatsioonideks väljakoolitatud hingehoidjad imestavad ikka ja jälle, kui palju inimesi tegelikult veel meie-isa-palvet teavad.

4. Pärast teate edastamist – eneseabi

Iga surmateate edastaja tahab seda edastada nii kaastundlikult kui võimalik, et kaitsta mahajäänuid lisavalu eest. Kuid ka surmateate edastaja kogeb valu. Ühest küljest tunneb ta kaasa mahajääjate valule, temast saab kõige isiklikemate tunnete tunnistaja, võib-olla tunneb ta ka ise viha või süüdistab ennast juhtunus või milleski muus, mida ta surnu elu ajal tegi või tegemata jättis. Teisalt seab surmajuhtum teate edastaja silmitsi tema tunnetega surnu vastu, olenevalt sellest, kui lähedane ta surnule oli. Mitte keegi ei suuda edastada surmateadet täielikult ükskõikseks jäädes. Erinevatele inimesetele mõjub see ülesanne erinevalt. Reaktsioon sõltub suuresti isikuomadustest, aga ka surma asjaoludest ning surmateate edastamise olukorrast ja seda mõjutavatest asjaoludest.

Olulist osa mängib ka see, milline olukord on sel ajahetkel teate edastaja isiklikus elus ning kuidas ta end tunneb. On surmateate edastajaid, kes on aastaid selle ülesandega hästi toime tulnud, kuid keda just see juhtum vapustab sügavalt, kel see lööb pinna jalge alt.

Sellise ülesande täitjal on oht läbi põleda või isegi saada nn ‘sekundaarne trauma’⁶⁵.

Selleks, et end kaitsta, tuleb varakult pöörata tähelepanu hingelise kurnatuse või emotsionaalse ‘üleujutuse’ tundemärkidele:

- Tunnete ennast läbipõlenult.
- Te silme ees on pidevalt pildid sellest, kuidas te surnu omakseid külastasite, te ei suuda neid kuidagi unustada ega tagaplaanile tõrjuda.
- Mõtlete pidevalt teate saajate peale.
- Teil on pealetükkivad mälopildid.
- Teid painavad väsimus, tujutus, depressiivne meeleolu.
- Jõuetus, apaatia, tundetus (*‘tuimus’*)
- Ärrituvus, ülereageerimine, kartlikkus (*‘liigne erutuvus’*)
- Unehäired, õudusunenäod
- Peapööritus, südame pekslemine
- Kõrgendatud vajadus uimastavate ainete/vahendite järele
- Kõike/kõiki vältiv hoiak
- Psüühiline ‘eemalolek’, keskendumisraskused

Need sümptomid on esmajoones afekti leevendamine. Ehk teisisõnu, tegu on alles esmase juhtunu tunnistamisega, teate ‘seedimisega’. Need väljendavad hirme ja võivad tähendada, et vanad traumad on taas pinnale kerkida. Me saame ennast selle vastu kaitsta ainult siis, kui hooldame pidevalt oma ‘seesmise jõuvarusid’ ja ressursse, st oleme enese suhtes väga tähelepanelikud, teadvustame enese tundeid ja tugevdame oma psüühikat.

Abiks on:

- autogeenne treening, meditatsioon, lõdvestusharjutused (näiteks ‘Progressiivne lihaste lõdvestus Jacobseni järgi’);

⁶⁵ Mõiste “sekundaarne trauma” kohta: Maercker lk 44f. Lisaks veel ajaleht SbE-Info, detsember 2003, artikkel “Käitumisstrateegiad akuutse traumaga inimeste puhul”, Werner E. Kohtz.

- regulaarne sportimine;
- täienduskoolitused;
- nõustamine;
- visualiseerimis- ja kujutlusvõimeharjutused⁶⁶;
- selgete piiride tõmbamine töö ja eraelu vahele;
- harjutamine, kuidas öelda 'ei'.

Igal juhul tuleb pärast niisugust külaskäiku kasuks võtta hetk aega, et kogu vestlus mõttes uuesti läbi 'mängida' ja saatva isikuga avameelselt läbielatud rääkida. Saatjaga on võimalik vahetada mõtteid-tundeid ja tähelepanekuid, ükskõik, kas need on sarnased või erinevad – ehk teisisõnu, nagu ütleb vanasõna: “jagatud mure on pool muret”. Mõnikord teeb head enesele kinnitada, et meie reaktsioonid surmateate edastamisele on 'loomulikud', aga situatsioon iseenesest on 'ebatavaline'.

Kes aga siiski avastab enda juures pärast pikema aja möödumist (üle viie nädala) hingelise kurnatuse märke, ei tohiks häbeneneda ja peaks pöörduma abi saamiseks spetsialisti poole.

Surmateate edastamine ei ole igapäevane rutiinne ülesanne, vaid mõjutab mingil moel iga sellise ülesande täitjat. Kes tunneb, et ta psüühika vajab kaitset, saab ennast ette valmistada. See on abiks kõigile.

5. Tegevuste nimekiri

Surmateate edastajale ja tema saatjale tuleb kasuks kontrollida alljärgneva *nimekirja* abil üle, kas nad on mõelnud tõepoolest kõige olulisematele asjadele.

5.1 Enne külastust

1. Koguge detailset teavet surmajuhtumi asjaolude kohta. Kuus K-d: **K**es on surnu? **K**uidas see juhtus? **K**unas see juhtus? **K**us see juhtus? **K**uhu surnu viidi? **K**ust saavad omaksed lisainformatsiooni?
2. Andke teade edasi nii kiiresti kui võimalik (võidujooks meediaga!) ja ärge kõhelge isegi siis, kui peate omakseid küllastama minema keset ööd.
3. Edastage see teade kahekesi (kui vähegi võimalik, siis koos kaplaniga) ja alati silmast silma, ärge tehke seda mitte kunagi telefoni teel! Ärge teatage oma külaskäigust telefoni teel ette. Kui te ei kohta kohe mõnda surnu lähedast, nähke jätkuvalt vaeva, et kedagi leida (naabrid; kiri postkasti tungiva palvega, et teile helistataks; elanikeregister).
4. Kui teate edastaja ja tema saatja soovivad surnu perekonna juurde sõitma hakata eri aegadel, siis tasub minna kahe autoga.
5. Kui sõidate kohale eraldi, ei tohi mitte kunagi saatva isikuga kohtuda alles omaste majauksel. Nii välditakse ebavajalikku naabrite tähelepanu.
6. Minge surmateadet edastama ametirietuses.

⁶⁶ Maercker, lk 265f ja Reddemann, psühhodünaamiliselt, lk 117 ja 190. Harjutuste juurde: Reddemann, Imaginatsioon, lk 51 ja 215.

7. Leppige kokku, kes edastab surmateate: kas kaplan või ülem? Sõjaväes on üldiselt teate edastajaks alati sõjaväeline ülem. Kuid ta võib oma rolli saatjale ülesandeks teha.
8. Millised aadressid või telefoninumbri peavad teil hädaolukorraks kaasas olema? Näiteks teenistuses oleva arsti oma.
9. Enne uksekella helistamist tuleb veel kord üle kontrollida maja number ja ukseksildil olev nimi.
10. Teadet ei tohi edastada maja uksele, vaid seda peab tegema alles korteris (vaata peatükk 2).
11. Et surnu perekonda ajakirjanduse eest kaitsta, tuleb säilitada äärmine diskreetsus (eriti võõraste helistajate puhul; st kui teile helistatakse, kontrollige helistajat tagasihelistamise teel). Kui on karta, et ajakirjandus võib tülitada: teavitage sellest sõjaväepolitseid.

5.2 Külastuse ajal

Seda surmateate edastamise faasi käsitletakse põhjalikult 2. peatükis. Siin alapeatükis antakse vaid ülevaade olukordadest, millega teate edastaja võib külastuse jooksul kokku puutuda.

Vastake mõtteis alljärgnevatele küsimustele.

Mida ma teen, kui:

1. surnu lähedane ei taha alguses ust avada?
2. ruumis viibivad lapsed?
3. seal on naabrid või tuttavad?
4. juhtunust on juba televiisoris või raadios teatatud?
5. mul on tegemist mitme lähedasega?
6. surnu lähedane tahab surnukeha näha. Kas ma pean talle seda võimaldama?
7. surnu lähedane naerab, nutab, kirub, ründab mind kas verbaalselt või füüsiliselt, langeb mulle kaela, jääb täiesti vait ja muutub täiesti apaatsiks, haarab alkoholi järele, jutustab mõne nalja või peab seda kõike mingiks rumalaks naljaks, hakkab hüsteeriliselt karjuma, palub mul otsekohe lahkuda, kuna tahab üksi olla; teeb nii, nagu ei oleks midagi juhtunud?
8. surnu lähedase olekust on näha, et ta võib kavatseda enesetappu?
9. surnu lähedast tabab šokiseisund?

5.3 Külastuse lõpus

Kui tundub, et surnu lähedase seisund on stabiilne ja teda võib üksi jätta, peaks teate edastaja hüvasti jätma. **Tema ülesanne on täidetud.**

Pidage silmas, et:

1. Ei ole kindlaks määratud, kui kaua selline vestlus kestma peaks. Harilikult võtavad sellised vestlused 45 minutit kuni tund aega. Aga otsustav ei ole mitte aeg, vaid situatsioon: teate edastaja peab tähele panema nii sõnaliselt kui ka väljaütlemata signaale, et tunnetada, millal surnu lähedane tahab üksi jääda ja kas ta seisund on selleks piisavalt stabiilne. Kõige selgema ülevaate olukorrast saab teate edastaja, kui ta seda otse küsib (*kas ma võin teid nüüd üksi jätta?*).

2. Teate edastaja ja teda saatev isik võivad lahkuda ka eri aegadel. Eriti sellisel juhul, kui saatjaks on kaplan. Sageli tekib olukord, et surnu lähedane tahab veel kaplaniga nelja silma all kõnelda.
3. Abiks on kutsuda vestluse lõpus sugulased või naabrid surnu lähedase juurde, et tagada stabiilne olukord. Kõige parem oleks, kui viimased saaksid terveks ööks omaste juurde jääda.
4. Kui surnu lähedase seisundi tõttu ei saa teda ilma arstiabita üksi jätta, tuleb arst kutsuda.
5. Lähedastele tuleks jätta surmateate edastaja ning tema saatja aadress ja telefoninumber (visiitkaart), et nendega oleks küsimuste tekkimise korral võimalik ühendust saada (ka öösi).
6. Lihtsam on lahkuda, kui antakse mõista, et ollakse alati valmis vajadusel veel kord kohale tulema. "Ma olen meelsasti edaspidigi teie jaoks olemas." See kinnitab surnu lähedasele, et vestluse käigus tekkis positiivne suhe.
7. Erakorraliste asjaolude korral, näiteks, kui surnu lähedasel on suitsiidimõtted või raske depressioon, tuleb hoolt kanda, et see inimene läheks edasise toe ja nõu saamiseks nõustaja juurde või nõustamiskeskusesse.

III PEATÜKK

Näiteid tegelikust elust

1. Vestluse protokoll

1.1 Liiklusõnnetus

Vestluse protokoll

Reede, kell 10.30; kompaniiülem helistab kaplanile:

Liiklusõnnetus, kaks raskelt vigastatud sõdurit, üks surnud sõdur; kasarmu lähedal, paljud sõjaväekaaslased tulid sündmuspaigale või nägid juhtunut oma autost. Nad kutsusid oma kompaniiülema õnnetuspaigale, ülem saabus sinna koos tuletõrje- ja kiirabiautoga. Pärast õnnetuspaiga ära koristamist, andis ta kõikidele sõjaväelastele korralduse tagasi kasarmusse minna.

Kui ma kompaniisse saabun, räägib ta just telefonis ühe vigastatu emaga. Üks õnnetuse pealtnägija helistas talle mobiiltelefoniga kohe õnnetuspaigast.

Kompaniiülem leppis politseiga kokku, et tema teavitab lähedasi. Me lepime kokku, et istume tunni aja pärast autosse ja sõidame perekondade juurde. Kutsume kaasa üksuse arsti, läheme kolmekesi õnnetuspaigal viibinud sõdurite juurde. Nad kõik istuvad kompanii õppesaalis.

Me laseme pealtnägijatel, kes sõitsid vahetult õnnetusse sattunud sõiduki taga, kirjeldada veel kord õnnetuse kulgu. Meeleolu on väga rusutud, mõned nutavad. Küsime, kas keegi teab midagi surnu perekondlike suhete kohta. Aga mitte keegi ei oska selle kohta midagi rääkida. Ta elas vanemate juures, midagi enam ei ole ka paberitest võimalik välja lugeda. Otsustatakse, et kõik veedavad selle öö veel kasarmus, ka kompaniiveebel ja üksuse arst jäävad kasarmusse.

Pärast seda, kui olime kaardilt järele vaadanud, kui pikk sõit meid ees ootab, otsustame, et saame külastada ainult surnud sõduri perekonda. Teisi on juba teavitatud või teeb kompaniiülem seda just praegu. Aga kuidas olla kindlad, et kohtame hukkunu omakseid?

Lõpuks otsustame helistada koguduse pastorile ja paluda tal meie tulekust ette teatada. Ootame ta tagasihelistamist, kokku on lepitud, et kui ta 30 minuti jooksul tagasi ei helista, siis sai ta surnu lähedastega ühendust.

Sõit kestab tunde ja kompaniiülem ning väeosa ülem kasutavad seda aega mõtlemiseks, kuidas oleks võimalik ära hoida igareedest kojukihutamist.

Helistan õhtul kolleegile. Ta ütles, et sai surnu isa kätte, ilmselt elavad vanemad lahus. Isa olla teate väliselt rahulikult vastu võtnud.

Kell 23.00 helistame isa uksekella. Me tutvustame ennast ja meid palutakse sisse astuda. Kui oleme elutoas istet võtnud, palub isa kompaniiülemal kõigest täpselt rääkida, mida viimane ka teeb. Isa kuulab kõik kuni lõpuni väliselt väga rahulikult ära.

Isa: M (*poeg*) ja mina, me ei saanud viimastel aastatel teineteisega enam eriti hästi läbi.

Kaplan: See on enamasti nii, kui lapsed kodust lahkuvad.

Isa noogutab.

Kaplan: Aga see on kurb, kui ei anta piisavalt aega, et hakata jälle läbi saama.

Isa noogutab ja hakkab vaikselt nutma.

Jaõülem: M oli hea sõdur ja ta toakaaslased ütlevad, et ta oli tõeline semu.

Isa: Jah. Talle meeldis sõduri baasväljaõppel. Ma usun, et ta oli päris uhke. (*Nuuskab kohmetult nina*).

Isa: Pastor, kes siin käis, ütles, et mu poeg tuuakse siia. See tähendab, et kirst. (*Paus*). Mida ma pean nüüd siis tegema?

Kaplan selgitab talle asjade käiku.

Kaplan: Võib-olla peaksite te selles asjas oma naisega rääkima?

Isa: Mm.

Kaplan: Kas te rääkisite oma naisele?

Isa: Ei.

Kaplan: Kas te soovite, et meie teeksime seda?

Isa: Nii oleks jah kõige parem.

Ta näib rammetu ja jõuetu. Ta annab meile oma naise telefoninumbri ja aadressi ning seejärel me lahkume.

Kuigi on juba väga hilja, helistame me autost veel emale. Aga me ei saa ühendust. Alles järgmisel hommikul, pärast ööd hotellis, saab kompaniülem naise telefoni teel kätte ja teatab meie külaskäigust ette.

Naine ootab meid majauksel.

Em: Mis on juhtunud? Kas midagi on M-ga?

Kompaniülem: Mina olen kapten XY, see on vanemveebel Z ja kaplan W. Proua C, kas me tohiksime palun sisse astuda?

Naine laseb meid tõsise näoga sisse ning juhatab elutuppa. Veel enne, kui me istuda jõuame, küsib ta ärevalt:

Em: No öelge juba! Mis M-iga lahti on?

Kompaniülem räägib, kuidas õnnetus juhtus. Naine katkestab teda tihti ja tahab kõigest täpselt teada.

Kompaniülem lõpetab: Ta surm oli silmapilkne.

Em vaatab talle ehmunult otsa.

Em: See lihtsalt pidi nii minema. Ma ütlesin talle kohe: ära sõida nende kihutajatega koos. Tule bussiga. Sõida rongiga. Aga tema tahtis loomulikult kiiresti nädalavahetusele saada.

Ta hakkab nutma.

Em: Mis autojuht see niisugune oli? Kes see oli? Kas ma tunnen teda?

Ülem: Ta tahtis teie pojale heameelt teha ja teda rongijaama sõidutada. Nad olid toakaaslased.

Em: See pagana Bundeswehr! Miks see üldse peab niiviisi olema? Miks peavad meie lapsed reisima läbi pool maailma, et sõjaväkke minna? Kas te ei oleks võinud teda P-sse võtta?

Ülem: See ei ole meie kätes, kuhu ajateenijad saadetakse. Selle määravad teised.

Em on meeleheitel ja ärritunud. Ta teeb veel etteheiteid sõjaväe ning ka kompaniülema aadressil. Lõpuks torkab talle pähe, et ta peab oma mehele teatama.

Kui me talle räägime, et olime möödunud ööl poisi isa juures, on ta äärmiselt nõrдинud. Ta sõimab meid. Meie vastuväidet, et meie ei saanud ju teada, millised suhted vanemate vahel on, mõistab ta märgina sellest, kui vähe me tegeleme noorsõdurite isiklike probleemidega.

Kaplan: See, kui oma laps nii vara sureb, on kohutav kaotus. Proua C, oleks hea, kui te helistaksite mõnele oma sõbrannale või mõnele muule lähedasele inimesele, et ta teie juurde tuleks. Te ei peaks praegu ükski olema.

Naine kõhkleb.

Em: Ma helistan parem oma mehele.

Me ootame, kuni abikaasa kohale jõuab. Naine jõuab vahepeal rahuneda, küsib formaalsuste kohta, mis ees ootavad. Siis me lahkume.

Tähelepanekud

Kõigepealt vigastatud, palju avariisõidukeid, esmaabi andjad ja inimesed, kelle eest hoolitsemine kuulub kompaniülema vastutusalasse.

Ka ta ise oli õnnetuspaigal, nägi raskelt vigastatuid ja surnut ning lohutas šokis kaaslasi.

Avarii juhtus, kuigi ta oli just oma reedeses kõnes manitsenud sõitma tasakaalukalt, mõõdukalt. See lugu on ka talle endale hingeliselt raskeks koormaks, kuid ta peab sellest hoolimata uurimisega alustama.

Juba jälle oli haaranud mobiiltelefoni keegi, kes ei olnud selles olukorras selleks määratud. Telefoni teel pereliikmete teavitamine pole riskantne sugugi ainult nende lähedase surma puhul, vaid sama kehtib ka siis, kui keegi on vigastada saanud. Kuid teisest küljest on telefoni teel teavitamine hea lahendus, sest nii saavad surnu omaksed vajaduse korral lähedased inimesed endale toeks kutsuda.

Ülem otsustab, et kompanii peab kindluse mõttes eelolevaks ööks kasarmusse jääma. Mõnedele tundub see karistusena. On hea, et arst ja kompaniiveebel on kohapeal, juhuks, kui kellelgi läheb abi vaja. Kui on võimalik, tuleks kaasa kutsuda ka kriisisituatsioonideks väljakoolitatud psühholooge abistavad isikud..

Kompaniülema astub vajalikke samme, et asi edeneks võimalikult kiiresti. Juba tund aega pärast pastori saabumist tahab ta hakata vanemate juurde sõitma. Loomulikult on õige, et aeg on surmateate edastamise juures oluliseks faktoriks, eriti siis, kui meedia on juba sündmuse kohta teavet saanud. Aga, nagu sündmused näitavad, vajab edastamine korralikku planeerimist ning selleks omakorda läheb aega.

Kui on tagatud, et keegi ei tegutse teate edastaja teadmata, peaks ta hoolitsema enda välimuse ja reisimugavuse eest: korralik auto, korralik kaardiatlas, raseerimisvahendid, puhas särk jne.

Koguduse pastori saatmine surmateadet edastama oli selle juhtumi puhul õige tegu. Tema asemel oleks võinud olla ka kriisisituatsioonideks välja koolitatud hingehoidja, kes on praeguseks juba igas ringkonnas olemas. Asja hea külg on, et sel viisil selgitati eelnevalt välja surnu perekondlik olukord.

Surnu perekondlik situatsioon teeb olukorra veelgi keerulisemaks, nii et põhimõtteliselt on tegemist ühe surmateate edastamisega kahel korral (isa ja ema).

Nagu võis eeldada, on isa esialgne šokk juba järele andnud. Näib, et isa on fakti aktsepteerinud ja vajab toetust juhtunu mõistmisel. Sellepärast tunneb ta huvi, kuidas avarii täpselt aset leidis.

Ta on endasse tõmbunud ja tegeleb tõenäoliselt surmateate ning sellega seonduvate isiklike probleemide 'seedimisega'. Isa ja poeg ei saanud omavahel hästi läbi, võib-olla läksid nad riiuga teineteisest lahku ning nüüd ei saa siin enam midagi muuta. Leppimine on võimatu.

Kõigepealt üritab pastor seda teiste inimeste kogemustega suhestada (*See on ju enamasti nii ...*). Aga oluline ei ole ju selgitada, vaid kaasa tunda ja täpselt seda pastor oma järgmises lauses teebki (*On kurb ...*).

Poja surm jätab isa ilma võimalusest näidata, et hoolimata kõigist nendevahelistest tülidest ta siiski armastab oma last ning ehk ka sellest, kui uhke ta oma poja üle on. Nad ei saa enam omavahelisi suhteid parandada ega muul moel muuta, sellele on lõplikult kriips peale tõmmatud.

Sügav kurbus selle üle paneb isa nutma.

Väeosa ülema sõnad on mõeldud lohutatavatenä. Need kõlavad nagu esimene kokkuvõte M-i elust. Ning need toovad välja sellised positiivsed omadused, mida ka isa mäletab viimastest pojaga koosveedetud aastatest.

Algab kaotuse mõistmise ja sellega leppimise ja toime tulemise protsess. Isa on aktsepteerinud fakti, et poeg on surnud, seega nüüd on võimalik temaga kõnelda ka praktilistest asjadest.

Sellega seoses läheb vestlus mehest lahus elavale abikaasale. Ka teda kui surnu ema tuleb teavitada. Asjaolu, et mees ei ole seda veel teinud, viitab abikaasade keerulistele suhetele. Võib-olla ta lihtsalt ei suuda tulla paralleelselt toime oma leina ja abielukriisiga. Sellisel juhul võib olla kergenduseks, kui kurva sõnumi viivad kohale teised.

Surmateate edastajad lahkuvad isa juurest, teadmata, kuidas saaksid veel mehe eest hoolitseda. Isa näib neile rammetu ja jõuetuna. Kohane oleks olnud vähemalt küsida, kas nad peaksid võtma ühendust kellegagi, kes oleks mehe toeks; võib-olla kohaliku pastoriga, kes mehele nende tulekust ette teada andis.

Kas emale telefoni teel tulekust ette teatamine oli arukas?

Emade reaktsioon majauksel näitab, kui suure pinget all naine on. Seda võimendab veelgi kompaniiülema kirjeldus, mille lõpus tuleb alles tegelik sõnum: poja surm oli silmapilkne.

Kui inimese pingeid niiviisi üles kruvitakse, peab ta saama neid kuidagi maandada. Emade teeb seda vihaselt süüdlasest otsides, nähes seda oma pojas, avarii põhjustanud autojuhis ja lõpuks sõjaväes ning ülemates.

Naise muudab kurvaks see, et tema, manitsustest ei olnud mingit kasu.

Kompaniiülem üritab naist rahustada mõistlike argumentidega. Aga see ei aita äsja poja kaotanud naise südamevalu leevendada. Tema valu vajab vastast, sellel on vähe pistmist mõistusega ja palju tunnetega. Kõige parem oleks, kui selliseid 'süüdlase otsingud' lihtsalt ära kuulataks. Iga hästi mõeldud vastus võib pöörduda kõneleja vastu ning praegu nii juhtubki.

Kui sellistel etteheidetel ei tule lõppu, tuleks olukorda veelkord selgitada ning kaastunnet avaldada (*On kohutav kaotus, kui oma laps ...*). See võib aidata leinajal end taas koguda ja nii ta ehk ei süüdistata enam kogu maailma.

1.2 Suitsiid – sõdur võttis endalt elu

Vestluse protokoll

Mulle helistab üks kapten. Sõdur ühest teisest kompanii tegi suitsiidi. Vastutav kompaniülem tunneb, et ta ei suuda sellest sõduri vanematele teatada. Kapten peab tema asemel surmateate edastama. Helistaja palub mul teda surmateate edastamisel saata ja abistada. Surnud sõduri perekond elab ühes väikeses külas. Me lepime kokku, et kohtume küla alguses parkimisplatsil. Siin määratakse kindlaks rollid. Mina pean surmateate edastama, kapten räägib vajaduse korral detailidest. Me läheme ülejäänud teest jalgsi (umbes viis minutit). Vanemad on koristavad parajasti garaaži.

Kaplan: Tere päevast. Kas teie olete NA vanemad?

Emma: Jah.

Kaplan: Mina olen kapten B. Tema on kapten Ü. Meil on teile üks teade edasi anda.

Emma: *(Isa töötab edasi, põlvitades umbes kuue kuni seitsme sammu kaugusel garaažiuksel, kuid jälgib meid silmanurgast.)* Millega ta siis nüüd juba jälle hakkama sai?

Kaplan: Kas me ei võiks majja minna? Me sooviksime seda teile majas öelda.

Emma: *(Isa on end vahepeal sirgu ajanud.)* Me jõudsime just äsja reisilt tagasi. Te ju näete, kuidas siin kõik välja näeb. Meil ei ole aega. *(Emma ei kavatsengi meid majja kutsuda.)*

Kaplan: *(Olles seesmiselt vanemate tõrksa hoiaku peale tige.)* Ma palun teid, lähme majja, meil on teile kurb uudis teatada.

Emma: *(Nüüd on ka isa meie juures.)* Poisist ei ole meil midagi muud kui ainult pahandusi. *Seni vaikinud isa üritab meid naise poole pöördudes sõnadega majja suunata.*

Isa: Lähme ometi tuppa.

Kaplan: *(sööginurgaga köögis, kõik seisavad)* Kas me ei võiks istet võtta?

Isa: Võtke palun istet.

Kaplan ja kapten istuvad teineteise kõrvale köögilaua äärde pingile. Emma jääb seisma ja hoiab külmkapist kinni. Isa tahtis alguses istuda, aga läheb siis oma naise juurde ja jääb ta kõrvale seisma. Ootusärevad pilgud on meile suunatud.

Kaplan: Meil on teile kurb uudis teatada. Teie poeg on surnud.

Reaktsiooni ei järgne.

Kaplan: *(jätkab)* Ta võttis endalt täna kasarmus elu.

Emma sõimab sõjaväge, avab ja suleb külmkappi.

Isa: *(Talle tulevad pisarad silma.)* Kas see on tõsi?

Kapten: *(Kirjeldab üksikasju. Ta on väga hästi informeeritud. Kapteni seletuse ajal paneb mees rahustavalt käe oma naise õlale, viimane kuulab kaitsevälase kirjeldust vaikselt häälel sõjaväge sõimates.)*

Kaplan: Me keegi ei tea, miks ta endalt elu võttis. Kas tal ei olnud sõpru?

Kapten: Sõjaväes ei meenuta keegi teda halva sõnaga. Ta ei hakanud mitte millegagi silma. Meie teada sai ta oma sõjaväekaaslastega hästi läbi ning ta polnud kellegagi vihavaenus.

Vanemad on täielikult passiivsed, aga ema jätkab endamisi sõjaväe sõimamist.

Kaplan: Kas teie pojalt oli siin külas sõpru?

Vaikus. Isa kehitab õlgu. Ta seisab kogu aeg oma naise taga, küljega meie poole. Naine hoiab endiselt külmkapist kinni. Mees silitab ta õlga.

Kaplan: Milline oli teie poja suhe kirikuga?

Em: Ta astus pool aastat tagasi kirikust välja. Kohe pärast seda, kui ta tüdruksõber temaga lõpu tegi. Ta oli täiesti talumatu. Tuli ja läks, millal tahtis. Ja siis veel see sõjavägi. See ei olnud enam meie poeg.

Kaplan: Kui kaua teie poeg sõjaväes oli?

Kapten: Neli kuud.

Vaikus. Em tuleb laua juurde ja istub. Isa järgneb talle. Kõik vaikivad. Nüüd nutab ka em.

Kaplan: Teie poja elu ei olnud alati lihtne?

Em nutab.

Isa: Ma ei saa mitte millestki aru. Mida me peame tegema? Kus ta praegu on?

Kapten: Veel täna tuleb sõjaväe sotsiaaltöötaja teie juurest läbi ja räägib teiega kõigest, mis nüüd teha tuleb.

Kaplan: Me korraldame selle pärast ära. Aga kas teil on sõpru või tuttavaid, kellele sooviksite praegu helistada.

Em (hüppab püsti): Jah, ma pean oma õele helistama. (*Läheb välja ja helistab, karjub telefonis, me kõik läheme koridori, kus on telefon. ... Pöördunud tagasi kööki võtame kõik jälle istet. Vaikus.*)

Kaplan: Kuidas me saaksime praegu teid veel aidata?

Nad kehitavad õlgu ning nutavad ja vaikivad.

Kaplan: Kui ma saaksin teid veel kuidagimoodi aidata, teeksin seda hea meelega. Ka siis, kui teil on küsimusi matuste kohta, olen teile hea meelega abiks. Kui te soovite, räägin ma ka teie koguduse pastoriga.

Em: Ma näitan teile tema tuba.

Kõik lähevad poja tuppa. Tuba on korras. Ühel seinal on Peter Maffay. Teisel Starfighter. Muusikakeskus suurte võimsate kõlaritega.

Em: See oli tema tuba.

Me pöördume tagasi kööki, jääme seisma.

Kaplan: Me jätame teile oma telefoninumbrid. Te võite meile igal ajal helistada. Meie jaoks ei ole praegu ühtegi tähtsamat ülesannet kui teid abistada.

Em ja/või isa: Jah, suured tänud.

Me läheme ukse juurde ja jätame hüvasti.

Tähelepanekud

Võib lähtuda sellest, et igaüks, kellele saabuvad ootamatult külla kaks 'ametiisikut', mõtleb, et ilmselt tuuakse halbu uudiseid. Need lapsevanemad ei taha uskuda, et teade on nendele määratud. Em tõrjub kohutavad mõtted eemale, kapteni kohalviibimine osutab küll, et tegemist on tema pojaga, aga ta valib enda jaoks kõige ohutuma variandi: Millega see poiss nüüd siis jälle hakkama on saanud?

Isa jätab teate toojatega suhtleja rolli emale, üritades jätta mulje, nagu oleks ta hõivatud. Kuid tegelikult jälgib ta kõike väga tähelepanelikult.

Mõlemad keelduvad, kumbki neist omamoodi, jubedat uudist poja kohta uskumast. Emapoolne tagasitõrjumine on jäine: "Te ju näete, kuidas siin kõik välja näeb!" Kui ta oleks lisanud lepitava 'ise' ("Te ju ise näete, kuidas siin kõik välja näeb"), oleks ta tulnud sammukese külalistele vastu. Aga ta ei tee seda. Kas ta ei taha või ei suuda?

Kaplan ei näe seda vanemate 'eituse faasi', niisamuti hilisemat vaenulikkust (süü panek sõjaväele), ta jätab selle tähele panemata, olles seesmiselt maruvihane, kuna vanemad ei reageeri nii, nagu tema seda sobivaks peab. Sellega lõikab ta vanemad ära.

Alles siis, kui kaplan räägib 'kurvast' teatest, palub isa külalised tupp. Selleks, et panna vanemad olukorra tõsidust mõistma, oli sõna 'kurb' rõhutamine väga oluline. Kaplan ja kapten võtavad istet, samal ajal, kui ema ja isa jäävad seisma. Siinkohal oleks olnud sobilik konkreetset paluda vanematel samuti istuda. Teade poja suitsiidist oleks võinud seisjatelt lihtsalt 'pinna jalge alt võtta'. Lisaks sellele ei suuda istuv abistaja piisavalt kiiresti vanematele appi rutata. Teadet ei tohiks edastada osade kaupa. Kaplan oleks pidanud kohe ütlema: "Teie poeg võttis endalt elu." Osade kaupa teate edastamine on piinamine ja tekitab kaks ehmatust teineteise järel: "Teie poeg on surnud. ... see läheb veelgi hullemaks ... Ta võttis endalt elu." Sedasi ei tohi talitada!

Muide, enesetapu kohta ei tohiks kasutada võõrsõna 'suitsiid', kuna sugugi kõik ei tea, mida see sõna tähendab. Sellisel juhul võib teate edastaja sattuda täbarasse olukorda ning on sunnitud teate uuesti, paremas ja konkreetsemas sõnastuses välja ütlema: "Teie poeg võttis endalt elu!"

Ema arvab ekslikult, et teab süüdlast: sõjavägi! Silmatorikav on isa passiivne roll. Näib, nagu ta mõtleks juhtunu peale, aga ta hoiab oma mõtted endale. Hoolimata mõnest kriitilisest hetkest käitusid surmateate edastaja ja tema saatja õigesti. Nad ei edastanud kurba teadet aias. Nad said väga rasketes tingimustes hakkama sellega, et vanemad nõustusid lõpuks tupp minema ning teatasid neile kohutava sõnumi alles siis.

Seejärel annavad kaplan ja kapten vanematele juhtunust detailsema ülevaate. Pärast seda aga oleksid kaplan ning kapten pidanud **ära ootama** vanemate reaktsiooni. Vanemad oleksid vajanud juhtunu mõistmiseks hetke rahu ja vaikust, selle asemel juhib kaplan nende tähelepanu mujale. Ta hakkab samuti süüdlasi otsima: "Kas tal sõpru ei olnud?" Küsimusele vastab kapten. Nii tekib dialoog kaplani ja kapteni vahel. Vanemad surutakse siin passiivsesse rolli. Sellisel käitumisel ei ole mõtet, sellest ei ole abi.

Kord juba passiivsesse rolli surutuna ei saa vanemad, eriti ema, viha ja vaenulikkust välja elada. Ema pidev sõim sõjaväe aadressil oleks tulnud ära kuulata, võib-olla seda isegi küsimusega "Kas sõjaväes oli väga hull?" veelgi tagant utsitada. Nii oleks ema saanud viha välja elada. Kaitseväevaimulik aga hakkab nende mõtteid kõrvale juhtima ja kapten vastab ema eest: "Neli kuud." Nii näib esmapilgul, nagu ei suudaks teate edastajad emaga sidet luua, nagu nad ei oleks temaga 'ühel lainel'. Külmkapp pakub talle rohkem tuge kui abistajad, külmutuskapi ukse pidev avamine ja sulgemine signaaliseerib: ta tahaks parema meelega põgeneda sinna, kus ta saaks elatuda 'korralikult kogutud tagavaradest'. Ta on šokisarnases seisundis, nagu transis. Sellegipoolest õnnestub kaitseväevaimulikul tuua ema tardumusest välja. Ema hakkab poega iseloomustama ja kritiseerima. Uuesti süüdistab ta sõjaväge: "Ja siis see Bundeswehr. See ei olnud enam meie poeg!" Lõpuks läheb kaplan sõjaväe temaga kaasa. Vastab küll kapten, aga sellegipoolest on nad emaga lõpuks sideme loonud, naine tuleb laua juurde.

Neil õnnestus ema endaga ühe laua taha saada. Ema laseb oma valul välja voolata. Sellega on teate edastamise olulisim eesmärk saavutatud. Vanemad ei ole enam endasse tõmbunud ning ei teeskle enam kaplani ja kapteni ees. Nende käitumine muutub ehedaks. Küsimusega "Teie poja elu polnud vist kerge?" suudab kaplan lõpuks ometi jõuda emani ning naisel on nüüd kergem end avada ja pisaraid valada.

Nüüd järsku avaneb isa, ta tahab midagi teha. “Mida me peame tegema?” Kapten ja kaplan annavad sellele küsimusele konkreetsed vastused. Isegi ema muutub aktiivseks. Aga tema ei ole omadega veel nii kaugel. Ta ei ole saanud veel oma viha ja meeleheidet õieti välja elada. Telefoni teises otsas on tal lõpuks ometi vastane, kes ei manipuleeri temaga, nüüd saab ta elada välja kõik selle, milleks tal enne võimalust ei olnud.

Loomulikult on raske juhtida vestlust paralleelselt kahe lähedasega. Aga vihahoog telefonis rääkides näitab selgelt, mis teemadele oleks pidanud rohkem tähelepanu pöörama. Nüüd nutavad mõlemad. Nüüd on mõlemad samal juhtunu tunnistamise tasandil. See annab mõlemale võimaluse vaikida. See on teine kord, kui pärast vihast meeleliigutust vaikitakse. Mõlemal korral sai vestlus siis positiivse suuna. Pärast esimest vaikimist laskis ema külmkapist lahti. Nüüd teise vaikimise eel saab ta lõpuks oma viha välja elatud. Nüüd saab ta hakata teadet poja surmast ‘läbi seedima’ – mõistma, et ta poega pole enam ning astuma esimesi samme selle raske kaotuse ja selle asjaoludega leppimise teel.

Kuigi kõik ei ole veel öeldud, viib kaplan vaikselt jutu lahkumisele: selle ajani ei ole veel õieti pojast räägitud. Harilikult hakatakse surnu elust rääkima vestluse lõpu poole. Siin midagi sellist ei juhtunud. Kuidagimoodi õnnestus emal vältida kõiki pojast vähegi isiklikumalt rääkimisi sellega, et süüdistas juhtunus sõjaväge. Aga surnu eluloost ei saa vaikides mööda minna.

Kui ema on saanud oma viha välja elada, tunneb ta vajadust see tasa teha. Näib, nagu hakkaks aega napiks jääma. Kaplan on asunud oma jutuga juba lahkumist ette valmistama.

Esimesest juhtunu tunnistamise faasist ammutatud jõu abil teeb ema ettepaneku minna surnud poja tuba vaatama. Sellega näitab ta selgelt: nüüd on isegi tema soovimatud külalised omaks võtnud. Kaplanit ja kaptenit aktsepteeritakse ‘abistajate’ ja ‘sõpradena’. ‘Abistajatelt’ tuleb pakkumine: “Te võite meile igal ajal helistada.” Öhus on läbi põimunud omaksvõtmine ja soov omaksvõetud saada. Seda, et ema on hakanud juhtunuga leppima, võib näha ka selle järgi, et ema suudab juba oma pojast minevikuvormis rääkida: See **oli** tema tuba.

Lõppmärkused

Kapten pani omastele surmateate edastamise kaplani ülesandeks. Kui need pädevused lepatakse selgelt kokku, ei saa kellelgi sellise rollide vahetamise vastu midagi olla. Teate peaks edastama inimene, kes tunneb ennast seda tehes kõige kindlamalt.

Kui kohal on kaks surnu lähedast, on keeruline pidevalt mõlemaga paralleelselt vahetus kontaktis olla. Abiks võib olla see, kui teate edastaja ja teda saatev isik lepivad eelnevalt kokku, kes kellel eriliselt silma peal hoiab ja kes kellega räägib.

Silmatorikav on see, et vanemad ei räägi kordagi ‘minu’ või ‘meie’ pojast, vaid ebaisikuliselt hoopis ‘poisist’. Siin peaks hilisem hingehoid aitama vanematel ‘oma poega’ tagantjärele rohkem omaks võtta. Kuidas iganes lood vanemate ja ‘poisi’ vahel ka ei olnud.

Me rääkisime sissejuhatuses sellest, et tahame selle raamatuga julgustada lugejat rasket ülesannet täitma, mitte hirmutada teda surmateate edastamisest loobuma. Selle vestluse protokollist nähtub, et mõned vestluse faasid oleksid võinud kulgeda paremini, aga üldjoontes on tulemus positiivne. Ei ole nimelt olemas täiuslikke

vestluse kulge. Kui need oleksid täiuslikud, oleksid need arvatavasti külmad ja ebainimlikud, kuna siis ei oleks keskpunktis mitte inimene, vaid just nimelt see, et vestlus kulgeks igati ette kirjutatud mudeli kohaselt ning oleks seega igati täiuslikult läbi viidud. Meie poolt kirjeldatud juhul saavutasid kapten ja kaplan surmateate edastamise eesmärgi. Teade oli ühetähenduslik. Omaksed võis uudisega üksi jätta. Teate edastaja ja tema saatja võeti vastu kui 'abistajad'. Selle tulemuseni jõudmine on tähtis.

1.3 Surmavad vigastused kaitseväeõppusel

Vestluse protokoll

Mulle helistab kapteni auastmes kompaniülem: sõdurit kasutati õppuse ajal autojuhina ja ta sai seejuures surmavalt vigastada.

Väeosa ülem, kompaniülem ja kaplan sõidavad vanemate juurde, et viia neile teade poja surma kohta.

Väeosa ülem vajutab uksekella, ukse avab keegi naine.

Väeosa ülem: Tere päevast, proua S. Minu nimi on K. Ma olen X rügemendi väeosa ülem Y-ist. Need on kompaniülem ja üksuse kaplan. Me peame teile midagi tähtsat ütlema.

Naine: Jah, astuge palun edasi. Kas midagi on juhtunud?

Väeosa ülem: Proua S., teie poeg hukkus õnnetuse läbi.

Naine: Minu poeg? Oh, jumal küll, ma oleksin seda nagu teadnud. Mis Steffeniga juhtus?

Kapten: Mitte Steffeniga. Teie poeg Martin sai õnnetuse läbi surma.

Naine: Ei, mitte Martin! *(Ta karjatab valjusti, väriseb üle kogu keha. Martin, ei! Tal kaovad jalad alt ja tütar jõudis ta veel õigel ajal kinni püüda.)*

Kapten: Ma kutsun arsti *(Olime ettevaatuse mõttes arsti kaasa võtnud. Arst ootas autos).*

Tütar: Tule, ema. *(Tütar toetab ema ja juhatab ta aeglaselt kõndides elutuppa diivani juurde. Siis tõmbub ta tagasi kööki, kus on ka tema sõbranna. Väeosa ülem istub naise kõrvale diivanile, kaplan otse nende vastu toolile).*

Kaplan: Proua S, arst tuleb kohe. Kas me saame teid kuidagi aidata?

Naine: Mu mees ...*(ta pomiseb)*

Kaplan: Kuidas me võiksime teie mehega ühendust saada?

Naine: Ta on töö juures. *(Ta hääl kõlab tuhmilt, nagu viibiks ta kusagil eemal.)*

Väeosa ülem: Ma lähen talle järgi. Kus ta töötab?

Tütar: *(on uuesti elutuppa tulnud):* Oodake, ma annan teile ta aadressi. *(Ta ulatab ülemale ühe sedeli.)*

Samal ajal tuleb kompaniülem koos arstiga tagasi. Arst vaatab naise üle, katsub ta pulssi, annab talle mingit ravimit. Väeosa ülem ja arst lahkuvad ruumist; sinna jäävad kaplan ja kapten. Vaikimine, tükk aega vaikimist.

Kaplan: Jah, seda on raske mõista: Martin on surnud.

Naine: Miks just tema? *(peaaegu karjatades)* Miks just meie väike? Tal oli ju veel nii palju plaane?

Kaplan: On teil temast pilte, ma sooviksin neid vaadata.

Naine: Jah, kas tahate?

Kaplan: Jah, palun.

Naine tõuseb aeglaselt püsti, läheb raskel sammul suure elutoas asuva seinakapi juurde, tuleb albumiga tagasi. Ta istub kapteni ja kaplani vahele diivanile. Koos hakatakse pilte vaatama.

Naine: Vaadake, see on tema album. Ta kirjutas kõik pildiallkirjad ise.

Naine jutustab, selgitab. Ta räägib oma pojast, ta sõpradest, sellest, et ta osales tuletõrjetöös, et ta meeldis kõikidele, et ta oli varem kooripoiss.

Naine: (ohates) Miks just meie väikseke? Tal oli ju veel nii palju plaane! (Naine muudkui ohkab ja ohkab.)

Ja ta räägib, et arvestas Steffeni surmaga, kuna tal on südamerike. Üks selgeltnägija oli ennustanud: üks su lastest sureb enne 30-aastaseks saamist. Nii arvas ta surmateadet kuuldes, et ta vanim poeg on õnnetuse läbi surma saanud. Käesolevas olukorras oli tõesti hea, et kodus oli tütar, kes hakkas organiseerima – sel ajal, kui naine meiega vestles. Tütar püüdis ka kohalikku pastorit kätte saada. Tänu sellele jäi emale aega toibumiseks.

Naine: See oli Jumala tahe. Ta oli jumala jaoks midagi erilist. Kas ta pidi palju kannatama?

Kapten: Arvatavasti mitte. Arstide sõnul oli ta surm silmapilkne.

Naine: See on hea, see on hea.

Siis astub koos väeosa ülemaga tupp mees. Ootusrikkad pilgud. Mehest jääb rahulik, tasakaalukas mulje.

Kaplan: Härra S, meie sügav kaastunne.

Mees: Tänan.

Ta läheb oma naise juurde, paneb käe talle ümber õlgade. Siseneb tütar.

Tütar: Isa, kas ma keedan kohvi?

Mees: Jah. (Ta istub oma naise kõrvale ja jätkab meie poole pöördudes.) Kuidas see juhtus?

Kapten: Ta sõiduk sattus vastassuunda ja põrkas veoautoga kokku. Ta oli otsekohe surnud.

Naine: Aga kuidas ... kuidas see täpselt oli?

Kapten kirjeldab õnnetuse täpseid asjaolusid – poiss oli üleväsimud, üksus oli terve öö harjutanud. Nüüd soovib ema väga oma poja isiklikust elust rääkida. Ta teab üksikasjalikult, mida ta poeg viimastel tundidel tegi, mõtles ja kavatses. Siis räägib ta jälle poja sõpradest ja sellest, et ta meeldis kõikidele.

Naine: (kapteni poole pöördudes): Kas Martin oli hea sõdur?

Kapten: Jah oli. Ta oli hea sõdur.

Naine: Ma tahan oma poega veel üks kord näha.

Kapten: Ma arvan, et see ei ole hea mõte. Ma ei soovitaks teile seda.

Kaplan: Jah, proua S, nii on parem. Hoidke oma poega mälestustes sellisena, nagu te teda tundsite.

Naine: Ta jättis minuga naerdes hüvasti, aga mina ütlesin: ära lahku korterist naerdes. (Ta vaikib ... järsku ta jätkab.) Kas ma tohin teile Martini tuba näidata?

Me lähme koridorist läbi, vanemad ees, siis tütar.

Naine: Vaadake, need pildid seal, ta maalis need ise.

Ta osutab seinal olevatele piltidele. Siis me seisame jälle koridoris.

Kaplan: Kas me saaksime teid kuidagi aidata?

Mees: Tänan, ei, härra kaplan. Küll me hakkama saame.

Me jätame hüvasti. Perekond saadab meid liftini. Kui me oleme just vajutamas nupule '1', allapoole, astub väeosa ülem veel kord liftist välja ja kallistab proua S-i. Ta nägu värahtab, ta nutab ja lausub: "Mul on kahju."

Tähelepanekud

Teadet edastama tulnud isikud tutvustavad end ukstel, tehes seda igati eeskujulikult. Uksel esitlemine on korrektne. Teate edastajad lastakse sisse. Kuid tegelikult on kaks vormis inimest liiga palju. Kui kohal oleks olnud ainult üks surnu lähedane, siis oleks edastama tulnud isikud olnud ülekaalus. Võib-olla tunnetasid seda ka teate edastajad ise ja jätsid sellepärast neljanda isiku autosse. Aga kui juba kolmekesi minnakse, siis oleks parem, kui kolmas isik oleks arst, mitte sõjaväelane. Surmateate väljaütlemine koridoris oli vale. Viga tehti ka öeldes umbmääraselt, et tegu on 'teie pojaga', mis viib aga vanemad valele oletusele, et tegemist on Steffeniga.

Õige oleks olnud küsimus: "Kas teie olete Martin S-i ema?" Surmateate edastamisel ei saa kunagi olla liiga täpne.

Silma torkab see, et ema on arvestanud pigem Steffeni surmaga. Hiljem selgub, miks see nii on. "Ei, mitte praegu" reedab meile, et temas tekivad kindlad mõtted.

Nõrkushoog paiskab kogu edastusolukorra segi. Keha ja vaim keelduvad teadet vastu võtmast. Selline asi on aga vältimatu, st sellist käitumist ei pea püüdma ära hoida. Sellepärast on hea, et teate edastajad suudavad tükk aega vaikust välja kannatada.

Mõned sündmused vapustavad meid nii väga, et kaob võime asjade käiku üldse mõista. Me küsime abitult: "Miks?"

Kaplan jätab selle küsimuse märkamata. Ta oleks pidanud selle välja kannatama. Ema peaaegu et röögatus näitab, et ta tõstab millegi või kellegi vastu mässu. Naine varjab midagi, mida ei ole sel hetkel veel välja öeldud. Kaplan aga juhib tähelepanu sellelt küsimuselt kõrvale: "Kas teil on temast pilte? Ma sooviksin neid näha."

Võib-olla on ta ise niivõrd vapustatud, võib-olla ta lihtsalt ei oska midagi vastata. Siis oleks parem see sõnadesse panna.

Kaplan juhtis teemast kõrvale, viha ja meeleheide surutakse maha. Aga ta võitis naise usalduse. Kui keegi näitab nii selgelt oma poolehoidu, näidates huvi surnud poja elu vastu, saavutatakse vestluseks usalduslik tasand. See õnnestus. Naine jutustab vaimustatult oma pojast. Kuid mahasurutud negatiivsed tunded ja mõtted peavad välja pääsema või vastasel juhul need aina kuhjuvad ja kuhjuvad sisemuses.

Vestluse käigus jõuab uuesti naise teadvusse: poeg, kellel oli veel nii palju plaane, ei ole enam elus. Nüüd saab ilmseks: ta on juba tükk aega selle mõju all, mida selgeltnägija talle rääkis. Seetõttu arvas ta alguses, et teade käib teise poja kohta. Millise surve all ta pidi juba pikka aega elama! Aga nüüd on mõistetav ema peaaegukarjatus: "Miks just tema?" Kahjuks puudub siin vestluse protokollis olukorra sõnasõnaline kirjeldus. Naine usub ennustust, seega ta peaks vestluse käigus mässama selle ootamatu teate vastu, et surnud on teine poeg. Selle asemel võtab ta lihtsalt juhtunu teadmiseks ja lepib sellega. Käesolevas olukorras oleks olnud hea, kui surmateate edastaja ja tema kaaslane oleksid õhutanud naist viha välja elama. Selleks oleksid nad võinud küsimust "Miks just väikseke?" edasi arendada küsimusega "Miks on just see teie jaoks nii raske?"

Naises võitlevad ühelt poolt viha, et midagi sellist juhtus, ning leppiv, allavanduv ängistus: "Jumal tahtis nii." Ta kutsus oma lambukese enda juurde. See on üks teate edastaja jaoks väga rasketest faasidest: kas siin on tegemist sügavuti mineva jumalakartlikkusega või rahustab ema lihtsalt ennast selliste väljamõeldud lahendustega? Nii püüab ta oma depressioonist üle olla. Teate edastajad oleksid vast pidanud rohkem mõtleva naise tunnete peale ja andma talle märku sellest, et nad mõistavad ema tundeid ning võimendama seda võib-olla lausega: "See teade teeb teile

kindlasti väga haiget, me mõistame seda hästi.” Väeosa ülem teeb selle pärast liftistseenis tasa.

Naisel puudub veel vajalik teave, et asjas selgusele jõuda. Olemasolevat informatsiooni kasutab ta vaistlikult selleks, et keegi ei kõigutaks ta lahendust “Jumal tahtis nii.” Naine väidab küll, et “Nii on hästi, nii on hästi”, kuid see on katse ennast lohutada, ennast veenda, et ju siis oli see paratamatus, sest inimese elu pole tema enda kätes. Ta tuli selle väitega välja kahtlaselt kiiresti, seetõttu oleksid teate edastajad pidanud teemaga kaasa minema küsides: “Mismoodi te seda mõtlete?” Siis oleks ta saanud enda viha välja elada.

Seejärel räägitakse veel juhtunust. Seda tehakse korrektselt. Ei ilustata midagi. Õnnetus juhtus pärast rasket õppuse ööd.

Emal on eelneva vestluse tõttu mõistetavalt oma tunnetega juba järgmises faasis. Juba piltide näitamine oli märk sellest, et ta on asunud juhtunut tunnistama ja ‘seedima’. Siin võtab ta teema uuesti üles, kui kapten on selleks tõi andnud. Nii räägivad mees ja naine üksteisest mööda. Seda lõppude lõpuks aga seepärast, et teate edastaja/saatja ‘sunnivad’ neid pidevalt olukorraga leppima.

Emal tahab poega näha. Kapten ja kaplan soovivad seda mitte teha. Igal juhul tuleks selline palve heaks kiita, kui ema seda tungivalt tahab. Ta on ju poja surmast vaid teiste suust kuulnud. Võib-olla peab ta poega nägema, et kaotust päriselt mõista. Tema soovi ei tohi eirata.

Miks ütleb üks ema: “Ära lahku korterist naerdes?” Millised elukogemused on selle taga varjul, missugune ebausku (vaata ka kohta selgeltnägijaga), missugune hirm musta maagia ees, milline valu? Need küsimused jäävad küsimata. Siinkohal oleks pidanud küsimusi esitama. Antud juhul ei ole näitaks küsimused uudishimu, vaid oleksid märgiks, et leinajatele tuntakse kaasa ning et ollakse huvitatud sellest, kuidas teade neile mõjub

Veel üks kord albumi vaatamine: Sellesse vestluse punkti oleks kuulunud kogu esmane juhtunu tunnistamise ja ‘seedimise’ faas. Siiski, usalduslik õhkkond jäi aga püsima kogu vestluse ajaks, seda võib küll tuleb teate edastaja ja saatja kiituseks öelda. See veelkord poja tuba vaatamine kutsumine on märguandeks. Vestlusega on saavutatud lähedus, side teate saajate ja edastajate vahel. Siit algab juhtunu tunnistamine ja ‘seedimine’, millesse on kaasatud kõik kolm teate edastajat.

Kaplan ja mõlemad sõjaväelased lahkuvad õigel ajal. Teade on ‘kohale jõudnud’. Perekond on koos. Nad suudavad endid ise aidata.

Lõpp näitab, et see, et surmateade ka teate edastajaid tõeliselt puudutas, oli ehe. Samuti näitab see, et ülem tundis, nagu oleks midagi veel puudu olnud ja ta peaks sellele tasa tegema.

Lõppmärkus

Paljusid võimalusi vestluses süvitsiminekuks ei kasutatud, st et neist hüpati üle. Kahtlemata saab mööndustega tunnistada, et kui varjatud probleemid oleksid esile kerkinud, oleksid need teate edastajatele üle jõu käinud. Rääkimata jäi liiga paljudest asjadest, eriti naise elu puudutavatest. Tuleks appi kutsuda vastavad spetsialistid.

Kuid peaesmärgi saavutamisel oldi edukad: Teate edastajad suutsid tekitada usaldust täis õhkkonna. Teade jõudis kohale. Omaksed võis teatega üksinda jätta.

1.4 Südameinfarkt

Vestluse protokoll

Üksuse kaplani telefon heliseb. Telefonis kõlab väeosa ülema ärritatud hääl.

Väeosa ülem: Kolonelleitnant XY, härra M., üks tsiviilteenistuja on surnud. Tal oli südameinfarkt. Me peame ta naisele sellest teatama. Kas te saaksite mind saata, härra kaplan?

Kaplan: Jah. Kuidas see juhtus?

Väeosa ülem: Härra M läks pärast lõunavaheaga saalist välja ja vajus kokku. Meedikud ja arst püüdsid teda otsekohe elustada, aga see ei olnud enam võimalik.

Kaplan: Oh, kui halvasti.

Väeosa ülem: Härra kaplan, kas me kohtume ta abikaasa juures? Ta elab K-is.

Kaplan: Parem oleks, kui me saabuksime sinna koos.

Väeosa ülem: Me tuleme teile järgi. Ma võtan surnu ülema ja arsti ka kaasa. Me oleme poole tunni pärast teie juures. Nägemiseni.

Kaplan: Ma jään teid ootama. Nägemiseni.

Väeosa ülem saabub kaplani juurde.

Väeosa ülem: Ma sain ta abikaasa telefoni teel kätte.

Kaplan: Kas see oli õige tegu?

Väeosa ülem: Ma ju tahtsin vaid teada, kas ta on kodus. Ta küsis otsekohe, kas midagi on ta mehega juhtunud, nii ma siis pidin talle seda ütleva.

Kaplan: Olgu, sõidame nüüd siis naise juurde. Ma sõidan oma autoga teie järel, et saaksin vajadusel kaugemaks perekonna juurde jääda.

Väeosa ülem, ülem, arst ja kaplan kohtuvad perekonna maja ees ja lepivad kokku, et kaplan läheb kõige ees.

Kaplan läheb ees maja juurde, helistab uksekella. Surnu abikaasa avab ukse.

Kaplan: Tere päevast. Kas te olete proua M?

Naine: Jah. Tere päevast. Tulge ometi kõigepealt sisse.

Väeosa ülem, ülem ja arst embavad naist tervituseks. Elutoas ootavad juba surnu isa, naise nõbu ja ka 17-aastane tütar ning 13-aastane poeg. Pärast seda kõik olid omavahel tutvunud ja tere öelnud, palub naine istet võtta.

Naine: Härra XY, kui te helistasite, siis ma teadsin otsemaid, et midagi peab olema minu mehega juhtunud. Siis ma helistasin kohe oma äiale, et ta tuleks siia. Ja ma kutsusid nõo samuti siia. Aga mis mu mehega siis tegelikult juhtus?

Väeosa ülem: Teie mees tuli just lõunavaheajalt ja läks korraks tööruumist välja ning vajus kokku. Mind kutsuti kohe sinna kohale. Me kõik oleme veel täiesti vapustatud.

Ülem: Ta kolleegid kutsusid otsekohe arsti. Aga arst ei saanud enam midagi teha.

Arst: Kaks meedikut olid enne mind kohal ning alustasid kohe esmaabi andmisega. Me alustasime koos taaselustamist. Me püüdsime teha kõik, mis võimalik, aga teda ei õnnestunud enam elustada. Infarkt oli südant juba liiga palju kahjustanud.

Naine: Ma ei mõista seda. Paari nädala eest käis mu mees arsti juures rutiinsetel uuringutel ja siis tehti talle ka EKG. Siis ei leitud mitte midagi. Ta oli seda juba korduvalt emaga näinud. Ta ema suri kolm aastat tagasi südamenõrkuse tagajärjel, pärast mitmeid südameinfarkte. – *Vaikus.* – Võib-olla ongi nii parem. Ta ei tahtnud lõpetada nii nagu ema. – Tal oli veel nii palju asju plaanis. Sügisel tahtsime me lennata Kreetale puhkust veetma. Nüüd ei tule sellest enam midagi välja. – *Vaikus.* –

Talle meeldis teie üksuses viibida. Ta rääkis mulle alati, kui tööl oli midagi erilist juhtunud.

Ülem: Teie mees oli alati väga usin kaastöötaja, kes tegi oma tööd väga täpselt ja korralikult. Ta oli alati väga abivalmis. Sellepärast oli ta meie üksuses väga armastatud inimene.

Surnu isa: Ta oli hea abikaasa ja isa oma lastele. Ta aitas igaühte kuidas vaid suutis. Ma ei suuda seda ikka veel täielikult mõista, et ta pidi enne mind lahkuma.

Kaplan: Me oleme kõik väga vapustatud, et nii noor mees elust eemale rebiti.

Kõik noogutavad vaikides.

Väeosa ülem: Ta pühendus alati täielikult oma tööle. See, et ta läks veel mõni aasta tagasi ümberõppele, et võiks oma üksusesse jääda, ei olnud absoluutselt iseenesestmõistetav, ja seda eriti tema vanuses – minna taas koolipinki nühkima. See oli talle kindlasti raske aeg.

Naine: Nii võib öelda jah. See meeletu õppimine ajas ta ikka päris korralikult ohkima. Kerge see talle ei olnud. Aga ta ju tahtis seda. Ning kui ta oli juba midagi pähe võtnud, tegi ta selle ka teoks. Talle meeldisid uued tööülesanded väga. (*Vaikus.*) Ja mis nüüd saab? Ma pean silmas, et kuidas matustega...!

Kaplan: Te peaksite mõtlema, millisele matusekorraldajale te selle ülesande usaldaksite. Tema lepib teiega ülejäänud asjad kokku. Matuse viib tavaliselt läbi kohalik koguduse pastor. Millisesse kogudusse te kuulute?

Naine: H-sse. Aga meie pastor on praegu puhkusel, kas ei ole? (*Poeg noogutab.*) Meie poeg käib nimelt leiritundides pastor X juures. Kas teie võiksite matused läbi viia, kui meie pastor ei saa?

Kaplan: Kui teie koguduse pastoril ei ole midagi selle vastu, olen ma valmis matuseid läbi viima. Ma helistan pastor X-ile otsemaid ja informeerin teid nii pea kui võimalik. Siis räägime matuseid puudutavatest asjadest edasi.

Naine: Ma olen teile selle eest väga tänulik, härra kaplan.

Väeosa ülem: Proua M, mis te arvate sellest, kui Bundeswehr osaleks matusetalituse organiseerimisel?

Naine: Jah, see meeldiks mu mehele kindlasti. Bundeswehr oli ju tema elu.

Väeosa ülem: Sellisel juhul on tavaks, et mina kui väeosa ülem ütlen haua ääres mõned sõnad. Ülejäänud saame me ju omavahel korda ajada, härra kaplan.

Kaplan: Kas keegi soovib veel haul sõna võtta?

Surnu isa: Kindlasti tahab tuletõrje ülemus midagi öelda.

Naine: Jah, mu mees oli palju aastaid vabatahtlik tuletõrjuja. Neile peame me ka teatama.

Kaplan: Kui teil veel küsimusi tekib, võite meilt julgesti küsida. Muidu jätaksime me teid nüüd üksi, kui teil midagi selle vastu ei ole.

Väeosa ülem: Te teate, kuidas meid kätte saada. Te võite meiega igal ajal ühendust võtta.

Naine: Jah, mul on teie telefoninumber olemas. Ma pean kõigepealt seda kõike natuke seedima. Ma ei suuda seda kõike ikka veel päris mõista. Aga kuidagimoodi peab ju elu edasi minema. Teile veelkord suured tänud, et tulite.

Kõik tõusevad ja jätavad hüvasti.

Tähelepanekud

Ettevalmistav vestlus väeosa ülem ja kaplani vahel. Kaplanil oli õigus: telefoni teel ei tohiks surmateadet edastada. Kunagi ei või teada, milline draama teisel pool

telefonitoru puhkeda võib. Seepärast alati isiklikult ja alati kahekesi. Ka arst võiks olla lähedal, juhuks, kui peaks vaja minema.

Teadet juba teatakse, naise soovil viibivad kohal sugulased. Lapsed on juba nii vanad, et enam ei pea küsima, kas nad ikka peaksid vestluse juures viibima.

Teate edastajad tulevad neljakesi. Neli isikut surmateate edastamiseks on liiga palju. Ning siis veel need rohked kallistused. Selline lähedus vajab harjumist. Toast saab suur kogunemispaike. See rikub võimaluse vestlust hästi juhtida.

Juhtunul oli kolm tunnistajat, kes võivad sellest kõnelda. Siin ei saa kahtlusi tekkida. Naist informeeritakse üksikasjalikult. Tema edasine valmisolek vestluseks näitab, et see tegi talle head.

Konstateeringuga “Ma ei suuda seda kuidagi mõista” võtab naine hoogu, et väljendada, kui rängalt teade talle mõjus ning tõenäoliselt ka seda, kui haavatud ta on. Tema, kes oma lahkumisest alati teada andis, jättis selle seekord tegemata. Ülem, surnu isa ja väeosa ülem ignoreerivad naise haavumist ning hakkavad surnut kiitma. Teisiti oleks läinud, kui kohe pärast abikaasat oleks vestluse üle võtnud kaplan ning mitte ülem. See näitab, kui oluline on leppida eelnevalt kokku, kes (üks isik) hakkab vestlust juhtima. Niisiis lausa pidigi igasugune vestluse juhtimine ja süvendamine siinkohal nurjuma. Kõik lähedavad kiitmisega kaasa ning isegi kaplan ei suuda enam olukorda päästa, ta adub üldist tundeseisundit liiga hilja. Naise mõtted tiirlevad mehe ema haigusloo ümber, mis omakorda takistab mehe surma mõistmist.

Kui vestlusringis on liiga palju inimesi, saab rääkida vaid praktilistest asjadest. Nii jõuab vestlus kiiresti küsimuseni “Ja mis nüüd saab?”.

Perekond võttis teate edastajad omaks. Kaplan võtab matused enda peale. Vanaisa ja väeosa ülem osalevad nende planeerimises. Õigupoolest on selleks veel liiga vara. Matuseid oleks pidanud planeerima hakkama järgmisel päeval. Aga lõppude lõpuks on otsustav vestluse õhkkond. See on tõendiks, et vestlus õnnestus.

Kõik räägivad surnust, abikaasa valu ei ole vestluse keskpunktiks. “Ma pean seda kõigepealt seedima.” See tähendab ju: ma ei saa seda praegu teha, ma pean mõtlema, mida see kõik minu jaoks tähendab. Mees on surnud ja naine ei suuda seda kuidagi mõista. Aga kõik ignoreerivad tema olukorda. Naise eelpool kirjeldatud laused on kaheti mõistetavad ning siinkohal oleks tulnud hakata küsimusi esitama. Aga kas see üldse on võimalik, kui elutuba on inimesi täis ja telefonikõne oli nagoonii ennetanud leinateate ootamatust?

Teate edastajad jätavad hüvasti olukorras, kus naise juurde jääb terve perekond. Nad võivad tõepoolest lahkuda. Nad on oma ülesande täitnud. Naisel jätkub jõudu hüvastijätul teate edastajaid tänada. Ta on viisakas ja näib tugevana. Kuid samas tundub, et ta adub, et läheb veel mõnda aega, enne kui elu selles majas jälle oma rööbastele tagasi pöördub.

Lõppmärkus

Kuna kokku ei lepitud konkreetset vestluse juhti, ütles igaüks seda, mis talle parajasti pähe tuli.

Pisaraid ei voolanud. Naine ei olnud veel päriselt asunud oma surnud meest leinama, kohale rutanud perekond aktsepteeris mehe surma osaliselt. Me soovimaks vestlusse veidi rohkem sügavust. See aga ei olnud tol ajahetkel kogu perekonnaga võimalik.

Sellest hoolimata on eesmärk saavutatud. Teade on edastatud. Naise võis perekonnaga üksi jätta. Ta märkas mehe ‘kaastöötajate’ kaastunnet ja see, et ta oli koos nii paljude

inimestega, tegi talle ilmselgelt head. Võimalik on ka, et ta ümbritses ennast perekonna kaitsevalliga hirmust enda tunnete eest. Seesama küsimus tuleb esitada teate edastajatele: Miks nad pidid tulema neljakesi? Kas see oli nende kaitsevalliks?

2. Õppekava ühele ohvitseride töögrupile

Sissejuhatus

Stseen filmist: “Reamees Ryani päästmine”⁶⁷

II Maailmasõda, maabumine Normandiasse, laibad katavad randa [---] kirjutusmasinate klõbin, koostatakse ja saadetakse surmateateid. Üks masinakirjutajatest avastab midagi märkimisväärset ja kogub kokku kolm surmateadet. Selgub, et lühikese aja jooksul on langenud kolm venda ning et nende surmateated tuleb edastada ühekorraga [---] üks naine seisab köögis ja peseb nõusid. Ta näeb köögiaknast, kuidas ta majale läheneb sõjaväe auto. Ta läheb uksele, sõiduk peatub maja ees ja sellest astuvad välja ohvitser ning kaplan. Naine vajub verandal põrandale. (Kestvus: ~ 5 minutit)

Impulss: “Kas ka teie olete midagi niisugust läbi elanud?”

Järgneb surmateate edastamise kogemuste vahetamine.

Vastavalt meeleolule ja grupi koosseisule võib järgneda küsimus: “Ja kuidas te end seejuures tunnete?”

(Nüüd kerkivad üles kas õnnestunud või ebaõnnestunult kulgenud vestlussituatsioonid.) (Kestvus: ~ 20 minutit)

Vestluse protokoll

Laiali jaotatakse üks vestluse protokoll siit raamatust.

10–15 minutit lugemiseks (või siis ühine lugemine jagatud rollidega)

Esimene ühine analüüs järgides konstruktiivse kriitika reegleid (“Mida tuleks samamoodi teha?” / “Mida uut võiks sellesarnastes olukordades kasutusele võtta?” / “Mida tuleks intensiivistada?”)

Juba analüüsi käigus selgub, et surmateate edastamisel on olemas kindlad soovitatavad ja välditavad tegevused.

Kokkuvõttev/täiendav analüüs vastavate vestluse protokollide osadest “Tähelepanekud” ja “Lõppjärelused”.

(Kestvus: ~ 30 minutit)

Võib juhtuda, et sõjaväelaste hulgas on vajadus vastavaid korraldusi puudutava teabe järele. Sellisel juhul tuleks õppekavva lisada veel informatsioon sõjaväes kinnitatud juhenditest⁶⁸ ja “Kontroll(tegevuste) nimekiri surmajuhtumite puhul”. Tulemuslikuks on osutunud osalejatel selle informatsiooni eelnev läbi töötada laskmine.

⁶⁷ Reamees Rayani päästmine. DVD, CIC Video/Paramount Home Entertainment, 2002

⁶⁸ Bundeswerhis: ZDv 10/8-st, ZDv 10/13

Kirjanduse register

Töödokument: *Zentrum Innere Führung*, osa 2/96

Bowlby John: *Kaotus, lein ja depressioon*, ilmus kirjastuses Fisches, Frankfurdis Maini ääres, 1983

Bundeswehr aktuell: **Bundeswehri** ajaleht, Nr. 13. 36. 2000.a., väljaandja Saksamaa Liitvabariigi Kaitseministeerium, Pressi- ja Informatsioonistaap, Bonn

Davidson, G.C., & Neal, J. M: *Kliiniline psühholoogia*, Weinheim 1998

De Leo/Evans: *International suicide rates and prevention strategies*, Göttingen 2004

Van der Geest, Hans: *Nelja silma all. Näiteid õnnestunud hingehoiust*, Zürich 2005

Hirzel-Wille, M.: *Suitsidaalsus vanadusepõlves: individuaalne saatus ja sotsiaalne fenomen*, Bern 2002

Hoegen, Monika: artikkel nädalalehest *DIE ZEIT*, 15.02.1998

Hübsch, Hadayatullah: *Isalm 99*, Nienburg 1995

Jung, Rainer: artikkel ajalehest *Deutsches Allgemeines Sonntagsblatt*, nr 16, 17.04.1998

Jüngel, Eberhard: *Surm*, Gütersloh 1993

Kohtz, Werner E.: Artikkel ajakirjast *SbE – Info*, detsember 2003

Kreysler, Dieter: *Surmateate edastamine, psühholoogia politseiametnikele*, 6. köide, Stuttgart 1988

Kübler-Ross, Elisabeth: *Intervjuud surijatega*, Gütersloh 1987

Lau, Israel M.: *Kuidas elavad juudid*, Gütersloh 2004

Maercker, Andreas: Posttraumaatiliste koormushäirete teraapia, Heidelberg 2003, 2. trükk

Meyer`i bioloogia taskuleksikon: Mannheim 1994(3), 3. köide artikkel *Surm*

Hingehoid politseis, Tübingeni piirkonnas, koostöös Biberachi politseijuhtkonnaga. Te peate edastama surmateate.

Psühholoogiline hooldus päästeametis; teoses *Päästeametite käsiraamat*, Witten o.J.

Reddemann, Luise: *Kujutlusvõime raviva jõuna – traumataagajärgede ressursidele orienteeritud ravimise kohta*, Stuttgart 2004, 10. trükk

Reddemann, Luise: *Psühhodünaamiliselt kujutusvõimeline traumateraapia*, Stuttgart 2004, 3. trükk

Rehberger, Rainer: *Hirm leinata, sari: õpime elama 169*, Stuttgart 2004

Schulze, Gerhard: *Seikluste ühiskond. Kaasaja kultuurisotsioloogia*, Frankfurt Maini ääres, 1993

Stollwerk, B./Botterbusch, F.-W.: *Tekste hingehoiust kriisisituatsioonides*, Birnbach 2002

Ohvriabi võrgus, väljaandjad Ch. Lüdke ja K. Clemens, Bergisch-Gladbach 2004

Waterstraat, Frank: *Vajadus surra ja võimalus surra – mõtteid surmast*, „Brandschutz“/Saksamaa Tuletõrjajate ajaleht 12/1994

Winkler, Klaus: *Elukriis ja surm – läbitöötamise võimalused*, Ohvitseride ajaleht 29-1997, väljaandja Saksamaa Evangeelse kiriku meestetöö

World Health Organisation, *International Classification of Diseases*, 10. väljaanne.

LISA tegevuste nimekiri

Surmateataja edastajale ja tema saatjale on abiks kontrollida alljärgneva *nimekirja* abil üle, kas nad on mõelnud tõepoolest kõige olulisematele asjadele.

Enne külastust

1. Koguge detailset informatsiooni surmajuhtumi asjaolude kohta. Kuus **K**-d: **Kes** on surnu? **Kuidas** see juhtus? **Kunas** see juhtus? **Kus** see juhtus? **Kuhu** surnu viidi? **Kust** saavad omaksed lisateavet?
2. Andke see teade edasi nii kiiresti kui võimalik (võidujooks meediaga!) ja ärge kõhelge isegi siis, kui peate omakseid külastama minema keset ööd.
3. Edastage see teade kahekesi (kui vähegi võimalik, siis koos kaitseväge kaplaniga) ja alati silmast silma, ärge tehke seda mitte kunagi telefoni teel! Ärge teatage ka oma külaskäigust telefoni teel ette. Kui te ei kohta kohe mõnda surnu lähedast, nähke jätkuvalt isiklikult vaeva selleks, et kedagi leida (naabrid; kiri postkasti tungiva palvega, et teile helistataks; elanikeregister).
4. Kui teate edastaja ja tema saatja soovivad surnu perekonna juurde sõitma hakata eri aegadel, siis tasub minna kahe autoga.
5. Kui sõidate kohale eraldi, ei tohi mitte kunagi saatva isikuga kohtuda alles omaste majauksel. Nii välditakse ebavajalikku naabrite tähelepanu.
6. Minge surmateadet edastama ametiriietuses.
7. Leppige kokku, kes edastab surmateate: kas kaplan või ülem? Sõjaväes on üldiselt teate edastajaks alati sõjaväeline ülem. Kuid ta võib oma rolli saatjale ülesandeks teha.
8. Millised aadressid või telefoninumbri peavad teil hädaolukorraks kaasas olema? Näiteks teenistuses olev arst.
9. Enne uksekella helistamist tuleb veel kord üle kontrollida maja number ja ukseksildil olev nimi.
10. Teade ei edastata mitte maja uksele vaid alles korteris (vaata peatükk 2).
11. Et surnu perekonda ajakirjanduse eest kaitsta, tuleb säilitada äärmine diskreetsus (eriti võõraste helistajate puhul; st kui teile helistatakse, kontrollige helistajat tagasihelistamise teel). Kui on karta, et ajakirjandus võib tülitada: teavitage sõjaväepolitseid.

Külastuse ajal

Seda surmateate edastamise faasi käsitletakse põhjalikult 2. peatükis. Siin viidatakse vaid situatsioonidele, millega teate edastaja võib külastuse jooksul kokku puutuda.

Vastake mõtteis alljärgnevatele küsimustele.

Mida ma teen, kui:

1. surnu lähedane ei taha alguses ust avada?
2. ruumis viibivad lapsed?
3. seal on naabrid või tuttavad?
4. juhtunust on juba televiisoris või raadios teatatud?
5. mul on tegemist mitme lähedasega?

6. surnu lähedane tahab surnukeha näha. Kas ma pean talle seda võimaldama?
7. surnu lähedane naerab, nutab, kirub, ründab mind kas verbaalselt või füüsiliselt, langeb mulle kaela, jääb täiesti vait ja muutub täiesti apaatseks, haarab alkoholi järele, jutustab mõne nalja või peab seda kõike mingiks rumalaks naljaks, hüsteeriliselt karjuma hakkab, palub mul otsekohe lahkuda, kuna tahab üksi olla; teeb nii, nagu ei oleks midagi juhtunud?
8. surnu lähedase olekust on näha, et ta võib kavatseda enesetappu?
9. surnu lähedast tabab šokiseisund?

Külastuse lõpus

Kui tundub, et surnu lähedase seisund on stabiilne ja teda võib üksi jätta, peaks teate edastaja hüvasti jätma. **Tema ülesanne on täidetud.**

Pidage silmas, et:

1. Ei ole kindlaks määratud ajapiire, kui kaua selline vestlus kestma peaks. Harilikult võtavad sellised vestlused 45 minutit kuni tund aega. Aga otsustav ei ole mitte aeg, vaid situatsioon: teate edastaja peab tähele panema nii sõnalisi kui ka väljaütlemata signaale, et tunnetada, millal surnu lähedane tahab üksi jääda ja kas ta seisund on selleks piisavalt stabiilne. Kõige selgema ülevaate olukorrast saab teate edastaja, kui ta seda otse küsib (*kas ma võin teid nüüd üksi jätta?*).
2. Teate edastaja ja teda saatev isik võivad lahkuda ka eri aegadel. Eriti sellisel juhul, kui saatjaks on kaplan. Sageli tekib olukord, et surnu lähedane tahab veel kaplaniga nelja silma all kõnelda.
3. Abiks on kutsuda vestluse lõpus sugulasi või naabreid surnu lähedase juurde, et tagada stabiilne olukord. Kõige parem oleks, kui need võiksid terveks ööks omaste juurde jääda.
4. Kui surnu lähedase seisundi tõttu ei saa teda ilma arstiabita üksi jätta, tuleb arst kutsuda.
5. Lähedastele tuleks jätta surmateate edastaja ning tema saatja aadress ja telefoninumber (visiitkaart), et nendega oleks küsimuste tekkimise korral võimalik ühendust saada (ka öösiti).
6. Lihtsam on lahkuda, kui antakse mõista, et ollakse alati valmis vajadusel veel kord kohale tulema. "Ma olen meelsasti edaspidigi teie jaoks olemas." See kinnitab surnu lähedasele, et vestluse käigus tekkis positiivne suhe.
7. Erakorraliste asjaolude korral, näiteks, kuis surnu lähedastel on suitsiidimõtted või raske depressioon, tuleb hoolt halda, et see inimene läheks edasise toe ja nõu saamiseks nõustaja juurde või nõustamiskeskusesse.

SURMATEATE EDASTAMINE

Surmateate edastajale ja tema saatjale tuleb kasuks kontrollida alljärgneva *nimekirja* abil üle, kas nad on mõelnud tõepoolest kõige olulisematele asjadele.

Enne külästust

1. Koguge detailset informatsiooni surmajuhutumi asjaolude kohta. Kuidas on surmu? **K**uidas see juhtus? **K**us see juhtus? **K**uhu surmu viidi? **K**ust saavad omaksed lisateavet?
2. Andke see teade edasi nii kiiresti kui võimalik (võidujooks meediaga!) ja ärge kõhelge isegi siis, kui peate omaksed külastama minema keset ööd.
3. Edastage see teade kahekesi (kui vähegi võimalik, siis koos Kaitseväe kaplaniga) ja alati silmast silma, ärge tehke seda kunagi telefoni teel! Ärge teatage oma külastärgust telefoni teel ette. Kui te ei kohtu kohe mõnda surmu lähedast, nähke jätkuvalt isiklikult vaeva selleks, et kedagi leida (naabrid; kiri postkasti tungiva palvega, et teile helistataks; elamikeregister). Kui teate edastaja ja tema saatja soovivad perekonna juurde sõitma hakata eri aegadel, siis tasub minna kahe autoga.
4. Kui sõidate kohale eraldi, ei tohi mitte kunagi saatva isikuga kohtuda alles omaste majauksel. Nii välditakse ebavajalikku naabrite tähelepanu.
5. Minge surmateadet edastama ametitrietusel.
6. Leppige kokku, kes edastab surmateate: kas kaplan või ülem? Sõjaväes on üldiselt teate edastajaks alati sõjaväeline ülem. Kuid ta võib oma rolli saatjale ülesandeks teha.
7. Millised aadressid või telefoninumbri peavad teil hädaolukorras kaasas olema? Näiteks teenistuses oleva arsti oma.
8. Enne uksekella helistamist tuleb veel kord üle kontrollida maja number ja ukseildil olev nimi.
9. Teadet ei edastata mitte maja uksele vaid alles korteris (vaata peatükk 2).
10. Et surmu perekonda ajakirjanduse eest kaitsta, tuleb säilitada äärmine diskreetus (eriti võõraste helistajate puhul, st kui teile helistatakse, kontrollilise helistajat tagasihelistamise teel). Kui on karta, et ajakirjandus võib tülitada: teavitage sõjaväepolitsein.
- 11.

Külästuse ajal*

Siin antakse vaid ülevaade olukordadest, millega teate edastaja võib külästuse jooksul kokku puutuda.

Vastake mõtteis alljärgnevatele küsimustele.

Mida ma teen, kui:

1. surmu lähedane ei taha alguses ust avada?
2. ruumis viibivad lapsed?
3. seal on naabrid või tuttavad?
4. juhtunust on juba televiisoris või raadios teatatud?
5. mul on tegemist mitme lähedasega?
6. surmu lähedane tahab surmukeha näha. Kas ma pean talle seda võimaldama?
7. surmu lähedane naerab, nutab, kirub, ründab mind kas verbaalselt või füüsiliselt, langeb mulle kaela, jääb täiesti vait ja muutub täiesti apaatseks, haarab alkoholi järele, jutustab mõne nalja või peab seda kõike mingiks rumalaks naljaks, hakkab hüsteeriliselt karjuma, pälub mul otsekohe lahkuda, kuna tahab üksi olla; teeb nii, nagu ei oleks midagi juhtunud?
8. surmu lähedase olekust on näha, et ta võib kavatseda enesetappu?
9. surmu lähedast tabab šokiseisund?

* Seda surmateate edastamise faasi käsitletakse põhjalikult käsiraamatu "Surmateate edastamine" 2. peatükis.

Külästuse lõpus

Kui tundub, et surmu lähedase seisund on stabiilne ja teda võib üksi jätta, peaks teate edastaja hüvasti jätma.

Tema ülesanne on täidetud.

Pidage silmas, et:

1. Ei ole kindlaks määratud ajapiire, kui kaua selline vestlus kestma peaks. Harilikult võtavad sellised vestlused 45 minutit kuni tundi aega. Aga otsustav ei ole mitte aeg, vaid situatsioon: teate edastaja peab tähele panema nii sõnalisi kui ka väljaitlemata signaale, et tunnetada, millal surmu lähedane tahab üksi jääda ja kas ta seisund on selleks piisavalt stabiilne. Kõige selgema ülevaate olukorrast saab teate edastaja, kui ta seda otsuse küsib (*kas ma võin teid nüüd üksi jätta?*).
2. Teate edastaja ja teda saatev isik võivad lahkuda ka eri aegadel. Eriti sellisel juhul, kui saatjaks on kaplan. Sageli tekib olukord, et surmu lähedane tahab veel kaplaniga nelja silma all kõnelda.
3. Abiks on kutsuda vestluse lõpus sugulasi või naabreid surmu lähedase juurde, et tagada stabiilne olukord. Kõige parem oleks, kui need võiksid terveks ööks omaste juurde jääda.
4. Kui surmu lähedase seisundi tõttu ei saa teda ilma arstiabi üksi jätta, tuleb arst kutsuda.
5. Lähedastele tuleks jätta surmateate edastaja ning tema saatja aadress ja telefoninumber (visiitkaart), et nendega oleks kitsimuste tekkimise korral võimalik ühendust saada (ka öösiti).
6. Lihsum on lahkuda, kui antakse mõista, et ollakse alati valmis vajadusel veel kord kohale tulema. "Ma olen meelsasti edaspidigi teie jaoks olemas." See kinnitab surmu lähedasele, et vestluse käigus tekkis positiivne suhe.
7. Erakorraliste asjaolude korral, näiteks, kuis surmu lähedastel on suitsiidimõtted või raske depressioon, tuleb hoolt haldada, et see inimene läheks edasise toetaja nõu saamiseks nõustaja juurde või nõustamiskeskusesse.